

№№ XI და XII 1903 წ.

მეცხე

თბილისი,

სტამბა ექვ. ივ. ხელაძისა. რუსის ბაზარი, საეკლესიო სახლი.

1903

შინაარსი № 11 და 12-ისა.

	839რ.
1. სწავლა-აღზრდის რეფორმატორნი: იან-ამოს კომენსკი, ა. ტატუნაშვილისა	757
2. დედები შესანიშნავ ადამიანებისა. მარკ ავრელიო, ვ. მალაქიაშვილისა	769
3. აღზრდა ადამიანის ხასიათისა, რობერტ ოვენისა, დ. მლ — ძისა	781
4. აღზრდა ერისა და საზოგადოებისა: ურთიერთობის გრძნობის აღზრდა ერში, ივ როსტომაშვილისა.	794
5. ასტრონომია: დედა-მიწა სივრცეში, ტ. ინასარიძისა.	803
6. ქართველთა ივერიის მონასტერი ათონის მთაზედ, გერასიმე ნადარეიშვილისა	251
7. ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა სვანეთისა, ი. მარგიანისა	276
8. ანტონი I კათალიკოს-პატრიარქი საქართველოსი. (თ. ჟორდანაისი). მლ. კონსტ. ანთაძისა	287
9. ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა კლარჯეთ-მესხეთისა, ზ. კიკინაძისა	308
10. განცხადება.	

1904 წლის ჟურნალი „მოგზაური“ გამოვა 5 კრებით; დაწვრილებით ამის შესახებ იხილე ამ წიგნის ბოლო კანსედ დაბეჭდილს განცხადებაში.

ნოემბერი და დეკემბერი, № № XI და XII, 1903 წ.

მოგზაური

1903 წელს შურნალი

„მოგზაური“

მთავრობის ნება-დართვით

6990

გამოვა ახალის გავრცელებულის პროგრამით, ე. ი. ეურნალში დაიბეჭდება პედაგოგიურა, სამეურნეო, სამკურნალო-სამეცნიერო და ისტორიულ-გეოგრაფიული წერილები. რედაქცია სთხოვს მასწავლებლებს, მეურნეებს, მკურნალებს და სამეცნიერო საგნების მიმდევართ მოაწოდონ მას ყოველგვარი წერილები მოხსენებულ საგნებშიდამ. საუკეთესო წერილებს, ხალხისათვის ადვილ-გასაგების ენით დაწერილებს, რედაქცია იმავე დროს იათუთასიან წიგნაკებადაც გამოსცემს.

ფასა ჟურნალსა იგივე 5 მანეთია, ხოლო მასწავლებლებისათვის და ხელ-მოკლე დაწესებულებათათვის—4 მანეთი.

ადრესი ფოსტით: *Тифлисы, Редакции „МОГЗА-УРИ“ (Межсвая ул., № 72).*

რედაქტორ-გამომცემელი ი. პ. როსტომაშვილი.

თბილისი

სტამბა ექვ. ივ. ხელაძისა. რუსის ბაზარი, საეკსპლ. საზღვრის ქუჩა

1903

რომ. თბილისი 2-го Октября 1903 г.

საქართველო

1903

სწავლა-აღზრდის რეფორმატორნი.

იან-ამოს კომენსკი *).

უ გვსურს, სწავლის საქმე ხეირიანად წავმართოთ და კარგი ნაყოფი მივიღოთ, ჩვენ ყოველისფერი ბუნების მოთხოვნილების თანახმად უნდა მოვაწყოთ. მაშ მივმართოთ მას და შევიტყოთ, თუ როგორ იკიდებს იგი ახალგაზრდა და ნორჩ სულში ფესვებსა.

1) ბუნება მუდამ მარჯვე დროს უცდის და ჯერ ამზადებს მასალას და შემდეგ აძლევს მას ფორმას. აღზრდის საქმეში ჩვენ ჩვეულებრივ ვცოდამთ ხოლომე ბუნების მოთხოვნილებათა წინაშე. ვაწყებინებთ ყმაწვილებს სწავლას მაშინ, როდესაც მათი გონება ჯერ კიდევ საკმარისად არაა მომზადებული და განვითარებული სწავლის შესაძენად. ჩვენ ვაძლევთ ჯერეთ ფორმას და შემდეგ მასალას, ვასწავლით ჯერ სიტყვებს და შემდეგ იმ საგნებს, რომელთაც ეს სიტყვები შეეხებიან. უცხო ენის სწავლის დროს ვასწავლით ყმაწვილებს ჯერ გრამმატიკულ წესებს,

შემდეგ თვით იმ ენას, რომელშიაც ეს წესები იხმარებიან. საჭიროა ერთი ავტორიდგან დაწყება და ამასთანავე განყენებულ ძნელ წესების მხოლოდ მაშინ შესწავლა, როდესაც მოსწავლენი საფუძვლიანათ შეისწავლიან და გაიცნობენ მაგალითებს.

2) ბუნება ყოველ თავის ქმნილებას შინაგან ნაწილებიდან იწყობს. ჯერ იძლევა მოუმზადებელ და შეუმუშავებელ მასალას, შემდეგ თვითფული ნაწილის დამუშავებას იწყობს ხოლმე. სწავლა-აღზრდაშიაც ასე უნდა მოვიქცეთ: პირველად ყმაწვილებს უნდა გავაცნოთ საგნის თვისება და შემდეგ შევუდგეთ მეხსიერების, ენის და ხელების ვარჯიშობას; უცხო ენების, ხელოვნების და მეცნიერების შესწავლაც მარტივი ნაწილებიდან უნდა დავიწყოთ ხოლმე, შემდეგ გადავიდეთ მაგალითებზე და წესებზე და ბოლოს საგნის განსაკუთრებულ და არა კანონიერ თვისებებზე.

3) ბუნებას არ უყვარს ნახტომები, იგი ყოველთვის ამზადებს დაწყობილს საქმეს: თანახმად ამისა სწავლა-აღზრდის საქმეც ისე უნდა მოეწყოს, რომ ერთიდან მომდინარეობდეს მეორე, რომ წინედ შესწავლილი უკვალავდეს გზას შემდეგში შესასწავლელს; აღზრდილი უნდა მტკიცედ მისდევდეს კარგად განსაზღვრულ და შემუშავებულ გეგმას და ისეთი სისწორით უნდა ჰქონდეს გამოანგარიშებული დრო და ჟამი, რომ წინადგე შეიძლებოდეს იმის გადაწყვეტა, თუ რომელ წელიწადს, თვეს, დღეს და რომელ საათსა, რომელი გაკვეთილი შეჰხვდება... დიდი ენება მოაქვს მოწაფეთათვის გაკვეთილებზე დაკლებას და სწავლის მეთოდების ცვალებადობას.

4) ბუნება სულ მუდამ იფარავს თავის ქმნილებათ ცუდ გავლენისაგან, აგრეთვე ყმაწვილებიც უნდა უეჭველად დაიფაროთ ამხანაგთა და ცუდ წიგნების კითხვის გავლენისაგან.

შემდეგ ეხება რა იმ კითხვას, თუ რა ნაირად უნდა გავუადვილოთ და შევავაროთ ყმაწვილებს სწავლა, კომენსკი ამბობს, რომ ყმაწვილები ყოველთვის სიამოვნებით ისწავლიან, თუ, რასაც ასწავლიან, მათის წლოვანობისათვის ადვილ გასაგები და საინტერესო იქნება; ამოს კომენსკის აზრით ასე უნდა მიმდინარეობდეს სწავლა-აღზრდა: ჯერეთ გრძნობა უნდა აღვზარდოთ, შემდეგ მესხიერება და ბოლოს გონებითი მოქმედება. ამანაირია ბუნების მოთხოვნილება, რითაც, თუ ყურადღებას მივაქცევთ, შეიძლება გავხადოთ სწავლა სასიამოვნო თვით ჩვილი ყმაწვილისათვისაც კი. კომენსკი თხოულობდა, რომ ყმაწვილები გამუდმებული მეცადინეობით ძრვიელ არ მოექანცათ. იეზუიტების თვით იგი დიდ მნიშვნელობას აძლევდა საჩუქრებს და განკიცხვას, მაგრამ მათ გაუსწრო წინ მით, რომ ისეთ დიდ მნიშვნელობას არ აძლევდა მოწაფეთ შორის შეჯიბრებით ხასიათის განვითარებას, როგორც იეზუიტები. ყმაწვილებში სწავლის სიყვარული, კომენსკის აზრით, ადრეული უნდა იყოს მშობლების, აღმზრდელების, სკოლის და საზოგადოების მიერ.

1) მშობლები მუდამ უნდა აქებდნენ სწავლას და მსწავლელებს; იგინი უნდა უჩვენებდნენ ყმაწვილებს კარგ წიგნებს, მშვენიერ სურათებს და ამასთანავე პატივისცემით ეკიდებოდნენ მასწავლებლებს;

2) მასწავლებლები რაც შეიძლება ალერსით და სიყვარულით უნდა ეკიდებოდნენ თავიანთ მოწაფეებს; იგინი ყოველ შემთხვევით უნდა სარგებლობდნენ, რომ აუწყონ ყმაწვილებს რაიმე სასიამოვნო და საინტერესო.

3) სკოლა კარგათ უნდა იყოს მოწყობილი; უნდა იყოს ფართო, ნათელი, მხიარული და შემკული სურათებით, ყალიბებით და კოლექციებით; სწავლის მეთოდი ბუნებას უნდა ეთანხმებოდეს და ყოველივე ის, რასაც

სკოლაში ასწავლიან ყმაწვილებისათვის ადვილ გასაგები და სასიამოვნო უნდა იყოს.

4) საზოგადოება უნდა ნიშნავდეს საჯარო გამოცდას (ეგზამენს) და ღირსეულთ ღირსეულად აჯილდოვებდეს; ყმაწვილებს მხოლოდ ზნეობის წინააღმდეგ დანაშაულისათვის უნდა სჯიდნენ; თუ იგინი ცუდად სწავლობენ, დამნაშავე ამაში თვით მასწავლებელია.

კომენსკი თხოულობს, რომ საგნების და სიტყვების შესწავლა ერთმანეთს მისდევდნენ. იგი გვიჩვენებს რაც შეიძლება ნაკლებ ვიხმაროთ წიგნები და ყოველივე საქმე როცა ცოდნა ამოვკრიფოთ პირველ წყაროდგან—უდიდეს და ყველასათვის გადაშლილ წიგნიდგან—ბუნებიდგან; ენების შესწავლას ამრიგით გვიჩვენებს კომენსკი. 8—10 წლამდე ყმაწვილები უეჭველად სამშობლო ენას და მათ გარშემო არსებულ საგნებს უნდა სწავლობდნენ; სხვა ენების შესასწავლად საკმარისია ერთი წელიწადი, მხოლოდ ლათინურ ენას, როგორც უძნელესს საგანს, დათმობილი უნდა ჰქონდეს ორი წელიწადი; სუყველა ენები პრაქტიკულათ უფრო ადვილად შეისწავლებიან, ვინემ გრამმატიკის წესებით; წესებმა ხელი უნდა შეუწყონ და დაეხმარნენ პრაქტიკულად ენების შესწავლას, იგინი შემდგომ უნდა იყვნენ ახსნილნი; ენების შესწავლის დროს პირველ სავარჯიშოებში უნდა ვიხმაროთ იმისთანა წიგნი, რომლის შინაარსს იცნობენ ყმაწვილები, მაშინ მთელი მათი ყურადღება მიპყრობილი იქნება სიტყვებზე და მათ ერთმანეთთან დამოკიდებულებაზე. ამ ნაირი წიგნები დაბადება და კატეხიზმიოა.

რადგან კომენსკის კლასიკების კითხვა ყმაწვილებისათვის მიაჩნდა უადგილოდ და საძნელოდ, ამიტომ მან შეადგინა სახელმძღვანელონი სახელდობრ, *Oistibulum sanua* და *Artium*, რომლებშიაც მოთავსებულნი იყვნენ

ის პრინციპები, რომელნიც უნდა გამხდარიყვნენ საფუძვლად რაციონალური სწავლის სისტემისა.

კომენსკის სამოსწავლო გეგმით სრული სწავლის კურსი თავდება ოთხი სკოლით, — რომელთაც შეადგენენ: 1) დედის სკოლა ჩვილ ყმაწვილებისთვის, 2) სკოლა სამშობლო ენის 6—12 წლის ყმაწვილებისთვის, 3) გიმნაზია და 4) უნივერსიტეტი. სწავლის შესავსებლად კომენსკი სთვლის მოგზაურობას ერთ საუკეთესო საშუალებად. საერო სკოლებში თანაბრად უნდა სწავლობდნენ როგორც ვაჟები, ისე ქალები *).

სამშობლო ენის სკოლა შეადგენს განსაკუთრებულ თვისებას კომენსკის სამოსწავლო გეგმისას; თვალი გადა-

*) ჰროფესორს მასონს ძივუაგს თავის თხუზულებაში „მილტონის ცხოვრება“-ში დიდი დიდაკტიტიდგან შემდეგი ადგილება: რად არის ჯეროვანა საფუძველი იმისა, რომ ქალებსა ღირსნი არ არიან განათლებისა? განა ისინიც აკეთიფე არსებანი არ არიან, როგორც ჩვენსა? განა ისინიც აკეთიფე თანამოზიარებანი არ არიან ღვთის მოწუადეობისა და მის მომავალ სასუფეულისა? იგინიც, როგორც ჩვენს, დაჯილდოვებულნი არიან ჭკუა-გონებით და განვითარების სურვილით; იგინა არა ერთხელ ეოფილან მოწოდებულნი უდიდეს საქმეების გასაკეთებლად და ნებითა ღვთისათა დაუენებულნი ხაღხათა მოთავედ — მძართველებად. გვინახავს აგრეთვე ექიმი და მქადატებელი ქალები. მას რასთვის ვასწავლით მათ ანბანს, თუ შემდეგ წიგნებს აღარ მავაკარებთ და ავუერძალავთ მათ კითხვას? ან იქნება გვეშინიან მათის თავქარიანობისა? მაგრამ რამდენად მათ ჭკუა-გონებას განვანათლებთ და მცესცემთ მათ საზრდოს, იმდენად ნაკლები ადგილი ექნება მათ თავქარიანობას, რომელიც საზოგადოდ მომდინარეობს სულის სიდატაკისა და ცარიელობიდან.

ვავლოთ იმ საგნებს, რომელთაც ამ სკოლაში ასწავლი-
ან: 1) წერა-კითხვა სამშობლო ენაზე; გრამმატიკული
გარჩევა; 2) ცრფრების გაცნობა-შესწავლა; 3) წონის და
ზომის გაცნობა; 4) გალობა; 5) ფსალმუნების და გიმ-
ნების ზეპირად დასწავლა; 6) დაბადების, კატეხიზმოს და
ტექსტთა შესწავლა; 7) ზნეობრიული ზრდილობის და
მაგალითების გაცნობა; 8) პოლიტიკური და ეკონომი-
ური კანონების შესწავლა; 9) საერო ისტორია; 10) ზი-
ზიკა, გეოგრაფია და 11) საზოგადო ცნობანი ხელოვ-
ნობასა და ხელოვნობაზედ.

ეს სკოლა ექვს კლასსიანია; ყმაწვილები მეცადინე-
ობენ დილით ორ საათსა და სადილის შემდეგ კიდევ ორ
საათსა; ამდენსავე დროს ანდომებენ ვაკვეთილების მომ-
ზადებას; დილით უმთავრესად -- ვარჯიშობაში არიან მე-
ხსიერება და გონება, სადილთ უკან კი სწავლობენ ხელ-
საქმეს და გალობას.

როგორც უდიდესთ პედაგოგთ, პესტალოცის და
ფრებელს, კომენსკისაც სურდა შესდგომოდა ყმაწვილის
აღზრდას პირველ დაბადების დღიდანვე; თავის მეტად
ჯონიერულ წიგნში «*Jfola materna guumii*» იგი იძლე-
ვა რჩევა-დარიგებას, თუ როგორ უნდა ვზარდოთ ყმაწ-
ვილი 6 წლამდე.

კომენსკის კარგათ ჰქონდა შეგნებული ყმაწვილების
ერთად სწავლის სარგებლობა; იგი ურჩევს აღმზრდელებს,
რომ ბეჯითად თვალ-ყური ადევნონ ყმაწვილებს, რომ
იგინი უსაქმოთ არას დროს არ დარჩნენ; დეე ითამაშონ
ერთმანეთთან; თამაშობა ანვითარებს მათ ჭკუა-გონებას;
უსაქმობა კი ჰბადავს სიზარმაცეს და იწვევს ხასიათის
ცუდ თვისებათ; უნდა ვერიდოთ ჭკუა-გონების უდრო-
ვოდ უზომო განვითარებას; ამას შეუძლიან შემდეგში
ცუდი გავლენა იქონიოს მის საზოგადო განვითარებაზედ.

კომენსკიმ შენიშნა რა, რომ იმ დროის სკოლა მე-

ცადინეობდა განშორებოდა ამ სოფელს, გაეწყვიტა მასთან კავშირი და კარ-ჩაკეტილი ეცხოვრა, ენერგიულად წინააღმდეგა ამ არა სანატრელ მიმართულებას; კომენსკიზე წინეთაც ამჩნევდნენ ამ ბოროტებას ზოგიერთი პედაგოგები, მაგრამ ამოღდნენ მის მოსპობას; კომენსკი თავის წიგნში „ყმაწვილობის სკოლა“-ში ამტკიცებს, რომ ყოველი ცოდნის, ხელოვნების და მეცნიერების საფუძველი იკიდებს ფეხს ყმაწვილში ჯერ ისევ პირველსავე ხანებში, და რამდენადაც მტკიცედ და მაგრად არის ჩაყრილი ეს საძირკველი, იმდენად ადვილია შემდეგში მასზე მთელი შენობის აგება; ამ დედა აზრს უფრო სავსებით და გარკვევით გვიხატავს თავისს წიგნის შემდეგს თავში: „თუ როგორ უნდა შევაჩვიოთ ყმაწვილი გონივრულ მოქმედებას“. აქ იგი ურჩევს აღმზრდელს შეუდგეს ყმაწვილის 4—5 წელიწადზე მის მეხანიკურ განვითარებას, ე. ი. შეაჩვიოს იგი ნელ-ნელა მხატვრობას, მუსიკას, არითმეტიკას, გეომეტრიას, გეოგრაფიას და სხ. ამ წლოვანებაში საკმარისია, თუ ყმაწვილმა იცის 20-მდე თვლა, — თუ რა არის სწორი ხაზი, ოთხ-კუთხიანი და სხ.; ამავე წლოვანებაშივე იყრება დანარჩენ საგნების საძირკველიც; გეოგრაფიის პირველ გაკვეთილს ისმენს ყმაწვილი მაშინ, როდესაც იგი აკვნიდგან დედის კალთებისაკენ მიფოფხამს.

ამ წიგნში კომენსკის გულმოდგინედ დაუმზადებია ყმაწვილის «გონების და ხელების» სამუშაო მასალა; მხატვრობას უთუოდ ყველანი უნდა სწავლობდნენ. «ის კი არაა საჭირო, ამბობს კომენსკი, რომ სურათი უეჭველად სწორი იყოს, არამედ საჭიროა მხოლოდ ის, რომ ყმაწვილის გონებას მივცეთ ახალი წყარო სიამოვნებისა და საზრდოებისა».

ამ ნაირად ეს მოუღალავე მოღვაწე ბავშვის გაჩენის დღიდანვე იწყებდა აღზრდას და ათავებდა მის სრულ

წლოვანობით. ამიტომ გასაკვირველი არ არისო, ამბობს რაუმერი, რომ მას შემდეგ შიაც ასეთი დიდი გავლენა ჰქონდა იმ მეცნიერებზე და მოღვაწეებზედ, რომელნიც სწავლა-აღზრდის ასპარეზზე მოღვაწეობდნენ.

კომენსკიმ პირველმა მოითხოვა მისცემოდა ყველას განურჩევლად წოდებისა, ქონებისა და სქესისა, — როგორც ქალაქებში, ისე სოფლებში, — თანაბრივი განათლება. ყველას, ვინც კი გაჩენილა გონიერ არსებად, ამბობს კომენსკი, აქვს განათლების მიღების უფლება; სკოლის მოვალეობა და დანიშნულებაა მისცეს ორთავე სქესის ახალ-თაობას ერთგვარი განათლება, მოამზადოს იგინი ცხოვრებისათვის და იმავ თავიდგანვე ჩაუნერგოს მათ ერთმანერთის გაგება, შეგნება და შევლა-დახმარება.

განა ჩვენ განსაკუთრებული პატივისცემით და მადლობით არ უნდა ვიხსენიებდეთ იმას, რომელმაც პირველად მოითხოვა, რომ ყოველ ადამიანს მისცემოდა განათლების უფლება მარტო ამიტომ მაინც, რომ იგი გაჩენილია გონიერ არსებად? ორას ორმოცდა ათი (250) წელიწადი მოვუნდით კომენსკის დედა-აზრთა შეგნებ-შეთვისებასა. მხოლოდ ეხლა ესაა საკითხი: მოვესწრობით როდისმე, რომ ღარიბთა პირველ-დაწყებითი სკოლა და მყარებული იყოს იმნაირ საფუძველზედ, რაგვარზედაც დამყარებულია სკოლა მდიდრებისა, როგორც ამას სამართლიანად თხოულობდა კომენსკის მეტად ჰუმანიური და ღრმად მოფიქრებულ-მოსაზრებული სკოლის სისტემა!?

რეალიზმის მომხრენი სთვლიდნენ ყოველთვინ კომენსკის ერთ მის უმთავრეს მოციქულად; ამაზე ცოტა რამ წინედ გაისმა ბეკონის ხმა, რომელიც წინააღუდგა მეცნიერების სქოლისტიურ მიმართულებას; იგი ცდილობდა გამოეყვანა მეცნიერება იმ ვიწრო ფარგლიდგან, რომელშიაც იყო დღემდე იგი მომწყვდელი და მიეცა

მისთვის ცხოვრების ფართო გზა; კომენსკი ერთგული მიმდევარი იყო ბეკონისა, რომელმაც, მისი სიტყვით, გარდასცა ჩამომავლობას ბუნების კარის გასაღები, მხოლოდ მან თითონ კი არ გამოაქვეყნა მისი საიდუმლონი, არამედ მათი გამოქვეყნება მიინდო მომავალ ჩამომავლობას“. ამ გ.საღებით კომენსკი ჰფიქრობდა ბუნების საღაროს კარების გაღებას; იგი დამყარებული იყო თავის გრძობა და ჭკუა-გონებაზე და მტკიცედ დარწმუნებული იყო თავის გამარჯვებაში.

„განა ჩვენც იმავე ბუნების ბაღში არა ვცხოვრობთ, რომელშიაც სცხოვრობდნენ ძველი ფილოსოფოსები? რატომ ჩვენც იმათსავე არა ვსარგებლობთ ჩვენი თვალებით, ყურებით და ცხვირით? ნუ თუ ბუნების გასაცნობლად ამ საკუთარ ორგანოთა გარდა საჭირონი არიან ჩვენთვის კიდევ სხვა მასწავლებელნი? განა უმჯობესი არ იქნება მკვდარი წიგნების ზაგიერ გადავშალოთ ბუნების ცხოველი წიგნი, რომელშიაც გაცილებით უფრო ბევრს დავინახავთ, ვინემ სხვა გვიანბობს რასმე?

კომენსკის ჰსურდა, პირველად, მოსწავლეთა ჭკუა-გონება მიემართნა მატერიალური საგნების შესწავლისკენ; შემდეგ მას სურდა, რომ მათი ცოდნანი დამყარებული იყოფილიყვნენ მათ გარეგან გრძობათა მოწობაზე; დაიდვა რა საფუძვლად ორი წინადადება, იგი ენერგიულად წინააღმდეგა სიტყვიერ რეალიზმს, რომელიც გამეფებული იყო მაშინდელ სკოლებში; „სკოლა, ამბობს კომენსკი, კი არ უნდა არწმუნებდეს, არამედ უნდა უმტკიცებდეს; ცარიელი სიტყვების რახა-რუხს კი არ უნდა აჩვენდეს ახალგაზრდობას, არამედ ასწავლიდეს საგნების ყოველმხრივ აწონ-დაწონას და გასინჯვას; დასასრულს, სკოლაში ახალგაზრდობა უნდა შეეჩვიოს იქონიოს ყოველისფერზე საკუთარი აზრი და შეხედულობა და ყოველისფერი თვითვე გამოსცადოს“. თანაბრად საში-

შია, როგორც -- არისტოტელის აზრი: „Dicens enim oportet credere“ (მოსწავლეს უნდა სწამდეს), ისე პიოთაგორის სიტყვები: „Ipse dixit“ (მასწავლებელმა ასე სთქვა). მივმართავთ რა ცოდნისათვის პირდაპირ თვით ბუნებას, ჩვენ მაინც ვსაჭიროებთ გამოცდილ მასწავლებლებში, რადგან შეუძლებელია ცოდნის შექმნა, თუ არ მივმართავთ იმ გონივრულ საღაროს, რომელიც მთელი საუკუნოებით შენდება.

როგორც იეზუიტები აღიარებდნენ ლათინურ ენას საეკლესიო ენად, ისე კომენსკის სურდა გაეხადა იგი მთელ-კაცობრიობის საერთო ენად; ამით მას უნდოდა მოესპო ძნელი და ყმაწვილებისთვის მავნებელი პრავალ ენათა შესწავლა და გაეადვილებინა ყოველ ეროვნობის განათლებულ პირებისათვის ერთმანერთთან დამოკიდებულება და მიწერ-მოწერა; მაგრამ ამავე დროს კომენსკი დიდად არ აზვიადებდა ლათინური ენის მნიშვნელობას და თხოულობდა, რომ სკოლაში ყველა საგნები სამშობლო ენაზე ესწავლებინათ.

როგორც ნამდვილი ქრისტიანი, კომენსკი თხოულობდა, რომ სწავლას ჰქონოდა ქრისტიანული ხასიათი და მიმართულება. «ჩვენი მეცნიერთა უმეტესობა, ამბობს იგი, ღვთის მეტყველთა შორისაც კი, მხოლოდ სახელით არიან ქრისტიანები; თავიანთ შეხედულობას და პრინციპებს კი ძენულობენ იგინი არისტოტელ და სხვა ძველ ფილოსოფოსებიდან». იგი ცდილობდა განედევნა სკოლიდან იქ გაბატონებული ძველი საბერძნეთის და რომის ლიტერატურა; მან სცადა სოფოკლი და ციცერონი შეეცვალა თავის მიერ შედგენილი სახელ-მძღვანელოებით, მაგრამ მათში თუმცა მეტი რეალური სწავლა მოიპოვებოდა, ვინემ ძველ კლასიკთა თხუზულებებში, მანც ეს უკანასკნელნი უფრო დიდხანს იყვნენ ხმარებაში, ვინემ მისი სახელმძღვანელონი. — კომენსკის თანა-

მედროვეთ ვერ მოეხერხებინათ ლათინური ენის მონური თაყვანისცემიდან განთავისუფლება, რომელიც აღორძინების ეპოქის მიერ ჰქონდათ მათ ნაანდერძევი; მათ ვერ მოახერხეს კომენსკის გაცნობა და დაფასება; იგი მას მხოლოდ ახალი მეთოდის გამომგონებლად სთვლიდნენ; კომენსკის სურდა აღეზარდა კაცი, როგორც სააქაო, ისე საიქიო ცხოვრებისათვის, მისი მეგობრები კი, მათ შორის ოქსენ შტიერნიც, ჰგონებდნენ, რომ უმთავრეს მის მიზნად უნდა ყოფილიყო ლათინური ენის შესწავლის ძველი უფარვის მეთოდის შესწავლა; ამ ნაირად კომენსკი თანამედროვეთ მიერ ძალიან ნაკლებ იქმნა გაგებული. მისი პედაგოგიური თხუზულებანი: „*Jonio, Vestibulum* და თვით შესანიშნავი *Orbis pictus* მალე მივიწყებულ იქმნენ სკოლებში რა იყო ამის მიზეზი?

კომენსკი ერთობ აზვიადებდა ცოდნათა მნიშვნელობას და მის შემთვისებელ კეცის ჰქუა-გონების ძალონეს. მას ყველა საგნების ცოდნა „ღვთაებრივ იდეათ“ მიაჩნდა; ამნაირი შეხედულობის წყალობით თავის სამოსწავლო გეგმის შედგენის დროს დაადგა ბრუნდე გზას და კარგა ხანმა განვლო, ვინემ შეიგნებდა იგი თავის შეცდომას.

თავის «*orbis pictus*» შესახებ კომენსკი ამბობს, რომ ამ პატარა წიგნმა თავის მოკლე შინაარსით უნდა გაგვაცნოს მთელი ქვეყანა და ლათინური ენაო. მოხუცებაში უკვე დარწმუნდა, რომ თავის სახელმძღვანელოზე ძალიან ბევრს ჰფიქრობდა და ბევრს გამოელოდა მისგან, და დასთანხმდა, რომ სენეკა მართალი იყო, როცა ამბობდა: „უმჯობესია კაცმა იცოდეს ცოტა საგნები, მაგრამ შეეძლოს კი მათი კარგათ მოხმარება, ვინემ ბევრი საგნები, თუ მათ ხმარებას ვერ მოახერხებს და სასარგებლოდ ვერ გამოიყენებს?!

კომენსკის შემდეგაც მრავალ პედაგოგთა უნაყოფო

მოქმედების მიზეზი იყო მათი გარდამეტებითი მეცადინეობა—რაც შეიძლება ბლომა ცოდნა-სწავლა გარდაცათ ახალგაზრდობისათვის. ჯერ კიდევ ისე დაშორებული არ არის ის დრო, როდესაც „ძველი სკოლის“ მასწავლებლები, რომელნიც, შესაძლებელია ზოგიერთ ჩვენთაგანს კიდევ ახსოვდეთ, თხოულობდნენ, რომ ყმაწვილებს, გარდა ლათინური და ბერძნული ენებისა არაფერი არ ესწავლათ; მათი მოადგილენი კი იმ აზრისა იყვნენ, რომ ყმაწვილებისათვის ყოველისფერი საჭირო იყო, გარდა ბერძნული და ლათინური გრამატიკებისა. უკანასკნელი შეცდომა ვგონებ უფრო საზარალო იყო, ვინემ პირველი; აღზრდა იმაში კი არ მდგომარეობსო, ამბობს რუსკინი, რომ ყმაწვილებს ვასწავლოთ, ის, რაც არ იციან, არამედ იმაში, რომ ვასწავლოთ—ისე მოიქცნენ და იმოქმედონ, როგორც არ იქცევიანო; ჩვენ იმ ცოდნით კი არ ვზომავთ აღზრდას, რომელიც გამოაქვთ ყმაწვილებს სკოლიდგან, არამედ მათი ხასიათით, გონებით და ინტერესით.

მხოლოდ ამ უკანასკნელ დროს, როდესაც პედაგოგებმა მტკიცედ შეიგნეს თავიანთი მაღალი და ფართო დანიშნულება, დაუთმეს კომენსკის თხოვულებათ სწავლა-აღზრდის ისტორიაში ჯეროვანი ადგილი. კომენსკიმ პირველმა მოითხოვა ყველასათვის, განურჩევლად წოდებისა და სქესისა, თანაბარი გასათლება, მან პირველმა დაამყარა სწავლა-აღზრდა ღვთისგან მიღებულ ნიქთა განვითარებაზე და მით პირველმა მტკიცეთ ჩაყარა საფუძველი თანამედროვე სწავლა-აღზრდის მეცნიერებისა.

— ამ ინტერესს ატოვებთ თქვენთვის? ა. ტატუნაშვილი.

— რა ინტერესს? ინტერესს ატოვებთ თქვენთვის? ა. ტატუნაშვილი. — რა ინტერესს? ინტერესს ატოვებთ თქვენთვის? ა. ტატუნაშვილი.

დედები შესანიშნავ ადამიანებისა.

მ ა რ ა ა ვ რ ე ლ ი მ

(121—180 წ. ქრის. დაბადების შემდეგ).

„როდესაც ამ ხელმწიფეზედ ლაპარაკობთ, ძალაუნებურად გრძნობ რაღაც კმაყოფილებასაცა, — სთქვა მონტესკიომ: მერმე „რომის დიდების და დამხობის“ ავტორი განაგრძობს: „შეუძლებელია, რომ მისი ცსოვრების კითხვის დროს სულის და გულის სიმშვიდე არ იპოვო“ცო. „განსაკუთრებით მაშინ იგრძნობ სულის სიმშვიდეს, როცა რომის ისტორიის გადათვალიერების შემდეგ, სადაც აწერილია ტივერიების, ნერონების და ჭრძიციანების დრო, ძიადწევთ ანტონიების ძეუობას და განსაკუთრებით მარკ ავრელიოსის ისტორიას, ე. ი. იმ გვამის ცსოვრების აღწერას, რომელსაც ძუდამ „ბრძენი“ ეწოდება. მარკ ავრელიომ გაითქვა სასული არა თუ თავის ძოქმედებით, არამედ მშვენიერის თვისებებით, რომე-

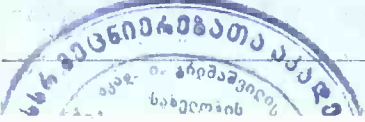
ლნიც შეადგენენ უოველი ჰატოსანი კაცისა და მოქალაქის ძირითად თვისებებს. მის შესახებ ხშირათ იტყოდნენ პლატონის შემდეგ სიტყვებს: „რა ბედნიერი იქნებოდნენ ხალხნი, რომ მეფეებად ფილოსოფოსნი ჰყავდე.“-ო.

მარკ ავრელიომ ჰატარობიდანვე აძწნო მის ახლო მეოფეთ თუ რა მოძავალი მოელოდა მას; როგორც ეძაწვილს, მას ეველა დიდის ქებით ისენიებდა. მამას ასეთი შესანიშნავი კაცის აღზრდაში მონაწილეობა თითქმის არ მიუღია. ის მოკვდა შვილის ბავშვობის დროს, ასე რომ მარკ ავრელიოსს მამის არაფერი არ ახსოვდა. დედა მისი, დომიცია, დიდის გულმოდგინებით შეუდგა შვილის აღზრდას; ის იყო რომაელის ერთი სახელ განთქმული ოჯახის შვილი. მამა მისი და ბაბუა ორჯელ კონსულებად იყვნენ. თვითონ დომიცია იყო ღვთის მოყვარული, კეთილი და წინააღმდეგობისადანი, ჰქონდა გაბედავი და შეუდრეკელი ხასიათი.

ჰკვიანი დომიცია ცდილობდა, რომ ეჩვენებინა კარგი მაგალითები იმისათვის, ვისაც შეეძობა მოელოდა. ის დარწმუნებული იყო, რომ კარგ საზოგადოებაში ყოფნა მისს შვილს დიდს სარგებლობას მოუტანდა და ბავშვობიდანვე კარგ თვისებებს ჩაუნერგავდა გულში, ამ მოსაზრებით მან

შვილი სკოლაში არ გააბარა; ის ზრდიდა მას
 სასლში და მის გარშემო მუდამ ფილოსოფოსე-
 ბი, ნასწავლები და ორატორები იუვნენ. არც საუც-
 ხოპო ხელოვნებანი იყო მარკ ავრელიოსის აღზრდის
 დროს დავიწყებული: მუსიკას და მხატვრობას მას
 შესანიშნავი კლასიკები ასწავლიდნენ. მისი აღ-
 ზრდა იყო ეოკელმზრივი, — მას ასწავლიდნენ ევე-
 ლა იმ საგნებს, რომელნიც მოითხოვებოდა მა-
 შინდელ საზოგადოებაში. რადგან მარკ ავრელი-
 ოსს კარგი მასწავლებლები ჰყავდა, ის ძალიან
 ჩქარა მიდიოდა სწავლაში წინ; განსაკუთრებით
 მას ფილოსოფია აინტერესებდა. მისი ახალგაზდა
 სული, როგორც ზღვა, იხე დედადა ბრუტის,
 კატონის, ტრახეასისა და სხვა შესანიშნავ რომა-
 ელების მოგონების დროს, რომლებს წაბამვას
 ის მუდამ ცდილობდა. ახალგაზდა მარკ-ავრელიო
 გაიტაცა სტოიკების სწავლამ და მან გადაწყვიტა
 ეცხოვრა ისე, როგორც ისინი ცხოვრობდნენ.
 უცებ თორმეტის წლის ფილოსოფოსმა შეიძულა
 მორთულობა, ფუფუნება, იცვამდა უბრალო წამო-
 სასხამს და როგორც მისს მოძღვრებს, ეძინა იატა-
 კსედ. დედა ცდილობდა, რომ რამე ხაირათ შეე-
 ცვალა მისი ასეთი ცხოვრება, ძარა, ვარდა იმი-
 სა, რომ შვილი იატაკსედ წოლის მაგივრათ ცხო-

066
6990

ველებს ტყავსედ დაწოლას დაეთანხმა, სხვა ვერაფერს ვახდა.

ძარკ ავრელიო ძალე შეიქნა სეროიხული და მკაცრი აღძიანი. სწორეთ დიდთ განსაკვირველია ახალგაზრდა კაცის ასეთი სიძარტლის სიყვარული; არისტიდეს მსგავსად ის ხუმრობითაც სულ მცირე ტყუილსაც არ იტყოდა. ძარკ ავრელიოსის ამ თვისების შესახებ აი რა ანეგდოტია დარჩომილი: მას სიუძაწვილეში მისი წინაპრის სახელს „Warus“-ს (ძართალს) ეძახდნენ. მეფე აღრიანმა, რომელიც განკვირვა ბავშვის გულახდილობამ და პატრონებამ, ხუმრობით უწოდა მას „Werissimus“ (ძალიან ძართალი). აღრიანს ძალიან შეუყვარდა ძარკ-ავრელიო და დიდი პატივიცცემა აღმოუჩინა: ექვსის წლის რომ შეიქმნა, ცხენოსანთა რაზმში ჩანიშნა, ხოლო რვა წელი რომ შეუსრულდა, ის იმდენათ სეროიხულ ბავშვათ იცნო, რომ ქურუმების ტაძარში მისცა. ახალგაზრდა ძარკ ავრელიო იქ უძთავრეს მემუსიკედ იყო და ღებულობდა მონაწილეობას რელიგიურ პროცესიებში. ამ წინაშე ის იხრდებოდა ღვთის მოყვარულთა და ფილოსოფოსთა წრეში.

ძალიანად ედთადერთი ნაკლი ჰქონდა ძარკ ავრელიოსს, თუ ეს ნაკლად ჩაითვლება, რადგანაც, ვინ იცის, რაძღენი ღედა იქნებოდა ბედნი-

ერი, რომ ეს ნაკლი მათს შვილებსაც ჰქონდეთ!
 ეს ის ნაკლი გახლდათ, რომ მარკ ავრელიოსს
 გარდამეტებით უყვარდა შრომა და ცოდნის შესა-
 ძენად მას ვერაფერი შეუძლიდა ხელს. დედას ემი-
 ნოდა, რომ მას, ისედაც სუსტი აგებულება, უფ-
 რო არ დაესუსტებია; მასწავლებელიც ბევრს ცდი-
 ლობდა ამახედ და ძალათ ასვენებდა მოსწავლეს.
 ამის შესახებ მარკ ავრელიომ შემდეგი სიტყვები
 დასწერა: „მე არ მძინავს, მარა კი ვიცდები და-
 ვიძინო, რომ შენ არ გაგაჯავრო დედა ჩემოვო!“
 ეჭვი არაა, რომ ამის მთქმელი დილით ადრე დგე-
 ბოდა; და მართლაც ის დილის ოთხ საათზედ აძ-
 დგარი იყო. შემდეგ, როცა ის მეფედ გახდა, ეს
 ჩვეულება მაშინაც ჰქონდა და თავის წასაქეხებ-
 ლათ თავის თისუხულებიდგან, რომელზედაც ქვე-
 ვით ვილახარაკებთ, იძეოლებდა შემდეგ წინადა-
 დებას: „დილით, როცა გეხარება ადგომა, მაშინ-
 ვე უთხარი შენს თავს: „მე გავიღვიძე იმისთვის,
 რომ ვიბუძავო, ვაკეთო რაღაც საქმე; განა მე
 იმისათვის ვარ დაბადებული, რომ თბილ საბანში
 ვიგორრო?“ რამდენ მოწაფეს და მოწრდილებსაც
 არგებთ ამ უსანიშნავ ხელმწიფის წაბაძვა!

მიუხედავად იმისა, რომ მარკ ავრელიოსს
 ახალგაზრდობაში ჰქავდა დედის გარდა სხვა მას-
 წავლებლებიც, ის მაინც მას დიდის ძაღლობით

და მოწიწებით იხსენიებდა. ფილოსოფიის მასწავლებელი არ მოსწონდა მისს დედას და თვითონ შეუდგა შვილის სწავლებას და ამ კვით განავითარა შვილის მშვენიერი ინსტიტუტები. დედის სიტყვებმა და მუსაიუმმა დიდი გავლენა იქონიეს მარკ ავრელიოსზედ. ის მაშინ იყო ბედნიერი, როცა თავის „პატარა დედასთან“ იყო (დედას ასე ეძახდა ავრელიო). დიდათ საყურადღებოა მარკ ავრელიოს მიერ დღის აღწერა და სხვა და სხვა მეცადინეობისათვის დროს მიჩენა ახალგაზრდობის დროს. სოფელში აღზრდილი ფუფუნებას შეუჩვეული, ის ბევრ დროს ანდომებდა ფიზიკურ ვარჯიშობას, დადიოდა ცხენზედ შემჯდარი, ნადარობდა, თევზაობდა და სხვა. ამ დროს მას ყოველთვის ახლდა რამოდენიმე ძეგობარი. ჭკუა-გონების სერიოზული მიმართულება მას ხელს არ უშლიდა ახალგაზრდა ადამიანის შესაფერ დროს გატარებაში. მას ძალიან უყვარდა გახალისება და გათამაშება.

თუბც დროს გატარება და გახალისება ძალიან უყვარდა მარკ ავრელიოსს, ის მაინც ერთხელ მიღებულ ცხოვრების წეს-რიგს არ აცვლიდა და გულ მოდგინედ ასრულებდა მას. აი, ამის შესახებ რას სწერს ის თავის ერთს წერილში: „როგორ ფიქრობ, შენ, რით გავძეხი მე

სადილათ? მე ვაპყენი ერთი ნაჭერი ჰურით, რდ-
ცა სხვები მშვენიერ საჭმელებს გაძრიელათ შეექ-
ცეოდნენ“. მის შემდეგ ის ასე ასწერს თავის
დროს გატარებას: „ჩვენ შევუდექით ეურძნის კრე-
ფას, უერს ვუგდებდით გლესების ლაპარაკს და
გვარინათ შოფლიანების შემდეგ დავბრუნდით
სახლში; ამის შემდეგ მე სწავლას შევუდექი და
მერმეთ დიდხანს კეპუსაიფებოდი ჩემს „პატარა დე-
დას“, რომელიც ლოკინში იწვა.

მარე ავრელიომ დასწერა წიგნი „აზრები“
და ეოფა-ქცევისათვის სასელმძღვანელო, რომელ-
შიც მოქცეულია უმაღლესი დარიგებანი, უსულგრ-
ძელესი გრძნობანი და სხვა და სხვანაირი რჩევანი,
რომელნიც დაუტოვა მან კაცობრიობას და რომე-
ლნიც მოკლეთ და ნიჭიერათ არის წარმოთქმული,
ამ შესანიშნავ თხზულებაში ის დიდის მოწიწებით
იკონებს თავის ბაბუას, მამას და დედას; დიდის
კმაყოფილებით იხსენიებს ის თავის სიუმაწვილეს
და არჩევს, თუ ვის რა ღვაწლი მიუძღვის მის
აღსრულაში. მას თავი არ მოსწონს თავის საქმი-
ანობით და ჭკვიანობით, ის ასწერს ამეებს თავის
ნათესავეებს და აღმსრდელებს; ის ამბობს, რომ
მე მათს მაგალითს ვბაძავდიო. ხწორეთ ღიდალ-
ფრთოვანებაში მოხვალთ, როცა თქვენ ამ თხზ-
ულების დასაწყისს წაიკითხავთ; ის აქ კეთილ-

შობილურის სიმართლით ლაპარაკობს, რომ ჩემის ეოფაქცევით მინდა მხოლოდ დედაჩემს დავემსგავსოვო. ის ამბობს, რომ მე არა თუ არ მინდა სიბოროტე ჩავიდინო, არამედ მის განსვენებასაც ვაპურბივარო; ეს დედაჩემის მაგალითით მჭირსო. როცა სიტყვა ჩამოვარდებოდა ღმერთების ზატვიისცემაზედ, უხვობაზედ, ადამიანისგან თავის შეკავებაზედ და ზომიერებაზედ, ის აქაც თავის დედის მაგალითით ხელმძღვანელობდა. „კეთილ მოწმუნე და კეთილ მოძქმედ ქალს“ უწოდებს მას შვილი.

ფილოსოფიურმა მიმართულებამ ვერ დაახლუნგა ავრელიოსის გრძნობანი და სულის ბუნებრივი თვისებანი. შეიძლებოდა მოგვეყვანა კიდევ ბევრი მაგალითები, მარა მოხსენებულიც საკმაოა. ამის ქვემოთ მოხსენებულნი შემთხვევა ამტკიცებს, რომ დედის გულის ვარდი შვილი იყო, აგრეთვე შვილების მოყვარული მამა. ის სწერს: „მე თავს არა ვგრძნობ კარგად, რადგან დღეს ავღარია, მარა, როცა ჩემი ქალები კარგათ არიან, მე თითქოს არ ვიტანჯები და ამინდიც გაბრწყინდება ხოლმე“.

მარკ ავრელიომ არათუ მარტო დედის აღსრდა დააფასა ღირსეულათ და ზატვიი სცა მას, არც თავისი აღმზრდელები არ დაუვიწყებია..

მან ეკელა დიდის მადლობით და ღირსებით მო-
 ინსენია; მკირია ისეთი მოსწავლე, რომელიც,
 მარკ ავრელიოსის მსგავსად, თავის მასწავლებელს
 ძეგლს დაუდგავს საფლავსად, მათს ოქროს ბიუს-
 ტებს გააკეთებინებს და ყოველ წელიწადს საფლავს
 უკურთხებინებს მათ. მარკ ავრელიომ ისეთი ღრძა
 შთაბეჭდილება დაიწინა თავის აღმსრდელებისგან
 და მის ახლო მოყვლეებისგან, რომ ხელმწიფედ
 ყოფნის დროს ბევრი მათგანი დაიანსლოვა. ერთ
 მათგანთან მას დიდი მიწერ-მოწერაც ჰქონდა, რომ-
 ელიც შემდეგ შესანიშნავი შეიქნა. ეს კაცი იყო
 ფრონტონი.

მარკ ავრელიოსის ისეთი მოქმედება ცხადათ
 ამტკიცებს, რომ ის დიდათ აფასებდა აღსრდას.
 ის აღსრდას ეველათყურებდა მადლა აყენებდა და
 ამბობდა, რომ აღამიანმა იმის შესამენად არაფე-
 რი არ უნდა დასოგოსო. ის ისე გაიტაცეს ასე-
 თმა აზრებმა, რომ თავის ცხადვრების განმავლო-
 ბაში მუდამ ცდილობდა შეეთვისებია ის თვისე-
 ბანი, რომელიც მას მოსწონდა თავის აღმსრდე-
 ლებში და ცდილობდა მოეცეულიყო ისე, როგორც
 იქცეოდა მისი სულგრძელი და კეთილმოყველი
 დედა. მარკ ეველათყურებდა საკვირველი ის არის, რომ
 მან მოელ თავის სიცოცხლეში შეიწინა ახალ-
 გასრდობის ხე-ხასიათი. ის იყო კეთილი, მო-

ქცევადი უბრალო, და ეველას ძალიან ჰატვიის-
ცემით ეგვეყოდა; მას სძულდა კარგი საჭმელები,
ფუფუნება. მდიდრულათ მორთული სახლები და
უძნიშვნელო გართობანი. მას გაცეკებით უყვარდა
შრომა, მარა ხან ძალითაც ისვენებდა: ის შეუდ-
გებოდა წიგნების კითხვას, ან საჯირითოდ წავი-
დოდა. შემდეგში მისგან გადმოჩქეფა შესანიშნავმა
მისმა ნიჭმა, ძალაღმა გრძნობამ და კეთილშობი-
ლურმა მისწრაფებამ, რომლებიც ჩაესახა მას ბა-
ვშობის დროს. მისი მეფობა შეიძლება დავანა-
სიათოთ შემდეგი წინადადებით: „ეს იყო გვირ-
გვინით მოსილი ბრძენი“.

ჩემო მკითხველო! რა შორსა ვართ ჩვენ ნე-
რონზედ, რომელსაც დედა ეუბნებოდა: „რა ქენი
საქმეა სეროიოსული მეცადინეობა! ფილოსოფო-
სობა ძხოლოდ ხელს უძლის ხელმწიფესაო“.

საეურნადღებო ის არის, რომ დიდებული მარკ
ავრელიოსის უღირსი შვილი, ძვაცრი კომპოდი,
ისეთი ხნკდაცემული გამოდგა, როგორიც იყო
ნერონი. მარა აქ განსაკვირველი არაფერია!
რა შვილი უნდა აღესარდა მარკ ავრელიოს-
ის გარყვნილ-გაფუჭებულ მეუღლეს ფაუსტინეს?
ამ ნაირათ, ეს ორი ძაგალითი ცხადათ გვი-
მტკიცებენ, თუ რა შედეგი აქვს კარგი დედის
აღზრდას და ცუდისას. და მართლაც და შვილი

უნდა აღზარდოს იმ დედაძმ, რომელსაც არა აქვს მალაღი, კეთილშობილური გრძნობანი და უკუკლავ-
ფერი ის, რაც ამადლებს ადაძიანს?! ნუ თუ მა-
რთალი არ არის ინგლისელი მორალისტის შე-
მდეგი სიტყვები: „როცა ჩვენ დედებს ვზრდით,
მაშინ მათ შვილებსაც ვზრდით, — როცა ჩვენ დე-
დებს სულით ვამადლებთ, მაშინ მათ შვილებსაც
ამასვე ვუნერგავთ“.

ჩვენ მოვიყვანთ აქ მარკ ავრელიოსის სევით
დასახელებულ თხუთსულებიდან რამოდენიმე ასრს:

„სიცოცხლე მოკლეა; ცხოვრების ერთად-ერთი
ნაყოფი ის არის, რომ კაცმა უნდა ეცადოს
თავისი სული წმიდათ, უმწიკველთ შეინახოს და
თავის მოქმედებით საზოგადოებას სარგებლობა
მოუტანოს“.

„იყავ უბრალო, კეთილი, უძანკო, ნამუსი-
ანი, ამჰარტავნობის მტერი, სიმართლის დამცვე-
ლი; გიუვარდეს ღმერთი, ეველასათვის კარგი
გსურდეს, კაცური კაცი იყავ და შენი მოვალეო-
ბანი მოთხოვნისაძებრ შეუდრკელათ აასრულე“.

„გიუვარდეს კაცობრიობა ჭეშმარიტის სიუვა-
რულით. როცა სხვებს კარგს მიაგებ, ამით შენს
თავსაც კარგს მიაგებ.“

„კაცი, როცა ერთ რაძე კარგ საქმეს იზამს,
მაშინვე მეორის შესრულებას უნდა შეუდგეს ვა-

ზის მსგავსათ, რომელსაც იმ წელსავე უნდა მე-
ო.ჩეთ მოიტანოს ნაყოფი.

„უოველი შენი სიტყვა იყოს ძართალი.

„ცრუ სიწუნარე არის გადაუტანელი აძვარ-
ტაუნობის ნიშანი.

„ის, რაც სკას ავნებს, ფუტკრისათვისაც არ
იქნება კარგი.

„ათასი სხვა გარემოება არის, რომელსედაც
შეგიძლიანო იქონიოთ მსჯელობა, ვიდრე სსვისი
ნაკლი არჩიოთ.

„მიტევება ძარტო არაა საკმარისი, უნდა გი-
ევარდეს კიდევ შენი გაძლანძველი“

ვ. მაღაქიაშვილი

აღზრდა ადამიანის ხასიათის.

რობერტ ოვენისა *).

წერილი მესამე.

უ

ოველი კეთილ-გონიერი კაცი ხედავს, რომ კაცობრიობის აღზრდის საქმე ისე მიდის, რომ თეორია მთლად ეწინააღმდეგება პრაქტიკას. აქედგან წარმოსდგებიან ის უგუნურება და შეუსაბამობა, რომლებსაც თვითეული ადვილად ამჩნევს თავისს ძოყვასს და იმას კი აღარ ფიქრობს, რომ თვითონაც წილი უდევს ასეთსავე უგუნურებაში. სკოლა, სამკითხველო-დარბაზი და საყდარი ააშენეს იმიტომ, რომ წინააღმდეგობოდნენ და გაექარვებინათ ეს ბოროტება და კიდევ იმიტომ, რომ დაემტკიცებინათ, თუ რა უთვალავ სარგებლობას მიიღებს საზოგადოება, თუ აეორია და პრაქტიკა სრულებით შეეთანხმებიან ერთმანეთს. მაღლითა სართული ახალი დაწესებულებისა დანიშნული იყო სკოლისა, სამკი-

*) ის. „მოგზაური“ № 9—10, 1903 წ.

თხველო დარბაზისა და საყდრისათვის, რომლებსაც უნდა პირდაპირი გავლენა ჰქონოდათ დასახელებულთა ხასიათის აღზრდაზედ.

ცოტა სიკეთეს შესძენთ ხალხს, თუ შევასწავლოთ: ჯერ ერთი, ახლა მეორე კანონი; ჯერ ერთი, ახლა მეორე სტრიქონია, და ყურადღებას კი არ მივაქცევთ საშუალებას, რომლის შემწეობითაც უნდა აღვზარდოთ მათში კარგი პრაქტიკული ჩვეულებანი. ამიტომ უსწავლელების, ან ცუდად ნასწავლების აღზრდა შეადგენს უმთავრეს საგანს საზოგადოების კეთილდღეობისას. ასეთი გონიერი აღზრდით ხელმძღვანელობდნენ ყოველ განკარგულების დროს, რომელსაც კი კავშირი ჰქონდა ახალ ინსტიტუტთან.

სასწავლებელში ყოფნის დროს გონიერ აღმზრდელების ხელმძღვანელობით ბავშვებისთვის სათამაშოდ დანიშნულ დროს შეიძლება განუვითარონ იმათ ისეთი გრძნობები, რომლებიც წარმოშობენ როგორც იმათს, ისე მთელი საზოგადოების ბედნიერებას. აი ამისი შესაბამი კანონიც: მარტო ორი წლის ბავშვებს კი არ უნდა ეუბნებოდნენ, რომ ეცადნენ თავიანთ ამხანაგების გაბედნიერებას, უფრო დაჟინებით უნდა უმეორებდნენ ამას ბავშვებს სასწავლებელში შესვლის დროს. მასწავლებლების და აღმზრდელების პირველ მოვალეობას შეადგენს შეაჩვიონ ბავშვები ამ საფუძველის პრაქტიკაზედ შეთვისებას. ამ უბრალო კანონის ნათელი და თვალსაჩინო საფუძვლების ახსნა შეიძლება ძალიან პატარა ბავშვებისთვისაც კი.

თანდათან მერე ისინი გაიცნობენ იმას პრაქტიკაზედ, გამოსცდიან მის კეთილმოყოფელ ნაყოფის თვისებას თავიანთ თავზედ და უკეთ იგრძნობენ და გაიგებენ საზოგადოებისთვის ყველა მის დიდ მნიშვნელობას.

აი კაცობრიობის ხასიათის აღზრდის საფუძვლები,

რომლებსაც უნდა იძლეოდეს სკოლა. გადავზიჯოთ ახლა ახალი ინსტიტუტის და მისი დანარჩენი ნაწილების დანიშნულება და პრინციპები. ზემოხსენებულ ძირითად კანონის ბავშვებში დანერგვის გარდა, იმათ ასწავლიან სკოლაში წერა-კითხვას, წაკითხულის გაგებას და ცდილობენ, რომ ბავშვები სწერდნენ გარკვევით და კარგად. იმათ აცნობებენ ანგარიშის ძირითად კანონებს. ამას გარდა ქალებს ასწავლიან ჩვეულებრივი შინაური ტანსაცმელის ქრა-კერვას. რაწამსაც მიხვდებიან ისინი ყველა ამას, ახლა ჰგზავნიან იმათ საზოგადო სამზარეულოში და სასადილოში, სადაც ისინი სწავლობენ საღი საქმლის ეკონომიურად მომზადებას და სახლის სუფთად და რიგზედ შენახვას.

ეს იყო ეხლა ვთქვით, რომ ბავშვებს კითხვას ასწავლიან კარგად და ამასთანავე, ცდილობენ წაკითხულის შეგნებას.

ბევრს სკოლებში ღარიბ დი შუშათა წოდების ხალხის ბავშვებს თავის დღეში არ ასწავლიან წაკითხულის შეგნებას, და ამიტომ ის დრო, რომელიც სწავლას ხმარდება, უკეთ რომ ვსთქვათ, სწავლის დაცინვას, — სრულებით დაკარგულია. სხვა სკოლებში მასწავლებლების გაუგებრობის გამო ასწავლიან ერწმუნონ სიტყვებს და ყურადღებას არ აქცევენ მსჯელობას და ამიტომ ბავშვები გადაეჩვევიან ხოლმე აზროვნებას და მართლმსჯელობას. ასეთ საბრალო აღზრდის წესს არ შეუძლიან არ დააშოროს ახალგაზრდობის ჭკუა ძალიან უბრალო, ნათელ და გონიერ განათლებასაც კი.

ის წიგნები, რომლებითაც ახლა ბავშვებს ასწავლიან, აძლევენ იმათ ყოველნაირ ცოდნას, გარდა იმათ ჰასაკის არა საჭიროსა; აქედგან წარმოსდგება შეუსაბამობა და სიტუტუცე მოზრდილებისა. დრო არის დავაგდოთ ეს წესი. განა შეუძლიან ტვინშეურყეველ კაცს შეად-

გინოს მსჯელობა რომელიმე საგანზედ, ვიდრე არ შეუკრებია ყველა ფაქტები, რომლებიც მას ეკუთვნიან? ცოდნის მისაღწევად განა ეს ერთად-ერთი გზა არ არის? ბავშვებიც ამავე საფუძვლებზედ უნდა იზრდებოდნენ: პირველათ იმათ ფაქტები უნდა გაეაცნოთ; უნდა დაეიწყათ იმ ფაქტებიდგან, რომლებსაც უფრო იცნობს მათი ნორჩი გონება და შემდეგ თანდათან უნდა შეეფასწავლოთ ყველაზედ საჭირო და სასარგებლო ფაქტები იმისა და მიხედვით, თუ როგორი ადგილი ეჭირებათ მათ ცხოვრებაში.

მაინც და მაინც ბავშვებს უნდა მიეცეს ნათელი ცნება თვითეული ფაქტისა, რავდენადაც კი შეუძლიან ამის მიღება იმათ ნორჩი ჭკუასა. რავდენადაც ჭკუას ძალა და მსჯელობის ნიჭი მოემატება, იმდენად ვრცლად უნდა უხსნიდნენ ბავშვებს.

რაწამსაც ნორჩი ჭკუა საკმაოდ იქნება მომზადებული, მასწავლებელმა უნდა ისარგებლოს ყოველი მარჯვე შემთხვევით და აუხსნას მას პირდაპირი და დაურღვეველი კავშირი კერძო პირის და მთელი საზოგადოების ბედნიერების და სარგებლობათა შორის. ეს კანონი უნდა დაედოს ძირითად კანონად და მიზნად ყოველ განათლებას.

შეგირდები ნელნელა მთლად შეითვისებენ ამას, და ამ კანონის ჭეშმარიტება ეჩვენებათ იმდენად ნათლად, რავდენადაც ნათელნი არიან ევკლიდის დასკვნანი მათემატიკის მკოდნეთათვის. მაშინ ბედნიერების სურვილი, ეს საზოგადო პრინციპი ცხოვრებისა, აიძულებს იმათ ვაჟაკობის დროსაც მისდიონ ზემოხსენებულ კანონს გადაუხვევლივ.

რავდენი ზარალი მოაქვს ბავშვების გონების ძალის და ნიჭის სრულ უცოდინარობას იმათის მხრით, ვინც მათი აღზრდა იკისრეს. ბავშვების ნიჭზედ დღევანდლამ-

დი ხალხი სჯიდა უთავებოლოდ, როგორც შეეძლო უწინვე მიღებული აღზრდის წყალობით.

განათავისუფლეთ ბავშვების აღზრდა იმ შეცდომებისგან, რომლებსაც პატარაობიდანვე ასისხლხორცებენ მათ; მაშინ თვით ურწმუნონიც ნათლად დაინახვენ იმ ბოროტების სიდიადეს, რომელიც მიანიჭა კაცობრიობას ეხლანდელმა და უწინდელმა უცოდინრობამ. ამიტომ, რაწამსაც გონება მუშაობას შესძლებს, იმ დროდგან საჭიროა ეძლეოდეს ისეთი იდეები, რომლებიც ეთანხმებიან საღ ჰკუას და ნამდვილ ფაქტებს, ე. ი. უნდა ეძლეოდეს ნამდვილი იდეები. ეხლა კი, ამის წინააღმდეგ, დაბადებიდანვე ბავშვს ეძლევა ცრუ ცნებანი თავის თავზედაც და კაცობრიობაზედაც. იმის მაგივრად, რომ ეხლა ბავშვს ვაყენებდეთ სწორე გზაზედ ჯანის სისალის და ბედნიერების მისაღწევად, ხმარობენ ყოველნაირ ძალას, რომ დააყენონ ის სრულიად წინააღმდეგ გზაზედ, სადაც ვერაფერს იძენს იგი გარდა უმსგავსობისა და შეცდომებისა.

ჩვენ-მიერ წინადადებული აღზრდის გეგმა რომ მიღებულ იქმნას და პატარაობიდანვე მტკიცეთ განახორციელებდნენ პრაქტიკაზედ. ამასთანვე ხელი რომ არ შეუშალოს ახლანდელი დროის აღზრდის წეს-რიგმა, მაშინ ბავშვობიდანვე შეიძლებოდა ისეთი ხასიათის აღზრდა, რომელიც თავის ცნებებით და საუკეთესო თვისებებით გადაამეტებდა არა მარტო ახლანდელ დროის და წარსულ საუკუნეთა ყველაზედ ჰკვიან და განათლებულ ვაცებს, არამედ კიდევ ჩაითვლებოდნენ (ასე აღზრდილნი) უმაღლეს გონიერ არსებათა თაობად. მართალია, ეს ცვლილება არ შეიძლება მოხდეს უცბად, ან რაიმე სასწაულით, მაგრამ უნდა ხდებოდეს თანდათან, ხოლო მისი საბოლოოდ განმტკიცება იქნება შრომის და დროს საქმე. ეგ ხომ უეჭველია, რომ ცუდად აღზრ-

დელნი და ეხლა საზოგადოებაში გავლენის მექონე პირნი წინააღმდეგებიან ამ ცვლილებას...

ისიც უეჭველია, რომ ბავშვობიდანვე შილებულ შთაბეჭდილებათ შეუძლიანთ წაომოშობონ მარტო შეცდომები; ისინი სთვლიან ამ შეცდომებს ქეშმარიტებად და ცდილობენ შეასწავლონ შვილებს იგივე, რაც თვითონ შეუსწავლიათ. რომ წინ აღუდგეთ ამ ბოროტებას, საჭიროა საზოგადო წესი სწავლისა.

ამ აზრით ახალ ინსტიტუტში სალამოობით უკითხავდნენ წიგნებს, ზამთრობით კვირაში სამჯერ, და ყოველი წაკითხვის მერე ცეკვას მართავდნენ. ამ კითხვას ცუდად აზრდით ხალხისთვის დიდი სარგებლობა მოჰქონდა, — და ამისთანა ხალხი ხომ ძალიან ბევრი იყო, რადგანაც მეტი ნაწილი კაცობრიობისა უნაყოფოდ ატარებდა განათლებისთვის საუკეთესო დროს და გონიერი აღზრდის მიუღებლობის გამო ითვისებდა მარტო ისეთ აზრებს და ჩვეულებებს, რომლებიც არიან ნაყოფნი უფიცობისა და შეცდომისა.

სალამოებზედ კითხვა გაგებული და მკაფიო ენით გამოთქმული უბრალო ბაასი უნდა იყოს. მოზრდილებს უნდა შეასწავლონ კოდნის ის ჩვეულებრივი და სასარგებლო მხარე, რომელშიაც ისინი სუსტადა გრძნობენ თავსა; განსაკუთრებით უნდა ვეცადნეთ ნათელი ცნება მივცეთ შვილების სწავლების წესზედ, რომ შეეძლოთ შვილები გონიერ არსებათ გარდააქციონ. აგრეთვე საჭიროა ნაშოვნი ფულის რიგიანად დახარჯვის სწავლება, და, ბოლოს, თუ დარჩებათ რამე შემოსავლიდგან, როგორ უნდა შეადგინონ იქიდგან თანხა, რომელიც უზრუნველ ჰყოფს მათს პერმისს.

ასე რომ, აწმყო შემცდარ წეს-რიგის დროს, ჩავავონებთ ხალხს საკუთარ ძალთა და რიგიან ყოფაქცევის

რწმენას, რომლის გარეშე წარმოუდგენელია ხასიათის დამოუკიდებლობა და მოსვენება.

ბავშვების-მიერ სასარგებლო ცოდნის შეძენის თვალის სადევნ ბლად, შეიძლება საღამოებზედ კითხვები მივცეთ ხოლმე, ამასთანავე უნდა შეეჩვივნენ ისინი მოითხოვონ იმის ახსნა, რასაც კარგად ვერ გაიგებენ. ერთის სიტყვით, ამ საღამოებზედ კითხვის შემწეობით შეიძლება ხალისიანათ შევასწავლოთ უძვირფასესი და უსაქიროესი ცნებანი იმ ხალხს, რომელიც ეხლა საზოგადოების ყოვლად გაუნათლებელ ნაწილს შეადგენს. თუ სამეფოში შევიტანთ ამ ზომებს, რომლებიც დიდ ხარჯს არ ითხოვენ, მალე დავინახავთ მათგან მოტანილ კეთილ შედეგებს, როგორც მუშა ხალხისთვის, აგრეთვე მთელი საზოგადოებისთვის.

მოვიგონოთ, რომ უმეტესი ნაწილი საზოგადოებისა ეკუთვნის მუშათა წოდებას ან აქედგან არის გამოსული და ამიტომ ამათზედ არის დამოკიდებული ბედნიერება და კეთილდღეობა ყველა წოდებისა, თვით უმაღლესისაც კი.

ბავშვების ხასიათი ყველა ოჯახებში იზრდება თითქმის ყოველთვის მოსამსახურეების ზეგავლენის ქვეშ და ეს ზეგავლენა იმ ზომისაა, რა ზომისაც ვერ წარმოუდგენიათ ის იმ პირთ, რომლებსაც ადამიანის გონების განვითარებისთვის სიყმაწვილიდგანვე თვალი არ უდევნებიათ. რომელ წოდებასაც უნდა ეკუთვნოდნენ ბავშვები, არ შეიძლება, რომ გონივრულად იყვნენ აღზრდილნი, თუ პატარაობიდანვე ცხოვრობდნენ უფიც ხალხს შუა. კარგი მსახურის ღირსება შეიძლება დააფასოს იმან, ვისაც ძალიან კარგიც და ძალიან ცუდი მსახურიც ჰყოლია და მათ შორის განსხვავება დაუნახავს.

ჩვენ დავგრჩენია ახალ ინსტიტუტის დასახასიათებლად მოსაზრებული უკანასკნელი ნაწილის აღწერა, ეს არის

ეკლესია და მისი დოგმები; ეს შეადგენს დიდს და უმაღლესს საყურადღებო საგანს, რადგანაც სარწმუნოების საგნების ნამდვილად ცოდნას შეუძლიან მკვიდრად დამყაროს ადამიანის ბედნიერება. ამეების უცოდინრობამ და აქედგან წარმომდგარმა შეუსაბამოებამ წარმოშვა და ახლაცა შობს ქვეყნიერების უბედურების უმეტეს ნაწილს.

ერთად-ერთი საფუძველი ჭეშმარიტებისა ის არის, რომ ჭეშმარიტება ეთანხმებოდეს თავის თავს; ის ერთი და იგივეა, რა მხრიდანაც უნდა გავშინჯოთ, ან, რასაც კი შეიძლება, შევადაროთ. შეცდომა კი ამ გამოკვლევითს და შედარებითს გამოცდას ვერ გაუძლებს და ყოველთვის მიიყვანს კაცს შეუსაბამო დასკვნამდე.

ვისი გონებაც მისწვდა ამ საგანს, დიდი ხანია დარწმუნდა იმაში, რომ რა პრინციპების მიხედვითაც იზრდებოდა და იმართებოდა აქნობამდის ადამიანი, ის პრინციპები ვერ შეიძლებენ ამ საფუძველით გამოცდას. გაშინჯეთ და შეადარეთ ისინი: ისინი შეიცავენ შეუსაბამოებას, უგუნურებას და საზოგადოდ ყველა სუსტ მხარეებს. ამით აიხსნება აქამდის გამეფებული დაუთვალავი რიცხვი შეუთანხმებელი აზრებისა, აუარებელი ჩხუბი და უბედურება.

ამ ქვეყნის მმართველი და ხალხში შუღლის ჩამომგდები ერთიერთმანერთის მოწინააღმდეგე წესრიგებიდგან, რომ ერთი რომელიმე იყოს ჭეშმარიტი, ვალვიარებლით თუ არა მას ასეთად, სწრაფად გავრცელდებოდა, მოიცავდა საზოგადოებას და იძულებულ ჰყოფდა ყველას ეღვიარებინა მისი სინამდვილე.

ზემოხსენებული საფუძველი გვაჩვენებს, რომ ყველა ისინი გამოუკლებლად სავსებით არ ეთანხმებიან ბუნებას, ე. ი. იმ ფაქტებს, რომლებიც ჩვენს გარშემო ხდებიან. ამ რიგად წესრიგების ყველა შეცდომები მათს სა-

ფუძვლებში უნდა მდგომარეობდეს; ყოვლად შეუძლებელია, რომ კაცი იყოს გონიერი და ბედნიერებას მოეწიოს მანამდის, ვიდრე არ იქნებიან გამოცხადებული და მოსპობილი ეს შეცდომები.

ყოველი ამ წესრიგთაგანი სიმართლესთან ერთად შეიცავს შეცდომასაც; ამიტომ არც ერთი იმათგანი არ გახდა ზოგადად, და არც მოსალოდნელია, რომ ან როდისმე გახდეს.

სიმართლე ზოგიერთ წესრიგებში იმიტომ ურევია, რომ ამით დაძალონ და გაამაგრონ დანარჩენი შეცდომა; მაგრამ ეს შეცდომები მეტად თვალსაჩინონი არიან იმათთვის, ვისაც ბავშვობიდანვე არა აქვთ ისინი ჩაგონებული. თუ საჭიროა დამტკიცება, ინებეთ.

ჰკითხეთ სათითაოდ დიდად პატივცემულ, ძალიან გონიერ და განათლებულ კაცებს, რომლებიც რომელიმე სექტას ანუ დღეს ეკუთვნიან, რა აზრისანი არიან ცხოვრებაში სხვა სექტაზედ ანუ დასზედ. უეჭველია თვითეული გიპასუხებთ, რომ ყველანი სცდებიან და ეს შეცდომა იმდენად ეწინააღმდეგება გონებას და სამართლიანობას, რომ მარტო სიბრალოულსა და მწუხარებით თანაგრძნობასა ჰგრძნობს იმ პირებისადმი, რომელთა ჰკუთვან ასე დამახინჯებულია და დაშორებული გონებას. ასეთ პასუხს მოგცემთ ყველა და იმას კი აღარ ფიქრობენ, რომ თითონაც იმათ რიცხვში ურევნიან, ვისაც იბრალებენ. ყველა ოდესმე ცნობილ სექტების დოგმები გარეშე პირობებთან ერთად შემოღებული იყო იმ აზრით, რომ გაევითარებინათ ასეთი, ანუ ისეთი ხასიათი და კიდევ ასრულებდნენ ისინი ამ საქმეს, რადგანაც ან ვითარებდნენ აწმყო დროის მაგვარ ხასიათებს. დოგმები, რომლების მიხედვითაც გარეშე პირობებთან ერთად იზრდება ხალხი, აძლევენ სახეს მომეტებულ ნაწილად

ახლანდელ დროის საზოგადოებაში გავრცელებულ ხასიაფს.

ის დოგმები, რომლებზედაც დღევანდლამდის აღიზრდებოდა და კიდევაც აღიზრდება კაცობრიობა, ჰქმნიდნენ და განუმტკიცებდნენ ადამიანს — რასაც ახლაც ასრულებენ, — სიყვარულის ნაკლებულობას და ერთმანეთის თანაუგრძნობლობას. ისინი შობენ აგრეთვე ცრუმორწმუნეობას, ფარისევლობას, პირმოთნეობას, სიძულვილს, შურისძიებას, ომიანობას და ყველა ამაების მაზარალებელ შედეგებს. ძირითად პრინციპად ყველა დღევანდლამდის ცნობილ წესრიგსა ედვა შემდეგი მოსახრებანი, ცოტა რამ, ისიც სიტყვიერი, ცვლილებით. „კაცი ცხონდება და მიიღებს საუკუნო ჯილდოს მარტო მაშინ, თუ სწამს დოგმები ამა და ამ სისტემისა. საუკუნოდ დაისჯება, თუ არ ირწმუნა ისინი; ამიტომ დაუთვალავი მილლიონები ხალხისა, რომელთაც ჩაგონებული აქვთ ირწმუნონ სხვა ნაირად, და არა ისე, როგორც ეს სისტემა ასწავლის, — მიეცემიან საუკუნო სასჯელს“. მაგრამ ბუნება კი მთელი თავისი ძალითა ცდილობს დაარწმუნოს კაცი ასეთი სწავლის უთავებოლობაში.

მერწმუნეთ, შეცთომილნო თანამოძმენო, მერწმუნეთ თქვენი საკუთარი ბედნიერების გულისთვის, რომ თუ თვალს ადევნებთ თქვენს გარშემო მომხდარ ფაქტებს, ისინი პირდაპირ და ნათლად დაგიმტკიცებენ თქვენ ყველა ასეთ დოგმების სიმტყუნეს, იმიტომ რომ კაცის ნებას არაფითარი უფლება არ აქვს მის აზრებზედ; იმას სწამდა, სწამს და აწამებს იმას, რასაც აგონებენ მას წინაპარნი და მის გარშემო მომხდარა გაკემოებანი. ასე რომ: მეტის-მეტი უგუნურება იქნება ჩვენის მხრივ, თუ ვიფიქრებთ, რომ ქვეყნის შექმნილგან დაწყობილი აქნობამდე რომელიმე ადამიანი ღირსია ქებისა ან ლან-

ძღვისა, ჯილდოსი ან სასჯელისა იმის გულისთვის, რაც ჩაუგონებია მისთვის პატარაობიდგანვე აღზრდას.

კაცობრიობის უბედურებამ მიაღწია ასეთ მაღალ წერტილამდის დღევანდლამდის გავრცელებულ სისტემების ძირითადი შეცდომის გამო. კაცს ბავშვობიდგანვე ასწავლიდნენ შეუძლებელ რასმე! ესევე ხდება ეხლაც და ნაყოფათაც უბედურება მოაქვს. ნილაბი ახსენით მთლად ამ გაფუჭებულობის წყაროს, ყველა შეცდომაზედ მეტად სავალალებელს, და ამის მაგივრად შეიტანეთ ცხოვრებაში ის სამართლიანი პრინციპები, რომელთა სინამდვილესაც ამტკიცებს იმათი თანხმობა თავიანთ თავთან და ჩვენს გრძნობებიც აშკარად ჰყოფენ ამასვე; მაშინ ორგულება, სიძულვილი, შურისძიება და თვით მ ყვასის წყენის სურვილიც კი განქრებიან საყოველთაოდ და ადამიანის ბუნების გამაცალკევებელ თვისებებად შეიქმნებიან გონიერი სიყვარული, გულითადი კეთილის ნდობა და ნამდვილი გულკეთილობა ურთიერთ შორის.

ნუ თუ ეს რთული და დიდი ბოროტება კიდევ იცოცხლებს, როდესაც ქვეყანაზედ ყველა ერთი — მეფიდგან დაწყობილი გლახამდე — შეიგნებს ამას, აგრეთვე ამის მიზეზსა და თანაც ეცოდინება ამის ასაცილებელი ზომები? კაცის ნათესავისთვის ამის მიზეზის ჩვენება ისე არ შეიძლება, რომ არ შეურაცხვეყოთ მაგრად ფესვებამდგარი საზოგადო შემცდარი აზრები, ამიტომ ამ საქმეს სიძნელე სდევს თანა და იმის დათრგუნვა შეუძლიან მხოლოდ იმას, ვინც გაათვალისწინა საქმია დიდი მნიშვნელობა და გამოვიდა შემცდარ აზრებთან საბრძოლველად.

ძალიან ძნელი კია ამ დიადი ქეშმარიტების საზოგადოებაში გავრცელება იმ ბნელ და უმართებულო შეხედულებათა მიზეზის გამო, რომლებსაც აგონებდნენ აქნობამდის კაცობრიობას, მაგრამ საგნის დაწვრილებით

გამოკვლევის შემდეგ დავინახავთ, რომ ჩვენ-მიერ ახსნილი პრინციპები ერთ პირსაც კი არ აზარალებენ, არამც თუ რომელიმე წოდებას. პირიქით, მსოფლიოს დიდს ოჯახში არ მოიპოვება არც ერთი ისეთი წევრი — უმაღლესიდგან დაწყობილი უმცირესამდე — რომლისთვისაც დიდ სიკეთეს არ შეადგენდეს იმათი საერთოდ დღესასწაულებრივი მიღება. და როცა შეიგნებენ და ცხადად იგრძნობენ იმ აღურიცხველ, არსებითს და სამარადისო სარგებლობას, ნუთუ მაშინ კიდევ ხელს შეუშლიან იმათ განხორციელებას აპირადი ინტერესები? არასოდეს! იმ წინათ დანერგულ დამაბრკოლებელ აზრებს შეიძლება კერძო პირებმა შესწირონ საზოგადოების სარგებლობა, მისი კეთილგანწყობილება და თავიანთ თავზედ იმის კარგი შეხედულება; მაგრამ მაინც საბოლოოდ და საერთოდ გაიმარჯვებენ ის პრინციპები, რომლებზედაც დამყარებულია ნამდვილი ცოდნა.

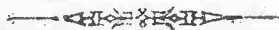
ჩვენ ასეთი რწმენით იმიტომ ვწინასწარმეტყველობთ იმ დიდ მოვლენის დადგომას, რომელსაც კაცობრიობის ესტორიაში ვერც ერთი მოვლენა ვერ შეედრება, რომ ეს რწმენა გამომდინარეობს ბნელი და უვიცი დროის საექვო ლეგენდებიდან კი არა, არაჰლდ იმ ნათელი და თვალსაჩინო ფაქტებიდან, რომლებსაც ქვეყნის ყველა კუთხეში ვხედავთ. ჯეროვანი ყურადღება ამ ფაქტებისადმი, ამ ქეშმარიტად ბუნების-მიერ გამოცხადებულ საქმეებისადმი, სწრაფლ შეასწავლის, ანუ უკეთ ვსთქვათ, იძულებულ ჰყოფს კაცთა ნათესავს შეიგნოს ის შეცდომები, რომლების მიხედვითაც იგი იყო აღზრდილი.

ის პრინციპი, რომელზედაც ახალ ინსტიტუტში ქადაგებულ დოგმების დამყარებას აპირობენ, მდგომარეობს მასში; რომ ყველა ისინი უნდა ეთანხმებოდნენ ერთმა-

ნერთს საყოველთაოდ გამოცხადებულ ფაქტებში, რომ-
ლებიც არ შეიძლება, რომ კეშპარიტნი არ იყვნენ.

დ. შდ—ძე.

(შემდეგ იქნება).

აღზრდა ერისა

✠

ს ა ზ ო გ ა დ ო ე ბ ი ს ა .

ურთიერთობის გრძობის კახსნა ერში.

ვენ დაჩვეულები ვართ, რომ მარტო ბალანებს უნ-
და სწავლა აღზრდა და ამიტომ მოზრდილებისა და
კოლშვილიანების ანუ სხვანაირად ხალხისა და საზოგა-
დოების აღზრდისათვის ფრიად მცირედს ვზრუნავთ;
მაშინ როდესაც ამათს აღზრდასაც ისეთივე დიდი მნიშ-
ვნელობა აქვს, როგორც მოზარდი თაობისას, თუ არ
მეტი. მკითხველს ექვი არ არის ხშირათ ექნება გაგონი-
ლი: „საქართველო დავარდნილია, საქართველო დაცემუ-
ლია!“ — და იმას კი არ კითხულობენ, თუ რისგან არის იგი
დაცემული და დავარდნილი, თუმცა ბუნების სიმდიდრით
ბევრი მხარე არ შეედრება ჩვენს ქვეყანას. ძირითადი მიზეზი
კი ჩვენის ტურფა სამშობლოს ასე დაცემისა და დავარდნისა
იყო და არის სრული უზრუნველობა ჩვენის მხრით თვით
ხალხისა და საზოგადოების აღზრდისათვის!.. ბევრნაირად

აუხსნიათ ჩვენს მეთაურებს ჩვენის ქვეყნის დაცემის მიზნით, ამის და გვარად ბევრნაირადაცასკლილან მალამო დაედოთ იმის ქრილობებისათვის, მაგრამ ქრილობის წყლულს უარესობა თუ არა, არც საიმისო სიკეთე ეტყობა. ამის მიზნით, ჩვენის აზრით, ის ცრუ საფუძვლებია, რომლებზედაცამყარებენ ჩვენის ქვეყნის დაცემას და მის აღორძინებას და ამიტომ აქ ჩვენ ვეცდებით აღვწუხებით და განვმარტოთ ის უტყუარი პირობები, რომლებიც საჭიროა ხალხის ყოველმხრივი წარმატებისათვის, მისის კეთილ-დღეობის აღდგენისათვის. ეს საგანი ისეთ ძვირფას საგნად მიგვაჩნია ჩვენის თანამემამულეებისათვის, რომ იმედი გვაქვს არ გვისაყვედურებენ, თუ, ცოტა არ იყოს, გავაგრძელებთ წერილებს ამის შესახებ. უპირველეს ყოვლისა კი საჭიროა, რომ ჩვენმა ხალხმა ერთი **გარკვეული და ნათელი აზრი და შეხედულება იქონიოს თავისი ელფა-ცხოვრების გასკეთების პირობებზე დასაშუალებებზე**, რათა ჩვენი ყოველი საზოგადო მოქმედება ამ მხრით იყოს ერთ სულ და ერთ ხორც...

როგორც სხვა ყველა ცხოველი, ადამიანიც საჭიროებს საჭმელ-სასმელსა, სამოსელსა, ძილსა და სხვ. მაგრამ, როგორც ამბობს ერთი მეცნიერი, მის უპირველეს და უმთავრეს, თვით ბუნებითს საჭიროებას და მოთხოვნილებას შეადგენს **სხვებთან ერთად ცხოვრება**. ეს იმიტომ, რომ ადამიანი იბადება ქვეყანაზედ სხვა ყველა ცხოველებზედ უფრო უღონო და უმწეო, ის პატარაობითვე საჭიროებს უმეტეს მზრუნველობას და მოვლასა, მაშინ როდესაც ფრინველებზე და სხვა ცხოველებზე მრავალს რაშიმე ზრუნავს თვით მათი ბუნება.

მართალია, ადამიანი იბადება იმისთანა ნიჭებით, რომ შეუძლიან მიაღწიოს უმაღლეს განვითარებას და სწავლასა, მაგრამ დაბადებით კი ის ისეთი სუსტი იბადება, რომ მოკლებულია იმ აღლოსაც (ინსტიქტებს),

რომლებიც ფუტკარს და ობობას, ფრინველს და წვევს ასწავლიან თავიანთვის სადგომების აშენებას და საზრდოს მოპოვებასა. ერთი სიტყვით, აუცილებელნი საქიროებანი აიძულებენ ადამიანს—**ელტგოდეს იგი სხვა ადამიანებსა** და ეს არის მიზეზი, რომ ყველა სხვა ცხოველებზედ, ადამიანში უფროა გახსნილი **მიდრეკილება ურთიერთობისადმი**, ე. ი. სხვებთან ერთად ცხოვრებასა და მოქმედებისადმი. დანიშნულება ადამიანისა ამ ქვეყნად იმაში მდგომარეობს, რომ როცა უნდა და როგორც უნდა, ისე მოიხმაროს ბუნების ძალნი საერთო საკეთილდღეოდ და საერთო სასარგებლოდ. ხოლო, დასაძლევად ბუნების ძალთა და ჩვენს გონიერს ნებაზედ ამ ძალთა მოსახმარებლად აუცილებლად საქიროა **ურთიერთობა**, რადგანაც სათითაოდ სრულიად ვერას გავხდებით ბუნების ძლიერების წინააღმდეგ. გნებავთ მოჰფინოთ ქვეყანა არხებით, გზებით, ხიდებით?—საქიროა დიდი **ურთიერთობა**, დასაძლევად ბუნების ყოველ დაბრკოლებათა—**მთათა, ღრეთა, მდინარეთა, უდაბნოთა, ზღვათა...** გნებავთ ააგოთ პალატნი, ეკკლესიანი, სკოლანი?—ისევ საქიროა **ურთიერთობა...**

მაშ ეგრე, პირველი პირობა ქვეყნის წარმატებისათვის ყოფილა: «გახსნა და განვითარება ხალხში იმ მიდრეკილებისა, რომელსაც მეცნიერნი ეძახიან მიდრეკილებას ურთიერთობადმი. აუცილებლად საქიროა კარგად შევიგნოთ ეს, რადგანაც რომელს ხალხშიაც გახსნილია ეს მიდრეკილება ურთიერთობისადმი, იქ კეთილდღეობაც ამ ხალხისა საათობით იზრდება, ხოლო, სადაც ნაკლებად ან სრულიად მცირედ არის გახსნილი ხალხში ეს თვისება, იგი **ხალხი დატყუვდება, იგი ხალხი სიკვდალს არის მახსდევებულა...**

ახლა, **რა ქვდავს და რა აღორძინებს ხალხში ამ აუცილებელს პირობას მის წარმატებისას?**

თვით-მართველობა ანუ თეძობა არის დასახამი ში-
რობა ურთიერთობისადმი მიდრეკილებას გახსნისათვის
ხალხში.

„თავისუფლებავ, შენ ხარ კაცთა ნათესაური,
შენ ხარ ჩაგრულის, წვალებულის წმინდა საფარი,
შენ ხარ მშვიდობა და სიძარტლე ამა ქვეყნისა,
შენ ხარ აღმზრდელი ღვთაებაჲდე კაცთ-ბუნებისა“...

«დედა და შვილი» ილია ჭავჭავაძისა.

ბუნებაში არსებობს ერთი უცვლელი და საყოველ-
თაო კანონი: **დადი სხეული იზიდავს თავისზედ უფრო**
მცირესა, ხოლო ეს მცირე - თავისზედ უმცირესსა.

ეს კანონი ყველაზედ უკეთ წარმოსადგენი და და-
სახანია ცათა მნათობთა და სხეულთა წეს-წყობილების გა-
ცნობილგან. მოგვხსენებათ, რომ მზის სამფლობელოში (სი-
სტემაში), ერთის, წარმოუდგენელად უშველებელის სხეუ-
ლის, **მზის**, გარეშემო, მიმოივლიან მრავალნი, მასზედ და
ერთი-ერთმანერთზედ უფრო დიდ-მცირედნი სხეულნი,
ხოლო ამ დიდ-მცირედთა გარეშემო — სხვანი უფრო მცი-
რედნი. ყველა ეს სხეულნი მიმოივლიან ცის სივრცეში
ყოველის ფეხ-მოუკიდებლად რაზედმენივთიერზედ შესანი-
შნავის წესითა და ძნელად მომხდარა, რომ რომელიმე
მათგანს ემტყუნოს მთელის საუკუნოებით დაჩემებულის
გზისათვის.

მიზეზი ამისა მიზიდულობის ის ძალაა, რომელიც
ასე შესაფერად მიზომილი აქვს ქვეყანაზედ ყველა დიდს
და პატარა სხეულებს. რომ მზის სამფლობელოში, გარ-
და მეორე ხარისხოვან სხეულებისა, არ ყოფილიყვნენ
სხვა, ამათზედ უფრო მომცრო სხეულნი, მაშინ მოხდე-
ბოდა შემდეგი ამბავი: ყველა ეს მეორე ხარისხოვანი სხე-
ულნი მიზიდულ იქნებოდნენ მზისაგან. ესევე დაეძარტე-
ბოდა მესამე და მეოთხე ხარისხის მნათობებსა; **და თუმცა**
ამით მზე ერთი ათასად უფრო უშველებელია და ძლიერა

შეიქმნებოდა, გიძრე იგი ახლა არის, მაგრამ მის სამფლობელოში კი სრულიად შექსწყდებოდა მოძრაობა, შექსწყდებოდა სიცოცხლე და გულ-საკლავი წყვილი მოეფინებოდა ქვეყნის სივრცესა!..

სწორედ ესევე წესი და კანონი სწარმოებს ხალხთა ცხოვრებაში და, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, რომელს ხალხშიაც არის ან ყოფილა ეს წესი ურთი-ერთის დამოკიდებულობისა. იქ ცხოვრებაც ხალხისა გაზრდილა საათობითა, ხოლო სადაც არსებობენ ან არსებულან უშველებელი ცენტრი ხალხთა მოსახლობისა და ხელისუფლებისა, მეორე და მესამე ხარისხის უცენტრებოდ, იქ იგივე ცხოვრება უკუღმართად წარმართულა.

უდიდეს ცენტრები ხალხთა მოსახლობისა ჩვენს დროში არიან: ლონდონი, პარიჟი, ბერლინი, ვენა, ნიუ-იორკი და სხვანი. ამდენი ცენტრების მაგიერ, რომ მხოლოდ ერთი ან ორი ქალაქი ყოფილიყო, მაშინ ამ უკანასკნელებს იმისთანა დიდი მიზიდულობის ძალა ექნებოდა, რომ, რაც ეხლა ათს და ასს ქალაქს აწყდება ხალხი, მაშინ მხოლოდ ამ ორს ქალაქს მიაწყდებოდა თვისი გონებითი და ნივთიერი ნაწარმოებების საცვლელად და კანონების მისაღებად. თუმცა ამით, ეს ორი ქალაქი, წარმოუდგენელის ძლიერების ბუდედ შეიქმნებოდა, მაგრამ ამით მოხდებოდა სწორედ იგივე უსიცოცხლობა, იგივე სიკვდილი მათ გარემო ქვეყნებში, რაც მოხდებოდა მსოფლიოს სივრცეში, რომ მხოლოდ მზეს მიეზიდნა ყველა დანარჩენი მნაუობნი ჩვენის მიწითურთ!..

ცხადია აქედამ, თუ რამდენად მავნებელია ქვეყნისათვის ამ გვარი უშველებელი და სრულის ძალით აღჭურვილი ცენტრი, რადგანაც ამით მას ეძლევა ყოველად შემძლებელი ძალა მიზიდულობისა, რომელიც სპობს მისადამოთა ცენტრებში საკუთარი მიზიდულობის ძალასა და მით ამცირებს ხალხში ურთიერთდამი მიდრეკილებას, რო-

მელიც, როგორც ეს ზემოთაა ვსთქვით, არის უმთავრესი პირობა საზოგადოების წარმატებისათვის.

ცხადია აგრეთვე, თუ რამდენად სასარგებლო და საპროგრესოა ხალხისათვის ის წეს-წყობილება, როცა ერთი საერთო ცენტრის გარდა (როგორც მზის სამფლობელოში მზე) არის კიდევ სხვა უოვალაკი ცენტრები ადგილობრივ, რომლებიც ნებას არ აძლევენ დიდს საერთო ცენტრსა სრულიად მიიზიდოს ადგილობრივი ცენტრები და მით ფრთას აკვეცენ მის სრულს მძლავრობას...

მოხსენებულის ჭეშმარიტებას ნათლად გვიმტკიცებს ძველი და ახალი ისტორიაცა. მოვიყვანოთ ზოგიერთი მაგალითები იქიდან.

ამ გვარი ადგილობრივი ცენტრები არსებობდნენ საბერძნეთის თითქმის ყველა პროვინციებში და კუნძულებზედ. ადგილობრივი ურთიერთობა მივიდა იქ ისეთ განვითარებამდის, როგორც იმ დრომდე არსად არ ყოფილა მთელს ხმელეთზედ. ადგილობრივ ურთიერთობათან ერთად იქ გამოცხადდა აგრეთვე **მიდრეკელება საკავშირო ურთიერთობისადმი**, დაარსებით ისტმიის, ნემფანის და, უფრო განთქმულის, ოლიმპიის თამაშობებისა, რომლებზედაც, როგორც ვუწყით. იკრიფებოდა რაც კი გამოჩენილი იყო ფიზიკურისა და გონებითის ძალით. არა თუ საბერძნეთის ყველა რესპუბლიკებში და ქალაქებში, არამედ იტალიასა და თვით უშორეს აფრიკასა და აზიასა. საშუებაროა მხოლოდ ის, რომ ეს იდეა, ე. ი. იდეა საერთო და ადგილობრივ ცენტრების ურთიერთშორის პარმოხიულად განწყობისა და დამოკიდებულობისა, ვერ გამოცხადდა იქ საკმაოდ ძლიერად: **მიმზიდველობის მადამ ამ წეს-წყობილების მზისამ ვერ შეჰსძლო დაცვა წესიერებისა ადგილობრივ ცენტრებს შორის.**

წესიერი და შეურყვევლი მოძრაობა ციურთა მნათობთა აიხსნება იმ გვარის ძალების არსებობით მათში,

რომლებიც მოქმედობენ ერთი-ერთმანერთის წინააღმდეგ მიმართულებით, მაგრამ თანასწორის ძალის-ხმევითა, თანასწორის ცდითა. ხოლო ამ გვარს წეს-წყობილებაზედ აშენებულს სახელმწიფოს უნდა უმაღლოდეს ჩრდალო ამერიკის შტატები, რომ მისი ისტორია არ წარმოგვიდგენს გამუდმებულს სამოქალაქო ომებსა.

მოსპევით იქ თვით-მართველობა კერძო შტატებისა და თავი მოუყარეთ მათ მხოლოდ საკავშირო ვაშინგტონში და ამისი აუცილებელი შედეგი ის იქნება, რომ მათშიაც მეტად შემცირდება მიდრეკილება თავისუფალ ურთიერთობისადმი მშვიდობიანის მოქმედებისათვის. მოსპევით იმავე დროს შტატების საერთო ცენტრი—ვაშინგტონი, ე. ი. სრულიად გაწყვიტეთ მათ შორის კავშირი, მიანებეთ ყველა მათგანი სრულს თვათ-ნებობაზედ და შეჰახება მათ შორის აცდალებელა შეიქმნება.

გაიხსენეთ ჩვენის ქვეყნის ისტორიაც. განა ზემოდ მოხსენებულის წეს-წყობილებით არ უნდა აიხსნას გამუდმებული ომები ჩვენის ქვეყნის თავისუფალ — კახეთსა, ქართლსა, იმერეთსა და დანარჩენ ნაწილებს შორის!? ეს ნაწილები, მოკლებულნი საკავშირო ცენტრსა, განსაგებლად ქვეყნის საერთო საქალებისა, და თავმინებულნი თვით-ნებობაზე ყველა საქმეში, თავიანთ ძალას მხოლოდ იმაში ჰლევდნენ, რომ ერთმანერთს არბევდნენ, ერთმანერთს ასუსტებდნენ. სად იყო მათში მიდრეკილება ურთიერთთადმი მშვიდობიანის მოქმედებისათვის? საბერძნეთიც სავსე იყო ადგილობრივი თავისუფალი ცენტრებითა, ხოლო არ იყო იქაც საერთო ძლიერი ცენტრი, რომელსაც შესძლებოდა დაეცვა მშვიდობიანობა და სამართლიანი განწყობილებაც კერძოთა შორის. ამის შედეგი იყო გამუდმებული ომები ნაწილთა შორის, ხოლო ამ ომების შედეგათ—ქვეყნის საერთოდ გათახსირება და დაცემა.

ახალი იტალია, მრავალი საუკუნოების განმავლობაში, წარმოგვადგენს ფრიად შესანიშნავ კავშირს ადგილობრივის მიზიდულობის ძალისას და თავისუფალ ასოციაციისადმი მიდრეკილებას შორის. მილანი, ჰენუა, ვენეცია, ფლორენცია, რომი, ნეაპოლი, პიზა, სიენა, პადუა და ვერონა იყვნენ იმისთანავე ცენტრები მიზიდულობისა, როგორებიც არსებობდნენ საბერძნეთში, მაგრამ, უქონლობისა გამო მზისა (ე. ი. საერთო ცენტრისა). რომელსაც ჰქონოდა საკმაო მიზიდულობითი ძალა, რათა დაეცვა წესი და მშვიდობა მთელის ქვეყნის აგებულიებაში, იყვნენ მუდმივ ომებში ერთმანერთთან, სანამ, დასასრულ, ავსტრიამ და ფრანციამ არ ჩაიგდეს თავიანთ კლანჭებში მთელი აპენინის ნახევარ-კუნძული და სანამ მასთან ერთად შესამჩნევად არ მოიხსო მის მცხოვრებთა შორის მიდრეკილება ურთიერთთადმი.

გერმანია ითვლება მიდამოთა ცენტრების (დეცენტრალიზაციის) სამშობლოდ. იგი მუდამ ცუდის თვალით უყურებდა ცენტრის გაძლიერებას, და მუდამვე იმას ელტვოდა, რომ დაეცვა ადგილობრივი უფლებანი.

გერმანია, საბერძნეთის მსგავსათ, მუდამ, თითქოს, მოკლებული იყო მზესა (საერთო ცენტრსა), რომლის გარშემო მშვიდათ უნდა ემოქმედნათ მრავალ მეორე ხარისხოვანს ცენტრებსა, რისგამო, როგორც საბერძნეთში, ძალები, დამოუკიდებელნი მთელს წეს-წყობილებაზე, ადვილად მიესევოდნენ ხოლმე ერთმანერთს და მით ფრიად აფერხებდნენ ცივილიზაციას თავის ქვეყანაში. გერმანიაში მრავლად იყო ადგილობრივი თავისუფალი ცენტრები, არ იყო მხოლოდ ერთი საერთო, სახელმწიფო ცენტრი, რომ იქილამ საერთოდ განეგოთ საერთოვე აზრი და მოქმედება. ამ უკანასკნელს ხანებში (1870 წ.) დაფუძნდა იქ ეს ცენტრიცა—პრუსიის მეთაურობით, თუმცა ამი-

თაც ჯერ კიდევ ბევრი აკლია გერმანიას მზის სისტემის წეს-წყობილების მსგავსებამდე.

მაგრამ, არსად მთელს ქვეყანაზედ, მიდამოთა და საერთო ცენტრები ისე შეთანხმებულად არ არის შეკავშირებული, როგორც ჩრდილო ამერიკის შტატებში. ეს არის მიზეზი, რომ იქ ფრიალ აღორძინებულია ადგილობრივი მოქმედება, რომელიც ნათლად გამოიხატება აუარებელ სკოლების დაარსებით, გზების გაყვანით, საზოგადო ცხოვრების განვითარებით, შეძლების მომატებით და ყოველნაირი ასსოციაციების დაარსებით. სწორედ ზღაპარი წარმოგიდგებათ, როდესაც გაზეთებში კითხულობთ, რომ ჩრდილო ამერიკის რესპუბლიკაში, მხოლოდ ერთს თვეში, შემდგარა ჯვიდასი სხვადასხვა ასსოციაცია ორასი მილიონის მანეთის თანხითაო...

ივანე როსტომაშვილი.

(შემდეგი იქნება).

ასტრონომია

ანუ

პარსკვლავთ-პრისხველოება *)

დედა-მინა თაგის განშემა ტრიალებს. ამოსვლა და ჩ-
სვლა მნათობთა.

მწმენდილ უღრუბლო ცაზედ ყოველ დი-
ლას ჩვენ ვხედავთ (ის ერთ და იმავე კი-
დურიდგან ამომავალ მზეს. მზეს რომ კარგათ
დავაკვირდეთ, შევნიშნავთ, რომ იგი თანდათან
მაღლა იწევს, მაგრამ არა პირდაპირ, არამედ ცო-
ტა გვერდზედ, აღმაცურად. ამ სახით მზე ნელ-
ნელა მაღლა მიდის თქვენ მარჯვენა მხარეს
(პირი რომ მზისაკენ გქონდეთ მიქცეული)
და შუადღისას მიადწევს უმაღლეს წერტილს

*) იხ. „მოგზაური“ № 9—10, 1903 წ.

ცაზედ, ხოლო დილით ამოსულ ადგილს ძალიან შორს წახება. შემდეგ ამ უმაღლეს წერტილიდან მზე კვლავ დაბლა იწევს და საღამო ქამს ნელ-ნელა უახლოვდება აღმოსავლეთის მოპირდაპირე დასავლეთ მხარეს, სადაც მალე სრულიადაც ამოეფარება დედა-მიწას და ქვეყანას სიბნელე მოეფინება, დაღამდება. ამას ჰქვია მზის ჩასვლა.

მთვარესაც, რომ თვალი ვადევნოთ, შევნიშნავთ, რომ იგიც ისევე აღმაცურად ადის მაღლა, როგორც მზე. ასევე მოძრაობენ ვარსკვლავები. აქ ერთი რამ არის ასახსნელი. ჩვენ გვგონია, რომ მზე, მთვარე და ვარსკვლავები დედა-მიწას გარს უვლიან. ასევე ფიქრობდნენ პირველათ ძველი ცის მეთვალყურენი. „მზე“, — ამბობდნენ ისინი: — „თავისთავათ ბრუნავს მიწის გარშემო“.

ამგვარ დასკვნას იძეორებდა უოველი შემდეგი თაობა და დიდხანს ერწმუნებოდნენ მას. ბევრი საუკუნოები, ბევრი გამოცდა, ფიქრი და დამტკიცება მოუნდათ მეცნიერებს იმის გასაკებად, რომ მზეა, მთვარე და ვარსკვლავები კი არ უვლიან მიწას გარშემო, არამედ თითონ დედა-მიწა ტრიალებს თავის და მზის გარშემო.

დედა-მიწა ბრუნავს!.. მართლაცადა ჩვენ ეს

ჰირველ გავონება'ხედ შეუძლებელ და შეუსაბა-
 მო საქმედ გვეჩვენება. ასევე ეგონა უწინდელ ხა-
 ლხებს, სანამ ამ სამი საუკუნის წინეთ, ერთმა მე-
 ცნიერმა, გალილემ, არა სთქვა: „მზე დგას, მიწა კი
 მას გარს უვლისო!“ მაშინ ეს კაცი სულელათ ჩათ-
 ვალეს, მაგრამ ახლა უკანასკნელმა შევირდმა ც-
 იცის, რომ გალილე მართალს ამბობდა. მან გა-
 დააბრუნა ძირიანათ ეველა ის, რაც მის დრომ-
 დის იცოდნენ და სწამდათ. — „როგორ თუ დე-
 და-მიწა ბრუნავს?“ — იმეორებდნენ გაცეებულნი.
 „ის მიწა, რომელსაც ეოველ დღე მაგრათ ვთე-
 ლავთ ფეხქვეშ? დიან, მინდვრები, ხეები, ქალაქები,
 სოფლები ღ სხვა ეველა ბრუნავენ და მიწასთან ერთად!
 მაშ ჩვენ მცხოვრებნიც მიწასთან ერთათ ვბრუნავთ?
 ნუ თუ მე ვბრუნავ? მე, რომელიც ვზიკარ ჩემთვის
 მოსვენებით, ვბრუნავ მიწის ბურთთან ერთათ? —
 არა, ეს რომ მართალი იყოს, მე დავინახავდი
 ჩემს გარშემო მყოფ საგნების მოძრაობას. მე ვი-
 გრძნობდი ჩემს ფეხქვეშ მიწის ტრიალს, ან
 თავს ბრუ დამეხვევოდან! ჰირიქით, მე ჩემს გარ-
 შემო სრულ სიწყინარეს ვამჩნევ და არც თვითონ
 ვინძრევი!!.“ — აი ამას გაიმახოდნენ დიდებული
 გალილეს საზასუხოდ და, იქნება, თქვენც ამასვე
 იმეორებდეთ ამ სტრიქონების წაკითხვას'ხედ, მაგრამ,

აბა ცოტა დაფიქრდით, თუ კალილე მართალი არ აღმოჩნდეს!..

როდესაც ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადიხარ, ამ ადგილის ცვლას რითი ტობილობით? იმით, რომ თქვენს გარშემო მდებარე საგნები იცვლებიან, ისინი სხვა მდებარეობას დაუბულობენ თქვენს მასახებ. ვსთქვათ უახლოვდებით რომელსაღუ სოფელს და იმის მახლობლად ხედავთ ხეს ანუ სახლსა. რამდენათაც დაუახლოვდებით, იმდენათ ხეც ანუ სახლიც თქვენს გიახლოვდებათ, მაგრამ განა სახლმა ადგილი იცვალა, რომ თქვენს წინ გაჩნდა? ამაზედ თქვენ, რასაკვირველია, სიცილით იტყვიან: არა, სახლი კი არ გკიახლოვდება, თითონ ჩვენ უახლოვდებით სახლს. თქვენ გაუვლით გვერდით სახლს და განაგრძობთ გზას. ამ შემთხვევაშიაც, როგორც ზირველში, სახლი თანდათან გშორდებათ და ბოლოს სრულებითაც გეკარგებათ თვალდაბ. ეტლში მჯდომს ანუ რკინის გზით მოგსაურს ეველა ეს უფრო ცხადათ ეჩვენება.

დედა-მამა ისე მოძრაობს და მისრიალებს, რომ არც ინჯდრევა და არც ესლება რასღუ და ამიტომ გერ გიგებთ, რომ დედა-მამასთან ერთათ ჩვენც გმოძრაობთ.

ეტლის მოძრაობის დროს მისი ინჯდრევა რომ არ გვაგონებდეს მის მოძრაობას, გვეგონე-

ბოდა, რომ ერთ ადგილზედ ვართ გაჩერებულნი. რკინის გზით მოგზაურობის დროს ეჭვი გებადებათ, მიდინართ თუ ერთს ადგილას ხართ გაჩერებულნი, რადგანაც, ფანჯარა რომ გააღოთ და გაიხედოთ კარში, დანახავთ, რომ საგნები საშინელის სისწრაფით უკან გარბიან. მატარებლის მოძრაობის ხმაურობა რომ არ ისმოდეს, იქნება დაკეჭვრათ კიდევ, რომ ისინი მართლაც სადღაც გარბიან!.. მაგრამ, ვინ არ იცის, რომ ეს ასე არ არის, რომ საგნები არსად გარბიან!.. აქ თქვენი მხედველობა, თვალი, გატყუებთ, თორემ თქვენ თვითონაც კარგათ იცით, რომ საგნები კი არ მოძრაობენ, არამედ თითონ თქვენ მიგაზურნებთ მატარებელი. ასეთს მოჰგენებას, ე. ი. მხედველობის მოტყუებას, ჭკვიან ილიუზია.

უველა შემოსხსენებულადგან შეგვიძლია გამოვიყვანოთ შემდეგი ორი დასკვნა: 1) უველა ის საგნები, რომლებიც ჩვენთან ერთათ მოძრაობაში მონაწილეობას იღებენ, უძრავათ გვეჩვენებინ, ასე რომ მათი და თქვენი მდგომარეობა გაჩერებულსავით გეჩვენებათ; 2) ნამდვილათ უძრავი ნივთები გვეჩვენება მოძრავ ნივთებად, მაგრამ ისე კი, რომ როცა ჩვენ წინ მივდივართ, ისინი თითქოს უკან მიდიანო.

ახლა დავუბრუნდეთ მიწას. თუ დედამიწა

უძრავია, მაშინ ისიც უნდა ვიგულისხმოთ, რომ, მზე, მთვარე და ვარსკვლავები ჩვენ გარშემო გვივლიან.

როგორ არ გაგიკვირდებათ, როცა გაიკებთ, რომ მზე, ეს ვეებართელა ბურთი, ასი ათასჯერ დედა-მიწასჯერ დიდია (ამას შემდეგში დავამტკიცებთ). დედა-მიწა, რომელიც ჩვენ ეგრე დიდი გვგონია—მზესთან შედარებით იგივეა, რაც მუშტის ოდენა ვაშლი ნადიმის სუფრასთან. ვარსკვლავებიც ისეთივე დიდნი არიან, როგორც მზე. როგორც ჰხედავთ დედა-მიწა ჰაწია კენჭი ეოფილა მთელ სამყაროს სივრცეში. მართლაც, განა შეიძლება—თუ ცოტა გონებას ვაფარჯიშებთ—ვიფიქროთ, რომ მთელი აურაცხელი და თვალგადუწვდენელი მსოფლიო სეციურის ქვეყნებისა ჩვენს ჰატარა მიწის ბურთს გარს უვლიდნენ!?. ეს განა იმას არ ეგვანებოდა: ჩიხ ცხენსჯერ ძვლოძი ბავშვი ფიქრობდეს, ვითომ ეველა ძის ასლო მეოფი საგნები (ხეები, სახლები და სხვ.) მას გარს უვლიან!?.

რამდენათაც დაშორებული ვართ რომელსაძე საგანს მის გარშემო ტრიალის დროს, იმდენათ ეს ჩვენგან შემოვლილი გზა დიდია, და რამდენათაც დიდია გზა, იმდენათ მეტი სინქარე უნდა ვინძაროთ, რომ ერთ და იმავე დროს იმ საგანს გარს შემო-

გუაროთ. როგორც ამას შეძვევშიაც გაიგებთ, მხედრულ-მიწიდვან რამდენიმე მილიონი ვერსით არის დაძორებული. მამ რამდენი გზა უნდა გაეკეთებინა, როგორი სისწრაფე უნდა ყოფილიყო, რომ მხეს დღის განმავლობაში დედამიწისთვის გარს შემოეზობინა!..

კამკაშა ვარსკვლავები ხომ ასი ათას მილიონჯერ მეტათ დაძორებულნი არიან ჩვენზედ. რათქმა უნდა უგუნურობა იქნებოდა, წარმოგვედგინა, ვითომ და მრავალი მილიონები ამ ვეებართელა მნათობებისა მიუწდომელის სისწრაფით ჩვენი ჰაწია დედამიწის გარშემო ბრუნავდნ!.

ესლანდელ დროში უველამ ვიცით, რომ დედამიწა ბრუნავს და ეს ჩვეულებრივი ბუნებითი მოვლენაა. მხოლოდ ჩვენი მიწა ისეთი სისწრაფით არ ბრუნავს, როგორც ვარსკვლავები: მისი მოძრაობა ზომიერი და აუსქარებელია. დედამიწა ბრუნავს და ჩვენც მასთან ერთათ. თუ ჩვენ ვერ ვამჩნევთ ამ მოძრაობას, ეს იმიტომ, რომ მიწის ზემო ჰიერზედ ძეოფი საგნები: ხეები, შეობები და აგრეთვე ჰარეი დრუბლებითურთ ჩვენთან და დედამიწასთან ერთათ ბრუნავენ. ნიმუშათ, მოიგონეთ მოგსაურობა დახურულ ეტლში ან ტივით წყალზედ. ასეთივეა დედამიწის მოძრაობა: წინარი და უხმო, რისგამოც ვერა ვგრძნობთ და ვერ ვიგებთ მის მოძრაობას. რომ

ცხადი წარმოდგენა ვიქონიოთ დედა-მიწის მოძრაობაზედ, ავიღოთ ბურთი ან ატაპი. ავაცოთ წინდის ჩხირზედ და ვატრიალოთ მასზედ, როგორც ურძის თვალი ღერძზედ. ამ შემთხვევაში ვამბობთ: ბურთი თავის გარშემო ტრიალებსო. ამგვარ მოძრაობას თვალისებური მოძრაობა ჰქვია. წინდის ჩხირს, რომელიც ბურთის ცენტრშია გაფრული — ბურთის ღერძი ჰქვია, ხოლო ის ნაწილები წინდის ჩხირისა, რომლებიც ბურთს გამოცილებულნი არიან ანუ თავებს — ზოლიუსი ჰქვია: ერთს სამხრეთი ზოლიუსი, მეორეს — ჩრდილოეთისა, ვარდა ამ ორი წერტილისა (სამხრეთ და ჩრდილოეთის ზოლიუსებისა) დედა-მიწის ევალა დანარჩენი წერტილები (ხეძო პირისა) 24 საათის განმავლობაში გარს უვლიან დედა-მიწის ღერძს და ცოტათ თუ ბევრათ დიდს სიმრგვლეს (გზას) აკეთებენ, მაგრამ უფრო დიდ გზას აკეთებენ ის წერტილები, რომლებიც ერთ და იმავე მანძილზედ დაშორებულნი არიან ზოლიუსებიდგან და რომელიც დედა-მიწას ორ თანასწორ ნახევარ-ბურთებად ჰყოფს. ამ სიმრგვლეს ჰქვია ეკვატორი, ასევე ბრუნავენ თავისი ღერძის გარშემო სეციის სხვა ევალა მნათობნიც: მსე, მთვარე და ვარსკვლავები.

ქართულთა ეკერიის მონასტერი

ათონის მთაზე *)

ავტორი მოგვითხრობს: როდესაც ტაძარში მოასვენეს ხატი, საკურთხეველში დაკრძალეს, მაგრამ განგებითა ღვთისათა მეორე დილით იპოვნინ მონასტრის კარის ბქეზე მისვენებულს, და ასე რაოდენიმე გზის შეასვენებდნენ ტაძრის საკურთხეველში და მეორე დილით იპოვნინ მონასტრის გალანის კარის ბქეზედ მიყუდებულს. შემდეგ გამოეცხადება ღვთის-მშობელი გაბრიელ დაყუდებულს და ეტყვის: მიველ უთხარი ძმათა მონასტრისათა, მე არა მოველ, რათა თქვენ დამიფაროთ, არამედ თქვენ დასაფარავადო. მაშინ გალანის კარის ბქეზედ გაუშენებენ პატარა ეკლესიას ამ ხატსა, და დაასვენეს და ამისათვის მიიღო წოდება პორტაიტისა (მეკარე) ღვთის-მშობელისა. ყოველი შემსვლელ-გამომსვლელი, ბერი თუ ერის კაცი, მოვალეა თაყვანი სცეს პირველათ სასწაულთ-მომქმედ ხატს, და მერე გზას შეუდგეს. ათონის მთაშისასწაულთ მომქმედთა შორის პირველი ყურადღება მიქცეული აქვს ივერიის ღვთის-მშობლის ხატს და ამიტომ ათონის მთის მლოცავთ შეუძლებელია ასცდეს მისი ნახვა. ამ სასწაულთ

მოქმედის ხატით აქვს შეძენილი ივერიელთა მონასტერს
 მეტოქი მოსკოვში, რომელიც სამოც ათას მანეთს ამ-
 ლევს ყოველ წლიურ შემოსავალს მონასტერს. ეს პორ-
 ტაიტისა ღვთის-მშობლის ტაძარი მეცხრამეტე საუკუნის
 ნახევარში სჭერიათ ქართველებს, თავისუფლათ ქართულ
 ენაზე საღმრთო მოქმედება ჰქონიათ, და შემოსავალი ან
 საწირავიც ამ ხატისა მათის უფლების ქვეშ ყოფილა, შე-
 მდეგ უსურვებიათ მონასტრიდგან გამოსვლა, და უფრო
 მყუდროებით ცხოვრება. იქავე მონასტრის გარეთ
 ილია წინასწარმეტყველის სადაყუდებულოში, მონასტრი-
 სავე კუთვნილში, მე ვნახე დაყუდებულნი ოთხი ქართვე-
 ლი მოხუცებული ბერი, რომელნიც მონასტრიდგან იღე-
 ბდნენ საზრდოს, როგორც ძმანი მონასტრისანი, და სხვა
 ქართველთა მიღება კი აღეკრძალათ ივერიელთა მონას-
 ტერში. ერთმა მათგანმა ფ-დ მოხუცებულმა სქემა მო-
 ნახონმა ბესარიონ ქიქოძემ, განსვენებულ გაბრიელ ეპი-
 კოპოსის ძმამ, მიაბო, როდესაც ახლად მოველ მონას-
 ტერში, ქართული დაწერილი ქვა გამოსცვალეს ტრაპე-
 ზისა და სამრეკლოისაო და ბერძნული ჩასვესო. როგორც
 მესმის ქართველთაგანი ივერიელთა მონასტერში, ერთის
 მეტი აღარ არის, ესეც სასაფლავს ეკლესიის მცველათ,
 სხვანი ფრიად მოხუცებულობისაგან გარდაცვლილან,
 რომლებსგან ამ ხუთმეტი წლის წინეთ ვტკებოდი მა-
 თი სულიერი მოძღვრებით. მონასტრის ეზოში, დიდი ტა-
 ძრიდამ ხუთი საყენის სიშორეზე დასავლეთით, სააიაზმეა,
 გარშემო მარმარილოს სვეტებით, რომელიც თალით შე-
 კრულია და დახურულია ტყვიითა, და აუზი მარმარი-
 ლოისა, რომლის შადრევნიდგან გადმოსჩქეფს წყაროს წყა-
 ლი, და დახატულია ისტორიულად ძველი და ახალი აღ-
 თქმის შინაარსით და იატაკი დაგებულია წმინდა მარმა-
 რილოთი. ყოველ სამონასტრო დღესასწაულში, და წყლის
 კურთხევის დანიშნულ დროს, ტიბიკონისაებრ, შემდეგ

ლამის თვისა უწინარეს საღმრთო ლიტურგიისა, გან-
 ვლენ ლიტანიათა, და გარდაიხდიან აიაზმას (წყლის კუ-
 რთხევას). სამი ტრაპეზის სიგრძე ხუთმეტი საჟენია და
 სიგანე რვა საჟენი; აქ გამწკრიებულია მარმარილოს ტრა-
 პეზები თავისი სასხდომებით, სამასი-ოთხასი სულისათვის;
 ტრაპეზის გვერდზე — შესაფერი სამზარეულო, და ფრიად
 დიდი პურის საცხობი, და შესაფერივე მარანი, სუყველა
 ქვითკირის შენობებით, სამრეკლო ფრიად მაღალი, უმა-
 ლღეს ყოველთა გუმბათთა და სხვათა, რაოდენიმე სარ-
 თულიანი. აქ, შუა სართულის დაკეტილი კარის კლდის
 ხვრელში დავინახე ერთი ღიდი ოთახი, რომელშიაც
 მოთავსებულია მრავალი ძველი წიგნები, ზარები ძვე-
 ლი და ახალი, სამსრეთის მხარეს მაღალ კოშკში
 რამოღენიმე განყოფილებით და სასწეულო თავისი აფ-
 თიაქით და მრავლის განყოფილებით, საკუთარი ექიმი
 ჰყავთ, სასყიდელს აძლევენ ორიათას მანეთზე მეტს, სა-
 კრებულო დარბაზი აშენებულია სამსრეთის მხარესვე მო-
 ნასტრის ეზოში. რომელშიაც პროისტოთა (წარჩინებულ
 პირთა) აქვთ კრება. ჩემს დროს ოცდა ექვსი პროისტო-
 სი ითვლებოდა ივერიელთა მონასტერში და ასამდი ბერ-
 ნი, გარდა მორჩილებისა. ეს პროისტოთები ირჩევენ ეპი-
 ტროპოზს (წინამძღვარს). ეპიტროპოზს ჰყავს თანაშემწე
 დეკანოზი, ესეც ამორჩეული პროისტოთებისგან. პირ-
 ველს და მეორეს აქვთ იტარონ ნება ყავარჯენი. ესევე
 პროისტოთები ამოირჩევენ ანტიპროსოზს (მაგიერ პირს
 მონასტრისას), რომელმან უნდა იცხოვროს დაბა კარა-
 იაში თავისი კრებულით; ეს არის წვერი პროტატისა,
 რომელიც კრებებში დაესწრება ოცთა მონასტერთა წარ-
 მომადგენელთა შორის, საზოგადო საჩივრებს და ყოვე-
 ლივე ათონის საქმეს ესენი გაარჩევენ, გარდა პოლიცი-
 ურ საქმისა, ვინაიდგან მათ აქვთ მინიჭებული თვით-მარ-
 თველობა ათონის მთის საქმეში, მთავრობასთანაც ესენი

არიან პასუხის მგებელნი; ამათ ჰყავთ საბოქაულო საქმის სისრულეში მომყვანი თათრის კაიმაკამი (მაზრის უფროსი), თავისი მოხელეებით, და ჯარის კაცით, და თითოეული მონასტრის წარმომადგენელს ახლავს სარდარი (ჩაფარი). დაბა კარაიაში სასამართლოს დარბაზში ან პროტატში ყველა მონასტრის წარმომადგენელს აქვს თავისი დანიშნული სასხდომი ხარისხისაებრ: პირველი ათანასეს ლავრას, მეორე ვატოპედის მონასტერს, მესამე ივერიელთა მონასტერს, მეოთხე სერბთა მონასტერს, და შემდგომითი შემდგომი სხვა თექვსმეტ მონასტერს. ამ ოც მონასტერთ წევრთა შორის მხოლოდ ოთხის მონასტრის წარმომადგენელთ აქვთ ნება ეპისტატობისა (თავმჯდომარეობისა), თითო წლით, ე. ი. პირველათ ლავრას, მეორეთ ვატოპედის მონასტერს, მესამე ივერიელთა მონასტერს და მეოთხეთ – სერბთა მონასტერს.

ზემოთ მოვიხსენიეთ ეპიტროპოზი. ეს გახლავთ მონასტერთ ახალი ცხოვრების წინამძღვრის წოდება, ე. ი. იდიორთიმის (თავის ნების) მონასტერთა, და დეკეოზი (მოურავი). თიტქმის ათონის მთის მონასტერთ ნახევარმა, უფრო მდიდრებმა, შესცვალეს ძველი ცხოვრების წესი, ზოგადი ცხოვრებისა ან კინოვიისა, როგორც დღეს არიან იოანე ღვთის-მეტყველის სავანეში ქართველები, და სხვა ათი მონასტერი, და სკიტენი ათონის მთაშივე. ახალ ცხოვრების წესის შემომღებთა შორის ითვლება ივერიელთა მონასტერიც. დღეს, შეუცვლიათ იგი სამონასტრო ზოგადი ტიპიკონის წესი ბერძნებს. აღვნიშნავ აქ მცირედ მათი ცხოვრების შეცვლას: სუყველა თავისი სურვილისაებრ სცხოვრობს, თითოეული თავის სენაკში იხარშავს საქმელს, და მიირთმევს, რომელიც დიდად აღკრძალულია ზოგად მონასტერში. საზოგადო ტრაპეზში სრულიად არ მიირთმევენ საწოვავს, ზოგად მონასტერში კი ყველანი, უფროს-უმცროსი ერთად დასხდებიან და

ერთნაირ საკმელს მიირთმევენ, ჩაცმითაც ერთნაირათ
 იცმენ აქ; თავისი ნების მონასტერთ შეიძლება ერთს ხუთ
 ნაირი ხორცეული საკმელი ჰქონდეს, და მეორეს ლო-
 ბიოს მეტი არა ჰქონდეს-რა; თავისი ნების მონასტერთ
 ჰყავთ იჯარაღარი მეყასბე, რომელსაც ხსნილ დღეებში
 მუდამ აქვს ხორცი გასაყიდი, და ვისაც ჰსურს მონასტ-
 რის ძმათაგანს, იყიდის და მიირთმევეს, მაშინ როდესაც
 ფრიად აღკრძალულია ზოგად მონასტრებში ხორცის შე-
 ტანა და მირთმევა, ასე რომ სასწეულოშიაც კი ავთ-
 მყოფებსაც არ მისცემენ საკვებათ; ეკკლესიაში ლოცვის
 დროს, თვინიერ დიდის საჭიროებისა, მოუსვლელიობა ფრი-
 ად აღკრძალულია ზოგადი მონასტრის წესით. თავისი ნე-
 ბის მონასტერთ მცხოვრებთ კი თუ ნებავსთ მიბრძანდებიან
 ეკკლესიაში საღმრთო მოქმედების დროს, და თუ გინდ
 არა; ზოგად მონასტერში ყოველივე ზოგადია, რაც სა-
 ჭიროება მოითხოვს ცხოვრებისათვის და აკრძალულია
 ფულის ქონა თავისად, თავისი ნების მონასტერთ მცხო-
 ვრებთ კი შეიძლება ერთს ათასი თუმანიც ჰქონდეს და
 მეტიც და მეორეს ტანისამოსის სასყიდელი ფულიც არ
 ჰქონდეს. ნახავთ აბრეშუმის ანაფორა ჩაცმულ ბერსაც
 და დაკონკილ ანაფორიან ბერსაც, ასე რომ ყველა ჯა-
 მაგირით თავისი თანამდებობისაებრ სცხოვრობს; ვისაც
 თანამდებობა არ შეუძლიან, ისინი უფრო უფულონი
 არიან, ერთი სიტყვით, სუყველა თავისი სიმდიდრისაებრ
 სცხოვრობს, ფულის ინტერესი ძლიერია. უფრო მდიდ-
 რულათ სცხოვრობენ, ვინც მონასტრის მამულის მართვე-
 ლათ ყოფილან გაგზავნილნი, და უფრო მოსკოვში და საქა-
 რთველოში ნამყოფნი. მონასტერში ვინც ძმათ არის შერა-
 ცხილი, საზრდოთ აძლევენ სუყველას ორ დღეში ერთხელ
 გამომცხვარას პურს, თითოს სამ გირვანქას დღეში, კვი-
 რაში ორჯელ ღვინოს, ზეთს, მოუხარშავს ლობიოს, ან
 სისირს, ან ბულდურს, ან თევზს, ცერცვს; ამათ თუ

გინდ შესჯამს, თუ გინდ გაჰყიდის და ხორცს იყიდის, და სხვას არათფერს არ აძლევვენ, ტრაპებს გაღებულს ვერ დაინახავთ, თვინიერ სამონასტრო დღესასწაულისა წელიწადში სამჯერ და ისიც მლოცავეთათვის; აქა ნიქისაებრ და სიმდიდრისა მიიღებს ბერი პროისტობის წევრობას: ძმობისას, მაშინ ხმა აქვს მონასტრის საზოგადო რჩევაში მონაწილეობა მიიღოს, და თვინიერ პროისტოთა არაფითარი საქმე არ გარდაწყდება მონასტრისა, და უქცროს ბერებს არა აქვთ ხმა; ზოგადი მონასტრის წესათკო სუყველას აქვს ხმა წინამძღვრის ამორჩევის დროს და სხვა; პროისტოსს საქიროებისაებრ აქვს ოთახები, ზოგს ხუთი და ზოგს მეტი; პროისტოს ნება აქვს იყოლიოს მორჩილები თავის მოსამსახურეთ და კერძო მონასტრიდგან განწესებული მიიღოს, შეუძლიან მორჩილები ბერებათ აკურთხოს, და იერო-ღიაკენად, და მღვდელ-მონაზნათ, და გაიჩენს მცირე კრებულს, და ამგვარად შეიქმნება იერონდა (სულიერი მამა). ივერიელთა მონასტრის ბერები უფრო უბრალო ხალხისაგან შესდგება, რომელთაც მონასტერი აძლევს სწავლა-განათლების საშვალობას, და შეიძლება მიაღწიონ, რომელიმე ეპარქიის მმართველის ხარისხსაც და ეპისკოპოზ-მიტროპოლიტადაც გახდნენ. ივერიელთა მონასტერში რაც სახლებია ზოგადი მონასტრის წესზე ექვსას-შვიდას ბერს ეყოფა საცხოვრებელათ და ეხლანდელ წესზე კი დიდია თუ ეყო ორას ბერს. გასცილდებით მონასტრის გაღავენის კარს თუ არა, ქვით დაფენილია გზა ნავთ-სადგურამდე, და მონასტრიდგან დაყოლებული ზღვის პირამდე, საუკუნოებიდგან აღშენებულია სხვადასხვა საქიროებათათვის მონასტრისათა, ქვითკირის შენობანი მომცრო ეკკლესიებითა. ნავთსაყუდელში ფ-დ დიდი კოშკია, როგორც სიმაღლით, ეგრეთვე სისრულით, რომლის მსგავსი არ მოიპოვება მთელს ათონის მთაში; საქიროების დროს ანძებით შე-

მოსილ დიდს გემებს შეათრევენ შიგ და კლიტით დაჰკეტვენ; იტყვიან ამ კოშკიდგან მონასტრამდე ძველათ ჰქონიათ გვირაბი გაყვანილი შიშინაობის დროს. აქ აღსანიშნია შემდეგი სახლები; სახლები თავისი ეკლესიით მენავეთათვის, სამეჯინიბო სახლი ორ-სართულიანი ქვითკირისა, ას ჯორზე მეტს დაიტევს, ქარხანა საქსოვი ტომრისა და სხვა საჭიროებათათვის მონასტრისათა, ქარხანა ქვითკირისა ზეთის სახდელი, წისქვილი ჩარხისა, რომლისთვინაც ოთხი-ხუთი ვერსის სიშორიდგან არის მოყვანილი წყალი ქვითკირის არხით და დახურულია ქვითკირითვე, სასნეულო კეთროვანთათვის თავისი ეკლესიითა, რომელშიაც რაოდენსამე კეთროვანს ინახავს მონასტერი, სასაფლავო თავისი დიდი ეკლესიითა და აკაღდამით, ბაღი ლიმონ-ფორთოხლისა უმეტესი ერთი დევეტინისა, ბოსტანი უმეტესი ორი დესეტინისა თავისი სახლებით და ეკლესიით მებოსტნეთათვის, დიდი სათიბი ქვითკირის გაღავნით შემოვლებული, სათევზაო სახლი ორ-სართულიანი ზღვისპირად ქვითკირისა, სახორბლე ქვითკირისა, რომელიც იტევს რამოდენიმე ათას კოდს ხორბალსა. დაბა კარაიამდი ოთხი ვერსის გზა სრულიად ქვაფენილია, და ასევე ყოველ კუთხივ გზა ქვაფენილია და ვინაიდგან ურემი არ იხმარება გზის უხერხულობისა გამო, ასამდი ჯორი ჰყავს მონასტერს და რაც საჭირო იქნება მონასტრისათვის შეშა თუ სხვა მოსატანი ტვირთი, ამას ასრულებენ ჯორები. დაბა კარაიაში ორ-სართულიანი დიდი სახლი, სამი კუთხედი შეხობა ქვითკირისა აქვს მონასტერს თავისი ეკლესიითა და ბოსტანბაღჩით, მონასტრის მაგიერის პირის ბინად, და მონასტრიდგან მომავლელთა ბერთათვის თავის შესაფარად. გარდა ამისა იგერიელთა მონასტერს აქვს ათონშივე, მონასტრის გარშემო, რამოდენიმე ათასი დესეტინა ტყე წაბლისა, მუხისა, წიფლისა და სხვა, რომელიც გააქვთ მო-

იჯარადრეებს სხვადასხვა ქალაქებში გემებით, და იყიდება კარგ ფასათ;—ხევში წისქვილი არა მცირისა შემოსავლისა მომცემი, ვენახი (ვაზისა) უმეტესი ოცი დესეტინისა, და ეგრეთვე ზეთის ხილის ხის ბაღი უმეტესი ოცი დესეტინისა, რომელნიც აკმაყოფილებენ მონასტრის საჭიროებებს; ივერიელთა მონასტრის ადგილშია: ერთი სკიტე (მეორე ხარისხის სავანე) იოანე ნათლის-მცემელისა. საზოგადოდ სკიტელთ უფლობა ათონის მთაში ასეთია: სკიტეს აქვს ტაძარი საკრებულო გუმბათიანი, და რაოდენიც უნდა შენობას გააშენებს მონასტრის ნებით, ეკკლესიის მთავარ-დიაკვნისა და მღვდლის კურთხევა მონასტრის ნება-დაურთველათ არ შეუძლიან, სკიტის მცხოვრებ ბერებს შეუძლიანთ ისარგებლონ შეშით საჭიროებისაებრ: მონასტრისავე ნებითა აქვს საკუთარი ბეჭედი და ჰყავს ამორჩეული მმართველი სკიტისა სკიტელებისაგან, მონასტერს არ შეუძლიან გააუქმოს სკიტე და ან ვინმე ბერთაგანი დაითხოვოს სკიტელების უნებურათ, და ან გაყიდოს სკიტე როგორც კელია, მხოლოდ ექვემდებარება მონასტერს მცირედის გარდასახადის მიცემით, მუდამ წელიწადს გადაჭრილი ხარჯი უნდა აძლიოს სკიტემ მონასტერს შეძლებისაებრ. ამასთანავე ივერიელთა მონასტერს აქვს თავის ადგილში, თუ არა ვცდები, ორმოცდა რვა კელია, რომელიც ძველათ ჰქონიათ მონასტრის ბერებს მყუდროებისათვის საცხოვრებელათ, ზოგნი სამუდამოთ და ზოგნი ზაფხულობით მთის კალთებში, ყველა ამა კელიათა აქვთ თავისი მომცრო ეკკლესია ოთხი-ხუთი სენაკით და სხვა საჭიროებათათვის შენობანი ქვიტკირისა, სამი-ოთხი დესეტინა ეზოთი, ზეთის ხილის ხეებით, და ვენახ-ბოსტნით და სარწყავა წყლით, სამყოფი სამი-ოთხი სულისათვის საზრდოდ; კელიოტი არის პირველი ჩაწერილი პირი, რომელმაც უნდა გარდაიხადოს მონასტრის სასარგებლოთ ღირებულება პირ-

ველ დაფასებული კელიის მესამედი ნაწილისა, და აქეს უფლება თავის სიცოცხლეში იცხოვროსიქ, და მასთან ჩაწეროს ორი კანდიდატი, შეუძლიან აცხოვროს თავისთან ბერი ან მორჩილი, რომელთაც პირველი პირის სიკვდილის შემდეგ შეუძლიანთ ერთ-ერთმან მონასტრის თანხმობით მიიღოს პირველობა, და გარდაიხადოს მესამედი ღირებულობა პირველ დაფასებულისა, და ისევ მთელს თავის სიცოცხლეში ისარგებლოს, ასე რომ პირველი პირის სიკვდილისა კანდიდატები შეიტანენ მონასტერში მესამედს ღირებულობისას პირველ დაფასებულ კელიისას, და გახდებიან მეპატრონედ თავიანთ სიცოცხლეში, და რამოდენნიც იქნებიან კელიაში მონასტერს უნდა აძლიონ თითოეულმა თათრული ოქრო (ლირა) ყოველ წელიწადს, ე. ი. ცხრა მანეთამდი; მონასტრის ნებით შეუძლიან კელიოტს კელია ვისზედაც უნდა გადასცეს, მონასტერსაც შეუძლიან კელია სხვაზე გაყიდოს უკმაყოფილების დროს, და ან სრულიად დაკეტოს, კელიოტს არ შეუძლიან სამორჩილო მონასტრის უნებურათ მიიღოს, ყოველი შენობა თუ კურთხევა მონასტრის დაუკითხავათ არ შეუძლიან კელიოტს, წინააღმდეგ შემთხვევაში საზოგადო წესისაებრ შეუძლიან დაატუსაღონ კელიოტი და ცარიელი გახდენონ ათონიდგან, როგორც ერთ ელადის (საბერძნეთის) ქვეშეერდომს უყვეს, გაქცევაც ძლივს გაასწრო ათონიდგან და სატუსაღოს გადაჩა, და კელია მონასტერს დაუტევა. ერთი ასეთი კელია გახლავს იოანე ღვთის-მეტყველის სავანედ წოდებული ათონის მთაში, რომელშიაც დღეს სცხოვრობს ქართველთა ძმობა, უმეტეს ოცდა ათის ბერისა, ივერიელთა მონასტრის ადგილში, მონასტრიდგან ორის ვერსის მანძილზე; გარდა ძველი შენობებისა ქართველებს გაუშენებიათ აქ ოცდაათამდი სენაკები, და დიდი ეკლესია, ეკლესიაზე გუმბათის დადგმის ნება მონასტერს არ

მიუცია, და მზათ ყოფილი ისევე დაუშლიათ, და აგრეთვე გაუშენებიათ ქვიტკირისა ორ სართულიანი შენობა, რომლის ნახევარში მოთავსებულია საწნეხელი, და მეორე ნახევარში ქარხანა ზეთიხილის ზეთის სახდელი, და კიდევ შეიძლება რამოდენიმე სენაკი გაიმართოს ამავე შენობაში, მაგრამ გამართვის ნებას ბერძნები არ აძლევენ, და ისე უქმათ არის დარჩენილი. აქ პირველ პირად არის ჩაწერილი მამა ბენედიქტე (ბარკალაია), და მეორეთ მღვდელ-მონაზონი იონა, ე. ი. კანდიდატათ; გარდა ამათისა არავენ არ არის ჩაწერილი, იბრძვიან არათუ მართო ივერიელთა მონასტერი, არამედ სრულიად ათონის მთის მონასტერნი, რათა მათი დადგენილი კელიოტებზე კანონები ქართველებზედაც განახორციელონ, და როგორც კანონის წინააღმდეგნი ქართველები განდევნონ ათონის მთიდგან, და ბევრიც დახარჯა ივერიელთა მონასტერმა; როგორც სარწმუნო კაცისგან გავიგე, ქართველების ათონიდგან განდევნაზე დიდ ვეზირამდი მიაღწია საქმემ, და თუ კონსტანტინეპოლის რუსეთის ელჩი არ ჩარეულიყო ქართველების საქმეში, დღეს ხსენებაც არ იქნებოდა ქართველებისა ათონის მთაში და სხვა; მართალია ქართველები მაგათ წესს სრულიად არ ემორჩილებიან, და, პირიქით, ივერიელთა მონასტერს ედავებიან, კელიაც ჩვენია და კელიის პატრონიცაო (ე. ი. თიონ მონასტერიცაო), დღეს რუსეთის მთავრობის ზედამხედველობის ქვეშ არის და იფარავს ქართველთა კრებულს, და ვინაიდგან საბუთიანი სიმართლე დაინახა ქართველებისა რუსეთის მთავრობამ, კიდევ ხელი მოჰკიდა და სამას თუმანს მუდამ წელიწადს, ივერიელთა მონასტერის, ბესარაბიის შემოსავალს უჭერს, და უგზავნის ქართველთა კრებულს ათონის მთაში. ეს ოცი წელიწადია არაფერი ეშველა საქმის გათავებას, რომელიც დიდათ მავნებელია ქართველთა კრებულისათვის ათონის

მთაში, რომელნიც მრავლითაგან არიან. შევიწროებულნი, ე. ი. შეშით, წყლით, საავათმყოფოთი, კურთხევით ეკლესიისა, ბერებისა, მთაჭარდიაკვნისა, მღვდელმონაზონისა, შინა წეს-წყობილებით და სხვა; საქმის გაუთავებლობა ამათ ხელს უშლის, და, რასაკვირველია, ქართველთა მონაზონთა გამრავლებასაც ხელს შეუშლის, და განდევნა არც კი დასჭირდება ბერძნებს ქართველებისა, შეიძლება თვით იძულებულნი შეიქმნენ განწირულებაში მყოფთა, თავი დაანებონ ათონის მთას, როგორც მოხდა კიდევ: მრავალთა სასარგებლო პირთა თავი დაანებეს, და უკუ იქცნენ საქართველოშივე და ამ ზნით, არათუ ივერიელთა მონასტერი, არამედ იოანეღვთის-მეტყველის სავანეც დარჩებათ ბერძნეთ ბერებს, თუ დროზე ყურადღება არ იქმნა მიქცეული; მინამ ქართველთა ბერები ათონში იმყოფებიან, საბუთი ჭვაქეს ივერიელთა მონასტრის მფლობელთ ვედავენთ, და უფლება აღგვიდგეს, თვარა მერმეთ გვიანლა იქნება. ესეც საფიქრებელია, პირველი პირი მამა ბენედიქტეს სიკვდილის შემდეგაც დიდი ცვლილება მოახდინონ ბერძნებმა ქართველების კელიაზე. ათონის გარეშე ქვეყნებში, ივერიის მონასტერს მრავალ აღგილას აქვს სახნავები, რაოდენიმე ათასი კოლდი ხორბლის მჭამცემი. დიდი სახნავები აქვს კალაბრი-აში, იერისოში, კასანდრაში და თასოში, ზეთიხილის ბარდი ბულგარიაში და სხვა; სუყველგან სახლები ეკლესიით მორთული სავანედ მონასტრის ბერთათვის ან მთურავათათვის. სოფელ იერისოში ათონის მთის გარეთ ერთი დღის ცხენით სავალზე მომიხდა მგზავრობა, მახლობლათ სოფლისა, დიდი უზარ-მაზარი კოშკის ცალ მხარე ნანგრევზე წავაწყდი, ეგლო მარმარილოს ქვა და ეწერა ქართულათ, ხუცური ასო-მთავრულით, სხვათა შორის მლთუ გვირგვინოსან მიხაილ პაღეოლოლოს დროს აღიშენა ქართველთაგანო. ეს კოშკი ივერიელთა მონასტ-

რის მამულშია, ეს მამულა ფრიად ვრცელია, სახნავ-საძოვრით, სათიბით და ტყითა, აქა ჰყავს ჯოგი ივერიელთა მონასტერს, ამ მამულს ხმარობს სრულიად იერისოს სოფლის მცხოვრები ოთხასი კომლი, და მონასტერს თავისს ხვედრს აძლევენ; აქ არის ორმოცდა ორი კომლი ქართველი, საქართველოდგან გადმოსახლებულები, ძველიდგან მონასტრის საჭიროებათათვის, როგორც მოგვითხრობს პორფირი უსპენსკის აღწერა ათონისა, ახლა ბერძნული ენით მოუბარნი; მხოლოდ ერთი ჩვეულება შევნიშნე იმერული, რომელიც სხვათა ბერძენთა არა აქვთ ჩვეულებად: სადილ-ვახშმის მირთმევის დროს და შემდეგ მირთმევისაც ლიტრის წყლით და ტაშტით შემოვა უნკროსთაგანი და ხელს დაგაბანიებს და პირს გამოგარეცხიებს და მეორეს ხელსაწმენდი ტილო მოაქვს შესამშრალეבלათ ხელპირისა. ერთმა ბულგარელმა ბერმა მიაძბო, ბულგარიაში, რომელიც აქვს ივერიელთა მონასტერს მეტოქი, იქაური ეკკლესიის შენობას ქართულათ ნაწერი ქვა ამოაძრესო. გარდა ამისა ივერიელთა მონასტრის მამული რუსეთში, საქართველოში, ბესარაბიაში ცხადია რამდენს შემოსავალს აძლევს მონასტერს, ესენი არიან ქართველთა წარჩინებულთაგან შიძენილნი, შეწირულნი და მონაგარნი, ქართველთა მერმის მომავალთათვის საკეთილდღეოდ.

კონსტანტინეპოლის ქალკიდიკის აუადემიის პროფესორმა გედეონმა, გამოსცა ბერძნულათ დაბეჭდილი წიგნი, ათონის მთის აღწერისა, სახელდობრ ათონისა, ნებართვითა კონსტანტინეპოლის პატრიარხისათა; ავტორს ფილოთეოსის მონასტერში უნახავს ერთი ხელნაწერი ბერძნული წიგნი, და დამწერს ძლიერ ჰკიცხავს და ზღაპარ ნაწერათ უწოდებს მის შრომას, ვითომ ათონის მთაში დიდი კონსტანტინე და იმ დროის მეფეთა გაეშენებინათ მონასტრებიო; ავტორს მოჰყავს მრავალი საბუთი

და ამტკიცებს დიდ კონსტანტინეს დროს მეოთხე საუკუნეში ქრისტიანებიც არ იყვნენ ათონის მთაშიო, და მონასტრები საიდგან იქნებოდნო, და უჩვენებს მონასტრებს, რომელ საუკუნეში სად აღშენდა და სად არა, მხოლოდ ათონის მთაში პირველათ მონასტრების გაშენება დაიწყეს მეათე საუკუნეშიო და სხვ.

ავტორი მოგვითხრობს, რომ იოანე ივერიელმა ივერიელთა მონასტერში პირველათ გააშენა იოანე ნათლისმცემლის ტაძარი, და სხვლები ივერიელთა ერთათვის 960 წელს და ფრიად განადიდეს ივერიელთა მონასტერი გიორგიმ და ვარაზ ვაჩე ივერიელებმაო.

კედრინოსი, მეთერთმეტე საუკუნის გამოჩენილი ისტორიკოსი კონსტანტინეპოლისა, სხვათა შორის მოგვითხრობს (გვერდი 555): „გიორგი და ვარაზ ვაჩე ივერიელებმა ივერიელთა მონასტერი გააშენეს ათონის მთაშიო“.

ქალაქ ათონის მიტროპოლიტი მელეტეოსი თავისს საეკლესიო ისტორიაში, მეთექვსმეტე საუკუნეში, სწერს მეორე ტომში (გვერდი 388): „რომანოზი არგირი და მიხაილი პაფლაღონოს მეფეების დროს 1028—1041 წლებში, აღაშენეს ივერიელთა მონასტერი ათონის მთაში გიორგი და ვარაზ ვაჩე ივერიელებმაო“.

პროსკინიტიარიონი წმიდა პავლეს მონასტრის ავტორი მოგვითხრობს: „გიორგი ივერიელმა კლიმენტოში იყიდა ადგილი ოთხას ფლორად და აღაშენა მონასტერიო“. ამაზე გედეონი არაფერს მოგვითხრობს რასაკვირველია, ჯერეთ კიდევ ბევრი რამეა ივერიელთა მონასტრისა გარემოება საიდუმლოთ მოცული და სანამ ქართველთა უფლება არ აღსდგება, ასეც იქნება. წმიდა ათანასე ათონელის ხსენებას აღასრულებს მართლმადიდებელთა ეკლესია 5 ივლისს. ათანასე ათონელი სწერს თავისს ანდერძის წერილში და სხვა მრავალ ცნობათა შო-

რის მოგვითხრობს: „იოანე ივერიელმა რაც რომ თავი-
 ანთ ივერიელთა ნათესავთათვის აღაშენა ივერიელთა მონ-
 ასტერი, მას შემდეგაც არ დასცხრა ქველის საქმე ჩვენს
 ლავრასა ზედა, დიდი ამაგი დასდო ჩვენს ლავრასა ზე-
 და, შემოსწირა წმიდა ევსტატის კუნძული, და ლიმნო-
 სის მამული, რომლიდამაც ყოველ-წლიურათ შემოსდის
 ოთხმოცი ოქრო ჩვენს ლავრას, და სხვა მრავალ მონას-
 ტრისათვის სახმარისი შემოსწირა ჩვენს ლავრას, განურ-
 ჩევლათ სუყველას ათონის მთის მკვიდრთ აძლევდა დიდს
 შემწეობას, და უშენებდა ტაძრებს, დასაყუდებულებს და
 ქსენონებს. აწ ვანდობ ჩემის ლავრის მართვა-გამგებლო-
 ბას ჩემს შემდეგ და სრულიად ათონის მთის განგებლო-
 ბას და პროტოსობას, ხორციელათ იოანე ივერიელის
 შვილს, და ჩემს სულიერს შვილს ევთიმეს, რომელსაც
 მე ვპოვებ ყოველთა ათონის მთის მამათა შორის უწმი-
 დეს და უდიდებულესად, და შემდეგ ევთიმემ უკეთუ
 ისურვოს მყუდროებით ცხოვრება, ვანდობ ევთიმემ თა-
 ვის მაგიერათ დაადგინოს მართველათ ლავრისა და სრუ-
 ლიად ათონისა გიორგი ივერიელი, და ვთხოვ ლავრას
 ძმათა რათა ჰქონდეს ივერიელთა ძმათა მიმართ დიდი სი-
 ყვარული, და ურთიერთობა“. როგორც წმიდა პავლეს
 მონასტრის პროსკინიტიარიონში, ეგრეთვე ბერძენთა მრავალი
 მწერლები მოგვითხრობენ: „პროტოსი (პირველი)
 ევთიმე ივერიელი“. „პროტოსი გიორგი ივერიელი“
 ათონის მთის მთელს წინა საუკუნოებში პროტოსი ეწო-
 დებოდა, ეხლა რაც ოც მონასტერთა წარმომადგენელი
 განაგებენ, ესევე და უმეტესი უფლობა ჰქონია ძველს
 დროს პროტოსსა. მეფენი და პატრიარხნი თანახმად ათონ-
 ელთა, ერთს უწარჩინებულეს პირს მიანდობდნენ ათონის
 მართვა-გამგებობის საქმეს და ის განაგებდა ათონის
 მთას. ის იყო შუამდგომელი მეფეთა და პატრიარხთა
 წინაშე და მეუღაბნოეთა, და მონასტერთა მზრუნველი

და სხვა. ევთიმე და გიორგი ივერიელებს, როგორც მოგვითხრობენ ბერძენთა მწერლები, მათის პროტოსობის დროს დიდი ღვაწლი მიუძღვით, ვინაიდან ახალ წესების შემოღებას დიდი შრომა უნდა, და აგრეთვე აჯანყდა ის ხალხი, რომელიც წინათ გარდასახლებული იყვნენ ათონიდან, და ძალით შემოვიდნენ ათონის მთაში საცხოვრებლათ; ამაზე დიდი ძალი და შუამდგომლობა დასჭირდა იმპერატორებთან, რათა სხვა ახალი ალაგი მიეცათ იმ ხალხისათვის ათონის გარეშე, და ათონის მთა განეთავისუფლებინათ მცხოვრებთაგან; როგორც წინეთ მეფენი მათს თხოვნას აუსრულებდნენ და ასე მხნედ განამტკიცეს ათონის წეს-წყობილება, ევთიმე და გიორგი ივერიელებმა. არა თუ ივერიელთა მონასტერი გააშენეს, არამედ სრულიად ათონის მთას დიდი ამაგი დასდევსო.

პროფესორი გედეონი მოგვითხრობს შვიდამდი ხრისოვულებს (სიგელ-გუჯრებს) მეფეებისაგან მიცემულს ივერიელთა მონასტრისთვის. ესენი ცხად ჰყოფენ ივერიელთა მონასტრის ქართველების უფლებას. როგორც სჩანს ივერიელთა მონასტრის აღშენების დროის აღწერილად იოანეს და ევთიმეს წინამძღვრობის დროს, ბერძენი არყოფილან მიღებული მონასტერში, როდესაც მოისვენა ევთიმემ წინამძღვრობისაგან და გარდასცა გიორგის წინამძღვრობა, გიორგიმ დაიწყო თითო-ოროლას მიღება ბერძენებისა, ე. ი. მენავეთ, მებოსტნეთ და მქედლათ მონასტრის საჭიროებათათვის, ამაზე ევთიმეს სწყინდა, მაგრამ გიორგის არ აწყენებდაო.

მეცამეტე საუკუნეში ივერიელთა მონასტრის მცხოვრებ ქართველთა და ბერძენთა ბერებს მოჰსვლიათ უმაყოფილება, როგორც სწერს თავისს განჩინებაში კონსტანტინეპოლის პატრიარხი კალისტრატე (დაბეჭდილია ვენეციაში ბერძნულათ, მეცხრამეტე საუკუნის მესამოცე წლებში); ვინაიდან ქართველთა ძლიერ სიმცირისა გა-

მო და უსწავლელობისა არ შეეძლოთ მონასტრის მოვლა, მათ ქართველთავე თანხმობით ჩამოვართვი მონასტრის წინამძღვრობა ქართველებს, და ეკონომოსობა (მოურაობა) და დიდი საკრებულო ტაძარი და ჩავაბარე ბერძნებს, და ქართველებს ჩავაბარე პორტაიტისის ტაძარი და სხვა ყოველივე საერთოთა. ამ განჩინებას აგრძელებს პატრიარხი და თითქმის სინანულშიაო, არავინ იფიქროსო; ვითომც ბერძნებს მხარი დაუუჭირეო და ისევე — იმეორებს ქართველები ძლიერ მცირე არიან და უხერხულნი მონასტრის მოვლაზე და თვით ქართველები თანახმა არიან და იმისათვისაო და სხვ.

მეთოთხმეტე საუკუნეში დასკიტიკაში რომელიც დაბეჭდილია ბერძნულათ ჩელს აწერს ივერიის მონასტრის წინამძღვარი ქართულათ „სიმეონი“ სხვა წინამძღვართა შორის მესამე პირათ, სჩანს ისევე ქართველებს მიუღიათ წინამძღვრობა.

პროფესორი გედეონი მოგვითხრობს თავისს აღწერაში: „მეთოთხმეტე საუკუნეში ივერიელთა შეფიებმა ქაიხოსრო და მზე ქაბუკმა, ივერიელთა მონასტერი სრულიად განაახლეს, მრავალი დანგრეული და დაძველებული შენობანი გააშენეს, განაახლეს, ახლათ აღაშენეს მონასტრის კედლები ვიდრე წმიდათა უვერცხლოთ მკურნალთა ეგვაპტემდე, და სხვა. განაახლეს და აღაშენეს სიდაც მამულები აქვს მონასტერს საჭირო შენობანი, და განამდიდრეს ყოველივე შემოსავლით მონასტრის საჭიროებათაებრ, და ააშენეს ფრიად დიდი კოშკი მონასტრის ნავთ-საყუდელში“.

ავტორი კვლავ მოგვითხრობს: „მეთექვსმეტე საუკუნეში ივერიელთა მონასტერი დაკეტეს ბერებმა, და გასაღები მონასტრის კლიტისა, მიართვეს აღექსანდრე კახეთის მეფესო, რომელმაც უბოძა თორმეტი ათასი ფლორი (ოქრო) და ბერები მოიქცნენ მონასტერშიო.“

როგორც მეცნიერები სწერენ იმ დროის ფულის ღირსებაზე მაშინდელი ერთი ახლანდელს ათს უდრისო.

ავტორი კვლავ მოგვითხრობს: „მეჩვიდმეტე საუკუნეში, უბრწყინვალესმა აშოტან მუხრან ბატონმა, ივერიელთა მონასტრის პორტაიტისის ეკკლესია განაახლა, და განამშვენა და სრულიად დაახატვინა თავისი საფასითაო“.

„პროსკინიტარიონ ტონ ივირონ“-ის ავტორი მოგვითხრობს: „იშოვნა დრო ბარდ სკიროსმა კონსტანტინეპოლის იმპერატრიცა ქვრივი თეოდორას და მისი ობლების დროს, დაუწყო ბრძოლა და უნდოდა დაემხო მეფობა მათი. დედოფალმა მოილაპარაკა თავისს წარჩინებულებთან, და ვერაფერი ღონისძიება ვერ მოახერხეს, გარდა ივერიელი თორნიკის მოშველებისა. დასწერეს თხოვნა მხედართ-მთავრათ ნამყოფ თორნიკე ივერიელთან და გაგზავნეს ათონის მთაში, და აგრეთვე იოანე ივერიელთან და ათანასე ათონელთან წერილები, რათა მათ ურჩიონ თორნიკეს, და გამოგზავნონ მოსაშველებლათ. ერთი კვირის მრავლის თათბირის შემდეგ დაიყოლიეს იოანე ივერიელმა და ათანასე ათონელმა, ღვთის წინაშე თავდებათ უდგებიან, უკეთუ ამაში რაიმე ცოდო იყოს, ღმერთს ჩვენ ვაგებთ პასუხსაო და თან დასძენენ უფრო დიდს სამადლო საქმეს მოელი და ღმერთი უმეტესათ შეგიწირავსო ქრისტიანთა მტრის დათრგუნვისათვის და საქრისტიანო სამეფოს უსჯულოთ ხელისაგან გამოხსნისათვისო. მაშინ თორნიკე გაიხდის ბერის ტანისამოსს და ჩაიცვავს საძხედრო ტანისამოსს, და მივა სატახტო ქალაქს. დედოფალი და დიდებულნი მიიღებენ დიდის პატივით. დედოფალი თეოდორა დააჩოქებს მის წინ ორივე მცირე-წლოვანს კონსტანტინეს და ვასილს, შემდეგ იმპერატორებს, და ეტყვის: «მამაო წმიდაო, შენ ხარ ამ ობოლთა მამა და მთარველი და მტრის ხელიდ-

გან დამხსნელიო!» მაშინ თორნიკე მხედართ-მთავარი შეუდგება თავისს საქმეს, შეებმება თავისი მხედრობით ბარდ სკიროს და მის მხედრობას, სძლევეს და სრულიად განდევნის სპარსეთის საზღვრამდე. მობრუნდება თორნიკე კონსტანტინეპოლს ძლევა შემოსილი, დიდოფალი თეოდორა გაუღებს სამეფო საუნჯის კარს, და სთხოვს რაც მისი ნება იყოს მიიღოს, თორნიკე მხედართ-მთავარი უნარს ჰყოფს ყოველივე ქვეყნიერ დიდებას და სიმდიდრეს, მე ჩემი დავუტიე და სხვისას ვერ მივიღებო... რასაკვირველია, ქართველთა მონასტერს, სადაცა სცხოვრობდა მათი დამხსნელი თორნიკე, შემწეობას მისცემდა მღვდელ-დედოფალი თავისს საჟეფოში.

ივერიელთა მონასტერში, დიდი ტაძრის კარის ბქის ისტორიულ მხატვრობებს ვათვალიერებდი, მომეხსენა ერთი ღრმად მოხუცებული ბერძნის ბერი და მკითხა ვინაობა; მე მივუგე ქართველი ვარ მეთქი; მაშინ თითი მიწითითა და მითხრა, ესენი არიან, შვილო, საქართველოს მეფენი და აღმაშენებელნი ამ მონასტრისანი, და მათშორის მდგომარე მხედართ-მთავრულათ ჩაცმულზე მითხრა, ეს თორნიკე არისო. მე ძალიან დავაკვირდი ზედ-წარწერას, მაგრამ სახელები წაბლალული იყო გარდა ორისა, მხოლოდ ძლივს ეტყობოდა საერთო წარწერა მეფეთა ზემოთ «ვასილევს ტონივირონ» (ივერიელთა მეფენი), ბერძნულათვე ეწერა ერთი დედოფლის მხატვრობაზედ «ნესტან დარეჯანი» და მეორე დედოფლის წინ მდგომ სამეფო სამოსლით მოსილ ყმაწვილზე «ვასილი», დედოფლის სახელის წარწერა კი არ ეტყობოდა.

შეორეთ მგზავრობის დროს ორი-სამი წლის შემდეგ მიველი ივერიელთა მონასტერში და შევხედე კარის ბქის მხატვრობას, წამლით განეახლებიათ მხატვრობები, არც კი, საქირო იყო, და ზედ მეფეებზედ წარწერათ: «ვასილევს, ტონ ვიზანტინონ კეკტიტორონ» (ბიზანტიის

მეფენი და აღმაშენებელნი) და სუყველა მეფეებზე თითულთა სახელები დაეწერათ, რომელიც შუაზე დგას, შარავანდედიანი მეფე, დაეწერათ: „დიდი კონსტანტინე“, და სხვაზე სხვადასხვა ბიზანტიის მეფენი; რომელიც უმეტეს ასჯერ წამიკითხავს ჩემის თვალით «ნესტან-დარეჯანი» წაეშალათ და მის მაგიერათ დაეწერათ «ირინე დედოფალი ბიზანტიისაა». ამ დროს განსვენებული არხეოლოგი დიმიტრი ბაქრაძე იქ ქართულ ბიბლიოთეკას სჩხრეკავდა. რასაკვარველია, მესიამოვნა მისი ნახვა, და კიდევ მოვახსენე გულ-მტკივნეულმა მეფეთა წარწერების გამო და ვუჩვენე კადეც ის მხატვრობები. განსვენებული დარწმუნდა, ქართველთა მეფეთა მსგავსათ არიან დახატულნი, და გვირგვინებიც მათივე მსგავსებით არისო, ე. ი. ქართველთა ჩვეულებისაებრო, უთუოთ ქართველთა მეფენი უნდა იყვნენო.

ჩემის აზრით, საშვალ მეფე-დედოფალთა შარავანდედით მდგომი მეფე უნდა იყოს დავით აღმაშენებელი, რომელმაც დიდი შემწეობა აღმოუჩინა ამ მონასტერს, და კონსტანტინეპოლს გაუშენა მეტოქი და აღგილი თავისი საფასით შეისყიდა, და არა დიდი კონსტანტინე, ე. ი. მეოთხე საუკუნის შფლობელი საბერძნეთისა და რომისა, რომლის დროს მონასტერი კი არა; არც ქრისტიანობა ყოფილა ათონის მთაში, და ნესტან-დარეჯანის მაგიერათ, რომელიც ეწერა, ირინე დედოფალი, მერვე საუკუნეში მეფობდა კონსტანტინეპოლში, და მაშინაც მონასტერს არ აშენებდნენ ათონის მთაში, სადაც დაიწყეს მონასტრის გაშენება მხოლოდ პირველათ მეთექვსმეტე საუკუნეში. ამაზე კმარა პროფესორის გედეონის აღწერა, რომელიც სხვადასხვა საბუთებით გვიმტკიცებს ამას და დანარჩენზედ იხილე «ათოსი». რომელიც შარავანდედით მოსილ მეფის უკანა მხართან უდგას. შეხედვით ახოვანი და მოსილი მხედართ-მთავრულათ, უცქველია თორნიკე

მხედართ-მთავარი უნდა იყოს, და ამასაც სახელდობრ და თითის ნიშნით მეტყობდა წინამოხსენებული ბერძნის ბერი. შემდეგ ქაიხოსრო და მზექაბუჯი და ალექსანდრე კახეთის მეფე, და სხვა დედოფალი ნესტან-დარეჯანი ქართველთა დედოფალი, ვასილი, რომელს ც წინ უდგას, უნდა იყოს თეოდორა, კონსტანტინეპოლის მეფე-დედოფალი. ეს ორი უნდა იყვნენ, თორნიკე ქართველთა მხედართ მთავრასაგან დავალებული. პროფესორი გედეონის სიტყვით ეს ტაძარი და სხვა მრავალი წმიდა მღვდელმონაზონის მარკოზის ქართველის დახატულია მეთექვსმეტე საუკუნეში; პროფესორი ძლიერ გაუკვირვებია ამის მხატვრობის ხელოვნებას, და საუკეთესო მხატვრათ სთვლის, სრულიად საბერძნეთში და სხვაგან. როგორც ქართველი კაცი ქართველთა აღმაშენებელთა მეფეთა არ დაივიწყებდა და თორნიკეს უსახსოვროთ.

თუ ბერძენთა ფილოთეოსის მონასტერში დახატულია დღემდე კახეთის მეფენი ლეონი და ალექსანდრე, და ხელში უჭირავთ ორთავ მონასტერი განახლებისათვის მონასტრისა, რომ თავიანთი საკუთარი აღმაშენებლები—ივერიელთა მეფენი დაეხატნათ ქართველებს, მონასტერში, არავინ დაუშლიდათ. აქ ცხადია მეფეთა ახალი წარწერის სიყალბე. ბერძნული წიგნი ათონის პროსკინიტარიონა გადმოგვცემს: თორნიკე მხედართ-მთავრის შესამოსი ჯაჭვი და სხვა დღემდე ინახება ივერიელთა მონასტერშიო, რასაკვირველია, არავის რუსეთის ქვეშევრდომს არ უჩვენებენ ამას, როგორც მოგზაურების მოთხოვნილებიდან სჩანს.

ივერიელთა მონასტერი დღესასწაულობს წელიწადში სამი ტაძრის დღესასწაულს: 1) დიდი ტაძრისას ღვთისმშობლის მიძინების დღეს 15 აგვისტოს, 2) ნათლისმცემლის ტაძრის დღესასწაულს ნათლის-ღების მეორე დღეს, როგორც უძველესის ტაძრისას და 3) ივერიელ-

თა ღვთის-მშობლის ხატისას, ან პორტაიტისას აღდგომის მეორე დღეს. კიდევ დღესასწაულობენ ქართველთა ივერიელთა მონასტრის აღმაშენებელთა წმიდათა მამათა იოანე, ვვთიმე და გიორგის, და გაბრიელ ხატის მიმრქმელის დღეობას, და ამასთან ერთათ დღესასწაულობენ ფრანგთა-მიერ მომწყდართა ივერიელთა მონასტრის ღირსთა მამათა და აღმსარებელთა მათის თვეში. საუბედუროდ შეიცვალა ის უსაზღვრო სიყვარული საბერძნეთსა და საქართველოს შორის, რომელიც ერთმანერთის მტკიცე ბურჯნი იყვნენ ყოველივე გაჭირვების დროს თავდადებულათ ეომებოდნენ წინააღმდეგთა, საქართველოს საბერძნეთის გაჭირვება თავის გაჭირვებათ მიაჩნდა, და ასე იყვნენ შეკავშირებულნი პოლიტიკურ და სარწმუნოების მხრით. ხოლო რომელნიც არიან ქრისტეს მიერ ვალდებულნი სიყვარულის ქადაგებისა, ისინი უფრო არღვევენ სიყვარულს საქართველო-საბერძნეთს შორის, რომელნიც ძველიდგან ერთმანეთში ქირსა და ღმერთში თანაზიარნი იყვნენ, როგორც მოწმობს ისტორიები სხვადასხვა დროისა.

ზემოხსენებულნი ივერიელთა მონასტრის ქართველთა ძმანი, რომელნიც ჩემი მოგზაურობის დროს ილია წინასწარმეტყველის სენაკში იყვნენ დაყუდებულნი ოთხნი; ორი აზნაურთაგანი, ერთი სასულიერო მოღვაწისა და ერთიც გლეხი.

იოანე ღვთის-მეტყველის სავანეში სცხოვრობენ ქართველები, სუყველა საქართველოს კუთხიდან, უმრავლესი მაგათში კეთილშობილთაგანია. თავადი ერისთავი მამა თეოდორე, რომელიც ამშვენებს ქართველთა კრებულს, და ასახელებს საქართველოს იმ უცხო ქვეყანაში სხვადასხვა ერთა შორის, დღეს მრავალი სხვადასხვა ეროვნებისანი ჰყავს მოწაფეთ, და სახელი გაითქვა სრულიად ათონის მთაში და რომლის სამოძღვრო მოღვაწე-

ობას ღღეჲ ბადალი არა ჰყავს ათონის მთაში. არა ნაკლები სახელი გაითქვა ილარიონ გურჯმა (ქართველმა), ათონის მთაში, რომელიც მოღვაწეობდა 1860 წლამდე, იმერეთის მეფის სოლომონის მოძღვრად ყოფილი. შემდეგ მეფის ტრაპიზონში დასაფლავებისა, ათონის მთაში მოღვაწეობდა, ათონის მთაში მოძღვართ-მოძღვარი ყოფილა, და ფრიად მძიმე საკითხავებზედ ილარიონ ქართველს მიმართავდნენ, და მრავალი სული ცხონების გზაზე დაუყენებია, ღღესაც მისი სულიერი მოწაფე, რომელიც მას აღეზარდა, ტომით ბერძენი, უპირველესი მოძღვარია ათონის მთაში, და ყველასაგან ცნობილი მამა საბა. და ფრიად მძიმე საკითხავებზე მას მიმართავდნენ, არა თუ მარტო ათონის მთაში, არამედ გარეშე სხვადასხვა სათათრე-საბერძენეთის მაზრებიდგანაც. ილარიონი ქართველის ცხოვრება ათონის მთის რუსების მონასტერმა კიდევ შეკრიფა, და კუნდა დაებეჭდათ, სასწაულის მოქმედებაც რაოდენი გზის აუსრულებია, როგორც ამბობენ, ბევრი უძებნიათ მისი გვამი, მაგრამ როგორც თვითონ მამა ილარიონს უანდერძებია თავისი მოწაფე საბასათვის, საიდუმლო ადგილში დაუსაფლავებია, არავისაგან მიუკარებელში, რასაკვირველია უპირველესი და სახელ-განთქმულნი მოღვაწენი ყოფილან წინა საუკუნეებში ქართველთა მამანიც ათონის მთაში, ვითარცა ილანე, ევთიმე მთარგნელი, გიორგი მთაწმინდელი, გაბრიელი დაკუდებული, გიორგი ოლთისელი, თორნიკე მხედართ-მთავარი, გრიგოლი, არსენი, მარკოზი მხატვარი, თეოფილაქტე პროტოსინგელი და სხვანი მრავალნი, ამბოლო საუკუნოს ქართველთაც მიუბაძავთ მათთვის.

სხვათა ათონის მთის მცხოვრებ მრავალ გვარ ეროვნებათა შორის, ამ ვიწროებაში მყოფნი ქართველებიც თავს იჩენენ შეძლებისაებრ, და ასრულებენ ეკლესიურ ძველ წესებს ზოგადი ცხოვრების მონასტრისას, მგალო-

ბელნი ორ ხორთ მარჯვნივ-მარცხნივ და კარანახით, თორმეტი საათი ღამის-თევით საუფლო დღესასწაულებში; და სხვა საპატიო დღესასწაულებში ათის ან რვა საათის ღამისთევით, როგორც მიღებულია საუკეთესო მოღვაწეთა მონასტერში ათონის მთაში, და აგრეთვე საზოგადო ტრაპეზი, და ტაძრის დღესასწაულს გამოჩენილათ დღესასწაულობენ, და მრავალთა უმასპინძლდებიან. ათონელთ მონასტერთ წესისაებრ, ათონის იოახე ღეთის-მეტყველის სავანის ხარჯით, მრავალმა ისწავლა ქართული გალობა; ათონში გამოჩენილი ქართული გალობა ჰქონიათ ქართველებს, რომელიც ქართველთა მგალობლებს ტაძრის დღესასწაულებში, ღამის თევებში, რუსებს მიუწვევიათ მრავალ გზის სხვადასხვა სავანებში; რუსებსა და ბერძენთ და სხვათ ძლიერ მასწონებიათ და პირველი ხორო ღამის თევებში ქართული გალობისათვის დაუთმიათ. ჩემის მგზავრობის დროს პატესტინაში ერთმა უცხოელმა განათლებულმა კაცმა მიაგმო, ათონის მთას ჩემს მოგზაურობის დროს ქართული გალობა ძლიერ მომეწონაო, ქართული გალობა ძველი კილოა, რომელსაც ბერძნებიც ამ კილოს ხმარობდნენ ძველათო, და ვინაიდგან მძიმე სასწავლებელი იყო, იმის გამო სხვა ახალი საადვილო კილო შემოიღესო, როგორც მიაგმეს საუკეთესო მგალობელნი საბეროთ მომზადებულნი დაბრუნებულან სამშობლოში, მოუწყობელ ცხოვრებიდგან ავით გამხდარან და ზოგნი უბინაობისაგან, და სხვადასხვა მიზეზებისაგან. მიზეზი მრავალია ქართველთა განმრავლების დამაბრკოლებელი, და ამისათვის ძლიერ საჭიროა, დროზე ბოლო მოეღოს ქართველთა და ბერძენთ საჩივარს ივერიელთა მონასტრის უფლობაზედ. მცირედ აღვნიშნავ ჩემის თვალით ნანახს: ქართველებს შეუა მოექრათ ივერიელთა მონასტრის ტყეში ჩვეულებისაებრ სხვათა მრავალთა ათონის კელიოტებისა. მონასტერმა გაი-

გო თუ არა, გამოგზავნა თავისი ჯორები და მონასტერში წააღებინეს. შემდეგ ქართველებმა შეშა იყიდეს თითო ჯორის საპალნე ოთხ აბაზათ-სიმონ პეტრის მონასტრიდგან. რასაკვირველია, ივერიელთა მონასტრის გზაზე ტყეში უნდა გამოველოთ, და ისე უნდა მოეტანათ ქართველებისათვის შეშა. ივერიელთა მონასტრის ბერები დაჰხვედროდნენ გზაში და უკან დაებრუნებინათ დატვირთული შეშით ჯორები; რომელნიც ხუთმეტი ვერსის სიშორიდგან მოდიოდნენ. გაიგეს ქართველებმა, მაშინვე მიმართეს პოლიციას, ე. ი. კაიმაკამს (მაზრის უფროსს). მაშინვე დაიბარა ან უიპროსობი (მაგიერი პირი მონასტრისა), და წინადადება მისცა, თქვენ ნება არა გაქვთ გზაში გავლა ვინმეს დაუშალოთ, გზა სახელმწიფო არისო, და ძლივს გამოუშვეს გზაზე შეშა დატვირთული ჯორები, თვითონ ფასათაც არ აძლევენ შეშას და სხვაგანაც უშლიან ყიდვას, ვინ ჩამოსთვლის მათს შეწუხებას სხვადასხვა საჭიროებებზედ.

საქართველოს მონასტრების უკანონო მფლობელობის ბერძნის ბერები, ქართველთა წარჩინებულთაგან საქართველოს შეწირულ მამულებსაც კი ჰყიდიან, შემოსავლის აღებას მართო არ კმარობენ, და სასყიდელი მამულებისა ვის რჩება, ისიც არაფინ უწყის; კარგი იქნებოდა, რომ ამ გაყიდული მამულების ფული მაინც ხაზინაში დაეტუსაღებინათ, სანამ ქართველთა და ბერძენთა საჩივარს ბოლო მოეღებოდეს. ამაზე საქართველოს თავად-აზნაურობას უპირველესი ადგილი უჭირავს ხმა ამოიღოს და სასულიერო პიოთაც და სხვათაც.

ივერიელთა მონასტერი ათონის მთისა არის დედა საქართველოს მონასტერ-ეკლესიათა, როგორც გელათის მონასტერი, მცხეთა და ალავერდი ეკუთვნის საქართველოს, ეგრეთვე ივერიელთა მონასტერი ათონის მთისა; იქიდგან ეძლეოდა სწავლა ქრისტეს სარწმუნოებისა,

რომელსა შინა მიისწრაფებოდნენ ყოველი მხრიდგან საქართველოს უწარჩინებულესნი პირნი, სწირავდნენ შეძლებისაებრ და ბერებათაც იმოსებოდნენ და სათნოებით ატარებდნენ საზოგადოების სასარგებლოთ; აქ სთარგმნეს მრავალი წიგნები ბერძნულიდგან ქართულათ და ქართულიდგან ბერძნულათ, უმაღლეს ხარისხამდე აღაყვავეს ქართული ენაც და ჰქონდათ სასწავლებელი, და გამოდიოდნენ მთარგმნელები, და მქადაგებელნი, მწერალნი და მთხზველნი.

იერუსალიმის ჯვარის მონასტერსაც ეს მნიშვნელობა ჰქონდა, მაგრამ უპირველესი ადგილი ათონის ივერიელთა მონასტერს ეჭირა, და ამისთვის ამდიდრებდნენ ივერიელები ამ მონასტერს და საბოლოოთ ამტკიცებდნენ მის არსებობას.

წმიდა ადგილების მოგზაური გეგასიშე ნაღარეიშვილი.

ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა სვანეთისა *).

სვანეთში თქვენ შეხედებით შემდეგ წოდებათა: თავადებს (დადეშქელიანი, გელოვანი და გარდაფხაძე), აზნაურებს და გლეხებს. პირველს ორს წოდების ხალხს სვანი ეძახის „ვარგ“-ს (ვარგისი). დადეშქელიანს—დაიქელიანს, ან „ოთარშერ“-ს; გარდაფხაძეებს—გვალფხანარა-ს. ზემო სვანეთი ორს ნაწილად განიყოფება: ზედა ხევად (ყაბე ხევ), ანუ თავისუფალს სვანეთად, რომელსაც ბატონ-ყმობა არ გამოუცდია, და ქვემო ხევად (ჩვაბე ხევ), ანუ სადადიშქელიანო სვანეთად, სადაც საბატონო გლეხები სცხოვრობენ. თ. დადეშქელიანთ სვანეთში დიდი პატივისცემა აქვთ. ისინი სხვა წოდებისაგან განირჩევიან: მაღალი, აზოვანი ტანით, სიმდიდრით, მრისხანე სახით. მათ, როგორც მეფეს, ისე უყურებენ მათნი გლეხნი და ეძახიან „ფუსლ“-ს (პატრონი). საზოგადოებანი: ბეჩო, ეცერი და ცხომარი ეხლა ყველა თ. თათარყან დადეშქელიანს ეკუთნის. საკმარისია წარმოიდგინოს კაცმა განსვენებულის თ. კონსტანტინე (მურზაყან) დადეშქელიანის მაღალი, ზორბა ტანი, ფართო ბეჭები, ლომისებრი ღონე და სიმარდე, დიდრონი არწივისებური

*) იხ. „მოგზაური“ № 1—2, 1903 წ.

თვალეზი, გრძელი, ხუჭუჭი თმა, გოლიათისებრი მკლავები, დინჯი, ნელი საუბარი, მსხვილი ყურთათვის არა უსიამოვნო ხმა და გულ-უხვობა, რომ კაცმა შეადგინოს ტიპი თ. დადებულნიანთ გვარისა. მოსაწონი აგებულება აქვთ თ. გელოვანებსა და გარდაუხადებებსაც; ესენისცხოვრობენ: ს. ს. ლაშხეთსა და ჩოლოურში სვანელი აზნაური ბევრათ არაფრით არ განირჩევა გლეხისაგან: ტანისამოსს იცვამს ცოტათ აუ ბევრათ მდიდრულად. გვარები: იოსელიანი, დევდარიანი, ჩარკვიანი, ყიფიანი, ჯაფარიძე, ჟორჯოლიანი, გოშთელიანი და ქურდიანი.

სვანი აგებულებით ძლიერ ჩამოაგავს საქართველოს დანარჩენ მთიელ ხალხსა: მომადლო ზორბა ტანი, მსხვილი ბეჭები, მომსხო თავი, შავი თმა, მრგვალი პირისახე, დიდრონი შავი თვალეზი, საშუალო, მომსხო ცხვირი, სქელი ტუჩები, საშუალო ყურები, მოკლე და მსხვილი კისერი, ძარღვიანი, მსხვილი მკლავები, ზედ დიდრონი ულაზათო ხელები, მსხვილი და ულაზათო ფეხებივე, — ყველა ეს დაახლოვებით გვიხატავს სვანის ტიპსა. როგორც მთის კაცი, — სვანი ჯანმრთელი აგებულებისაა და ამიტომ ფიზიკური ძალაც თან დასდევს, თუმცაღა ზანტია. სვანს იმოდენა მძიმე ტვირთის გადატანა შეუძლია მთაზედ, რომ იმ სიმძიმეს ბარათ ვერ წაიღებს სხვა კაცი, მაგ. იმერელ-ლენჩხუმელი. უზომო ჯაფის გადატანა ადვილათ შეუძლია სვანს, თუმცაღა იგი ბუნებით ზარმაცია. დედაკაცები, მართალია, იმდენი ძალით ვერ არიან აღჭურვილნი, როგორც მამაკაცი, მაგრამ ჯაფის გადატანა მათაც არა ნაკლებათ შეუძლიათ: იგი საოცარს დაუღალაობას იჩენს მუშაობის დროს. აგებულებით სვანი მაინცდამაინც არ არის დასაწუნარი, მაგრამ ერთი რამ ამახინჯებს მას (ზოგიერთს). ეს არის ჩიყვი (ყიფი), რომელიც სვანს ოყიანი ივითა ჰკიდია კისერზედ. ჩიყვიანთა რიცხვი წინეთ უფრო მომეტებული იყო, მაგრამ ეხლა თანდათან

მცირდება. თითო-ორი ჩიყვიანი თითქმის ყველა სოფელშია, მაგრამ ზოგიერთს სოფლებში კი ბევრია, მაგალითად ს.ს. მუყალსა, მაზერსა, ჩოლოურსა და ლელტეხში.

ნამდვილი მიზეზი ამ მოვლენისა, ვგონებთ, ჯერ მეცნიერებმაც არ იციან. ხალხის აზრით—ჩიყვი წყლის ბრალია*). ჩვენ კიდევ ვიტყვით, რომ გარდა წყლისა (უფრო ღელე-მიმდინარე) არის მიზეზი სიბინძურეცა. მართლაც, რომ დავაკვირდეთ, ჩიყვიანები უფრო იქნა, სადაც ღელის წყალსა სვამენ (რომელსაც მეტი სიბინძურე მოაქვს) და უფრო ცუდათა სცხოვრობენ. გარდა ამისა ჩიყვიანები იქ უფრო მოდებულა, სადაც ღვარძლა და მიწავაშლი იცის. ესეც არის შენიშნული, რომ ჩიყვი მემკვიდრეობით გადადის ერთმანეთზედ. ჩვილს სვანს ჩიყვი არ ეტყობა, შემდეგ ასე 5 - 8 წლიდგან გამოაჩნდება და თანდათან მატულობს. მართალია ზოგიერთი წილი ჩიყვიანებისა რეგენია და ჭკუით დაბლა სდგას, მაგრამ ესეც ხშირია, რომ ჩიყვს საზოგადოთ არავითარი ცუდი გავლენა არა აქვს რა სვანის გონებრივსა და ზნეობრივს მხარეზედ. ზემო ხევში ჩიყვიანს ეძახიან „ბაჯვარ“-ს, ქვემო ხევში კი „ლუყვი“-ს.

საზოგადოთ ბუნებით მახინჯი სვანეთში ხშირია: კოჭლი (კაჩხვ, მუკლი, კვაჩხაი), ბეკი, ყრუ, მუნჯი (ყურმანჯ) და სხვ. აი მათი რაოდენობა ორთა შუა რიცხვით:

დამახინჯებული.		მახინჯნი.		ბრმანი.		ურუ-მუხჯნი.		შეშლილნი.		ჩიყვიანი.		80 წელს ზევით.		ძალადობით ანუ უნებურათი მოგდაუნ.	
მ.	მლ.	მ.	მლ.	მ.	მლ.	მ.	მლ.	მ.	მლ.	მ.	მლ.	მ.	მლ.	მ.	მლ.
9	11	16	14	15	18	25	23	7	4	40	39	38	36	9	2

*) რომელშიაც ურევია ვერცხლის წყალი (დ-რ რასხაი

სვანი ძლიერ შორს იხედება, მაგრამ ხშირი, მუდმივი კვამლი, მეტადრე გრძელს ზამთარში, ძლიერ ასუსტებს სვანის მხედველობასა. იგი იცნობს შემდეგს ფერეულობას: თეთრს (თვითნე), შავს (მეშხე), ყვითელს (ყვითელ), წითელს (წირნი), ლურჯს (იორგი), რუხვს (ფარვ) და სხვას. არჩევს აგრეთვე თავის ფერსა (მღუგეიშ ფერიშ). ხალხის უმეტესობას კარგი ყურთა სმენა აქვს, მოსწონს ჩვეულებრივი არა ულაზათო ლაპარაკი. უმრავლესობა ლაპარაკობს მსხვილი, ბოხი ხმით; ჩიყვიანის ხმა განირჩევა უშნო, ხრინწიანი და მსხვილი ბგერით. საზოგადოთ სვანმა დინჯი ლაპარაკი იცის, მაგრამ არის განსხვავება: ზემო, თავისუფალს სვანეთში (ხევში) იციან ნელი საუბარი (ქართული ელემენტით), ხოლო ქვემო ხევში (სადადიშქელიანო სვანეთში) უფრო მოჩქარო (მეგრულის ელემენტით).

სვანმა სიარული იცის დინჯი და ნელი; თითქმის მიიზღაზნება. უჯობოთ სვანი არსად არ წავა; თუ სდგას, ჯობზედ არის დაყრდნობილი და ისე გესაუბრება. ჯდომის დროს ის მაინც და მაინც არ იცვამს პატიოსნობისა და ზრდილობის ყველა მხარეს. უფროსის წინ სვანი ცდილობს თავი დაიჭიროს ზრდილიად, თუ კი მოახერხა, მოხუცებულს უპირატესობა აქვს სხვა ასაკთან შედარებით.

III.

ეხლა დავათვალიეროთ სვანის ოჯახი. — ზუგები, მთაგრეხილები, ქედები და ღელეები ჰყოფენ სვანეთს რამოდენიმე ნაწილად, სადაც გამწკრივებულნი არიან ცალცალკე საზოგადოებანი. სვანეთის სოფლებს აქვსთ თავისი განსაკუთრებითი ხასიათი. ისინი უფრო ხშირად ფე-

ლის აზრი). ეიფზედ ჩვენ მალე დავბეჭდავთ ცალკე წიგნს ჩვენს ესმეუენადო ნნრკვევშია. რეო.

რდობებზედ არიან გაქიმულნი, — უმეტესი ნაწილი მთის კალთაზედ; ზოგი მათგანი არწივის ბუდესავითაა მიკოსებული მთის კალთაზედ და იქიდგან გადაჰყურებს მღელვარე ცივს ინგურსა. თითო სოფელში მოსახლე 3—30 უწევს. 6—8 სოფელი შეადგენს ერთს საზოგადოებას, რომელსაც მართავს მამასახლისი და რომელსაც თავისი საკუთარი სახელი აქვს. თავისუფალს სვანეთში არის სულ 11 საზოგადოება: 1, უშგულისა, 2, კალისა, 3, იფარისა, 4, მულახისა, 5, მესტიისა, 6, ლენჯერისა, 7, ლატალისა, 8, ბეჩოისა (აქედგან იწყება სადადიშქელიანო სვანეთი), 9, ეცერისა, 10, ფარისა *) და 11 ჩუბხევისა. ბევრს ალაგას შეხვედებით სახლების ნანგრევებს და ჭიკოვებულს პატარა სოფლებს. ამ სოფლების დაცალიერება-განადგურებას სვანები მიაწერენ 1812 წლის „ყაძის“, რომელიც აქ სასტიკად მძვინვარებდა თურმე.

სვანი უმეტეს ნაწილად აშენებს ქვითკირბს სახლსა ოთხკუთხიანსა და ორ-სართულიანსა. გარედგანა ჰფეთქავს კირით. ერთი შეხედვით სვანის სახლი ლამაზი გამოსჩანს და ამაყად გამოიციქირება. მასალად ხმარობენ უფრო სიბს ქვას და ეს არის მიზეზი, რომ შენობამალე ზიანდება და ინგრევა. სახლი ყველგან ყავრითაა გადახურული და ზუდ ქვები ლურსმნის მაგიერობას უწევენ, გარდა ს. ს. კალა-უშგულისა, სადაც სახლებს ქვის ფიცრითა (ასპიდის ქვა) ხურავენ. სვანი შენების დროს თითქმის არავითარს იარაღს არა ხმარობს, რომ ხელი შეუწყოს, გარდა „ქაფჩისა“ შეღესვის დროს. ამიტომ ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა არქიტექტურული გემოთი იქმნება აგებული სვანური სახლი!.. ზოგგან კედელი შე-

*) ეს საზოგადოება ეკუთვნოდა თ. შურსაყან დადუშქაჯიანსა რომელსაც ჩამოერთვა და სახაზინათ გადავიდა.

წეულია, ზოგჯერ გამოწეული, უსწორ-მასწორო და უმაგრო. პირველად ჰყრიან საძირკველს, რომელსაც სვანები ეძახიან «ხუნს», ზედ აჰყავთ კედლები. ერთი კაცი (კელვან) (ეს კ, რომელიც სასას შემწეობით ითქმის ნახევარ ხ“-დ და ნახევარ „ქ“-დ, — მხოლოდ სვანეთშია დარჩენილი და ზოგჯერ ქართლ-კახეთში, მაგ. «საკრე») — შიგნით მუშაობს, მეორე გარედგან ადგია (უკეთესს მოხელეს აყენებენ; სხვები უზიდავენ ქვა-კირსა და „ხილიკსა“ (ხვინჩები). კარების ძირში უდებენ ქვის „ნაგერას“, რომელსაც აქ ეძახიან «ლაგაგის». სახლის სიმაღლე 6—8 არშინამდე უწევს, მხოლოდ ორ სართულადაა გაყოფილი. კედლებს რომ სამ არშინის სიმაღლეზე იყენებენ, დირეებსა სდებენ; დირე სიგრძით 14—18 არშინია და მსხვილი. ქვეშ სვეტებს უყენებენ. დირეებზედ უსწორ-მასწოროდ დაპობილს ხეებს აფენენ და ზედ აყრიან მიწას, რომელიც იატაკობას უწევთ. კედლების სიმაღლე რომ 6—7 არშინს მიაღწევს, მერმე მიჰყვებიან კუთხებიდგან და განის კედლებს თანდათან უმაღლებენ, თანდათან აწვრილებენ ასე, რომ ბოლოს კეხივით ამალღებული რჩება; ზედ სდებენ დირებს, დირეებზედ კოჭებს, კოჭებზედ «ქერებს» და მერმე ყავარს. ზემოთა ვსთქვით, რომ სვანის სახლი უფრო ხშირად ორსართულიანი არის მეთქი. ქვედა სართული თავის მხრით განიყოფება რამოდენიმე ნაწილად. ამ განყოფილებებში შეგიყვანთ ერთი საზოგადო კარი: პირველად თქვენ გაივლით „ჰაგამს“, რომელიც წინა ოთახს მოგვაგონებს; აქ ინახვენ სხვადასხვა ავეჯეულობას, საიდგანაც წარმოსდგა მისი სახელი „ჰაგამ“ (ჰა დგამი). მეორე სახელი ჰქვია „საწველ“ (საწოლი). ზოგიერთს სახლს ამისთანა განყოფილება პარე ორი-სამი აქვს და თუ მიჩვეული არა ხარ, ისე მათი გავლი: გაგიძნელდება: არსაიდგან სინათლე არ მოსჩანს და წყვილია სიბნელეა. პირველის შესვლაზე გეგონება ქვე-

სკნელში მივდივარო. მერმე შეხვალთ მოზოდო საჯალა-
ბო ოთახში, რომლის შუაგულს ალაგას კერა სდგას.
გარშემო უდგია საჯდომი ავეჯები. შემდეგ იწყება სა-
ქონლის დასაბამი განყოფილება, რომელიც ხისაა და თი-
თო საქონლისათვის ცალკე საკუთარ თავის გამოსაყოფია
გამოქრილი. წინ საქმლის დასაყრელი „ბაგა“ აქვს, ისიც
ფიცრული. ზვეიდგან გადახურულია ხით. ამ განყოფილე-
ბას ეძახიან „ისგუნტათ“-ს. ხმარებაშია სიტყვა „ბაგა“.
ზედა სართული განიყოფება ორ ნაწილად: «დარბაზად»
და „გუბანდად“. დარბაზში ინახავენ თივასა და ბზეს,
„გუბანდი“-კი დანიშნულია საზაფხულო სამყოფად.
სვანის სახლი უმეტეს ნაწილად მიწაშია ჩასული ნახევ-
რამდის და ძლიერა ბნელა, მხოლოდ ორი ქუჩუტანა გა-
ძღვეთ მცირე სინათლეს. ამ ქუჩუტანებზედ, რომლებიც
ფანჯრის მაგიერობასა სწევენ, ჰკიდია პატარა კარები,
რომლებსაც ღამით მიხურავენ. იციან შუა ცეცხლი და
შეშაც ძლიერ ბევრი ეხარჯებათ. ზამთარში სვანი სახ-
ლი მაინცდამაინც ბევრს სიცივეს არ უშვებს, თუმცაღა
არ შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ის რიგიანად იფარავდეს
კაცს სიცივისაგან. ქარი აამამად ნავარდობს შიგ და ამის
გამო ზამთრობით სვანეთში სახადით (გაცივებით) აგად-
მყოფობა გახშირებულია. ზაფხულობით სვანის სადგომში
სიგრილვა, თათქმის მუდამ ზამთარ-ზაფხულ სვანის სახ-
ლი კვამლითაა გაბურული, რადგან კვამლს ერთი თავი-
სუფალი (საკუთარი) გასავალი არა აქვს; რომელ ქუჩუ-
ტანასაც უნდა მიადგეს, გარედგან ქარი ეცემა და უკან
ვე შემოაბრუნებს ასე, რომ კვამლი იქვე ჩერდება. ამი-
ტომაცაა, რომ თითქმის ყოველს სვანს (ზამთრობით უფ-
რო) თვალების ანთება აწუხებს.

ყოველ სახლს მიდგმული აქვს კაშკი*), რომელიც

*) სვანურად „მურყვამ“, რომელიც, ჩვენის ფიქრით,

წინეთ, არეულობის დროს, სვანს სამსახურს უწევდა: შიგ შეაფარებდა ოჯახობას და თითონ მალლიდგან თოფსა და სხვა იარაღს ისროდა. კოშკის სიმაღლე 10—11 საეენია; ის საუცხოვო სილამაზითაა აგებული და მართლაც რომ მის აღმშენებულთ ხუროთ-მოძღვრული ხელოვნება აღმოუჩენიათ. ყველა კოშკი ოთხკუთხიანია და გარედგან კირითაა შეფეთქილი. საძირკველი საეენ ნახევრამდი მაინც არის ჩასული მიწაში. იქიდგანვე იწყობა კრული (სვანურად „კურივ“) რამოდენიმე საეენის სიმაღლემდე; მერმე განყოფილებანია. კოშკი განიყოფება ოთხ-ხუთ სართულად, რომლების სიმაღლე თითო საეენზედ მეტია. პირველს ოთხს სართულს ეძახიან „გუბანდს“ (შუა-გული ბანი) და ზედას, რომელიც უფრო დაბალია, „ჟიბე გუბანდს“ (ზედა გუბანდი). სართულიდგან სართულში აგიყვანთ უხერხული ხის კიბეები. ყველა სართულს თავისი საკუთარი პაწა ფანჯარა აქვს — მოგრძო და ვიწრო. ზედა განყოფილების დანიშნულება იყო ის, რომ არეულობა-ჩხუბის დროს (მეზობლობაში უფრო) იქ შეიკრიფებოდნენ მეთოფურნი და „შდურვალეზიდგან“ (ფანჯრებიდგან) ნიშანში იღებდნენ მტერსა და ეომებოდნენ. დანარჩენ სართულების დანიშნულება ის იყო, რომ შიგ სხვადასხვა გვარს ბარგს ინახავდნენ და ოჯახობას შეხიზნავდნენ ჩხუბის დროს.

ეს კოშკები აგონებენ სვანს წარსულ არევ-დარევის დროს, რომელსაც იგი ხშირად მოიგონებს ხოლმე და «ლიშვანსა» (სვანობა) ეძახის. წინეთ რომ ეს კოშკები სვანისათვის სასიქადულონი იყენენ და სიამაყით გამოიციქი-

წარმომდგარაჲ სიტყვა „მმურკნვა—მმურკნული“ სვან (რჩ-ЛИЛЬЩИКЪ); მართლაც, ყოველი კოშკი თეთრადღა შედებილი. ანუ სიტყვების სვან „მური“ და „კვამლი“.

რებოდნენ, ეხლა დაჰკარგეს მათ ფასი სვანის თვალში, ის იღარ აქცევს მათ ყურადღებას და გეგონებათ—რაც დარდი აწევთ გულზედ და ჩაღუნულნი გამოიხედებიანო. ამიტომაცაა, რომ ბევრი კოშკი უპატრონობით დაქცეულა. მაგრამ კიდევ რამოდენიმე საუკუნე ნახავს მათ, თუმცაღა წარსულის სიამაყით კი ვეღარ...

სახლის ახლო კალოა და კალოს რომელსამე მხარეს „ლაღჩიშაა“ (ხის შენობა, რომელსაც წინა მხარე ღია აქვს) აგებული და შიგ ინახავენ ნამუშევარს (მღავს) გაღეწამდე. ეზოში („ჭაზვი“) აქა-იქ ხეხილებია (ჭკუტა მსხალი და ვაშლი) ჩამწკრივებული; გარს არტყია ქვის გაღაფანი შ და შ¹/₂ არშინის სიმაღლისა.

სახლში სახმარებელი საჯდომი ავეჯეულობა: საკურცხვილი (кресло), სკამ (სკამი), ბანდარ (გრძელი სკამი), ლურგიმ (დივნის მსგავსი გრძელი საჯდომი), კვილ (რგვალი ხის გადანაჭერი; ლეჩხუმში „კვილოს“ ეძახიან), სასკამ (საზურგეთი). ეს ნივთები შემომწკრივებულია კერის გარშემო; კერასა და ღვამებს შუა ადგილს ეძახიან „ყველფს“ (ლეჩხუმშიაც ხმარობენ ამ სიტყვას).

ჭურჭლები: თვინგ (თუნგი), კარდალ (კარდალი) ცხვად ანუ ზამ (ქვაბი), ლაჰრაყია ცხვად (საარაყე ქვაბი), ლულდენ (დიდი ქვაბი, რომელშიაც ერთი, ან ორი ხარი მოიხარშვის ერთბაშად), სენდა (რძის საწველი ჭურჭელი), ოხარ (წყლის ჭურჭელი—მხარზედ გადაიკიდებენ), კიჟო (წყლის სასმელი ყურიანი), ღვებ (ლოფურა—ლეჩხუმში), ბარქაშ (გობი—მეგრელიაშიაც ბარქაშს ეძახიან), სტამან (კოკა—სტამანი სახარებაში), ფაკნი, ანუ ფაკან (სახარებაში პინაკი—ჯამი); ნამუშევარის სარწყავი: კარან, ანუ საჩფულ (სახარებაში ვაშკარანი—сума) და კვიდოლ (კოდი).

სვანის სახლში თითქმის მუდმივი სინესტეჟა, უმეტესად ქვედა სართულში, რომელშიაც სცხოვრობენ ზამ-

თარში პირუტყვებთან ერთად. მის ასაცდენად სვანი არა-ფერს არა ხმარობს, თუ შუა ცეცხლი არ უშველის. ცეცხლს სვანი ძვირათ თუ დააქრობს სახლში: ის შეხვევს დაწოლისას, ან დღისით, მუშაობის დროს, ცეცხლს ნაცარში და ამგვარად შეხვეული ცეცხლი აღარა ქრება. საჭიროების დროს სვანი ცეცხლის გასაჩენად ხმარობს კვეს-აბედსა, რომელსაც თითონ აკეთებს. ღამით სვანი სახლს შუა ცეცხლს შემწეობითა და კვარით ანათებს ასე, რომ შეშისა და კვარის კვამლი ერთად შეერთებული იქაურობას. შავებს და თვალებს უწითლებს ადამიანს. კვარის მაგიერ იმ ადგილებში, სადაც ნაძვის ხე ძვირია, ხმარობენ არყის ხის გამხმარს ქერქს, რომელსაც ძლიერ ეკიდება (კალა-უშგულში). სხვა გვარს სანათურს სვანი მოკლებულია. შეშათა ხმარობენ ბევრგვარს ხეს: ნაძვს, ფიჭვს, მუხას, თხმელას, არყის ხეს, ვერხვს, წიფელას და სხვას. ბალის ხეს არა სწვამენ, რადგან შეწირული აქვთ *); ის კი არ იციან, რომ მისი ცეცხლი კაცს თვალებს უფუჭებს.

სვანი ხმარობს შემდეგს რკინის იარაღებს: ნაჯახს (კადა), წალდს (ნასოლ), ბურღვს (სიფრით), ხორცის ამოსაღებად ჩანგალს (ფუცხვ), ასტამს (რკინის ხელიანი — პატარა ნიჩაფივით; ხმარობენ ცეცხლისათვის). ხისას: ორთითას, ფიწალს, უღელს (უღვა), ფორჩხას (ლუშდიქლაფცხი), სახვნელს (ღანწიშ), ფორცხი (ლაქადირ).

ხსენებულს იარაღებს სვანი თითონ აკეთებს რკინისას და ხისას, მაგრამ ყოველსავე ხელოვნურს გემოს მოკლებულია. რკინას და სპილენძს სვანი სხვა ქვეყნებიდან ეზიდება. მოსაგერებელს იარაღებს შეადგენს: კაყიანი თოფი, ხანჯალი, დამბაჩა, ლიფერი (ახლო ხანებ-

*), რადგან ხატების ფიჭვები ბალის ხისაგანაა.

ში შემოიღეს) და იშვიათად „დაშნა“. ამ ბოლო ხანებში სანადიროთ აქა იქ შემოიღეს ჰერდანიისა და მარტიონის სისტემის თოფები, თუმცაღა აშკარათ ვერა ხმარობენ. ყველაზედ უფრო უძველესს იარაღად მიაჩნიათ შვილდ-ისარი. სვანს თოფი და ხანჯალი მოსწონს ყველაზედ უფრო და ამიტომ არც კი იშორებს მათ. შესანიშნავია კაუის შემდეგი თოფები: სტამბოლისა და ყირიმისა. ბევრი მათგანი მოოქორვილია, სალტები ვერცხლისა აქვთ და ნიშანზედ ძლიერ კარგათ მიდის. ამისთანა თოფი კი სვანს ხომ დიდ რამედ მიაჩნია. წინეთ ისინი თვსობდნენ 200—300 მანეთად (ეხლა 100—150).

წინეთ სვანები ისარსა შხამავდნენ და ძლიერ შორსაც ისროდნენ. ნადირობის დროსაც შვილდ-ისარსა ხმარობდნენ და მისგან დაჭრილი ნადირი ძვირათ გადარჩებოდა. ეხლაც პოულობენ მთა-კლდეებში ისრებს მირქობილს და უეჭველია მონადირისაგან ნატყორცნსა. თუ როდის მოიგონეს შვილდ-ისარი, ამაზედ სვანი ამბობს: —დავობ, ხეცობ, ნართობ იგმირობ ლასვ ი ცხვემად ეჩქას ანსეორებს. (მდევობა, მხეცობა და გმირობა იყო; შვილდ-ისარიც მაშინ მოიგონესო).

ი. შარვაშიანი.

ანტონი I

კათალიკოს-პატრიარქი საქართველოსი *).

(თ. ჟორდანიასი).

დამცირებული* და განძევებული პატრიარქი დარჩა შეუპოვარი თვის ცდომილებაში პირველის კრების დროს; იგი ამ დროს იმყოფებოდა დარაჯის ქვეშე გაქირვებულს მდგომარეობაში, ამისათვის მან ჩქარა იგრძნო თვისი უკიდურესი მდგომარეობა და მისი რკინის გული მოღბა, შეიძლება სინიდისმაც ამხილა მას ამისთანა დიდს ცოდვის ჩადენაში ივერიის ეკლესიის წინააღმდეგ და გარდასწყვიტა მოენანებინა უარპყო რა (გულწრფელად თუ არა ძნელია ითქვას) თვისი სჯულის შეგინება. 1756 წელს † აპრილის კრების აქტი აი რას მოგვეთხრობს: „რამოდენიმე დღის შემდეგ შენც სცან ჭეშმარიტება, იწყე სინანული და ტირილით ვედრება, რათა მოგიტონ, უარპყავ შენი შეცდომილებანი, განკიცხე ლათინური შეცდომილებანი ფიცითა და შეჩვენებითა, დაგვაჯერე ჩვენ (მეფე და სასამართლო) არ გაპყვე ამის შემდეგ ლათინთა უშეცრებასა“. ამის გამო მოხდა ახალი კრება. ძნელი ასახსნელია, როდის მოინანა ანტონმა და

როდის მოხდა მეორე კრების შედგენა? ეს მოხდა „რამოდენიმე დღის შემდეგ“ პირველის კრებისა, ე. ი. სამითვის შემდეგ (16 დეკემბერს 1755 წ.). აქტის მოწმობით ანტონმა მეორედ მოინანა თვისი ცოდვები, რის გამოც შესდგა კრება 1756 წ. 4 აპრილსა. აქედამ სჩანს, რომ ანტონის მონანება პირველი ყოფილა ± იანვარს 1756 წ., ე. ი. 18 დღის შემდეგ მისი სამართალში მიცემისა, ანუ იმავე დროსა. მაშასადამე, კრებაც მომხდარა ამ საგნის გამო შეიძლება დაახლოვებით იანვრის შუა რიცხვებში და არა უგვიანეს იანვრის გასვლისა, რადგან უწ. სინოდის არქივში ¹⁾ დაცულია წერილი (1756 წ. 28 იანვარს) კათალიკოსის იოსებისა, რომელიც იწოდებოდა „მოადგილედ კათალიკოსის ტახტისა“. იგი გაიგზავნა რუსთავის ეპარქიაში ამ კრების შემდეგ, რომელშიაც უწერს ამ ეპარქიის სამღვდელთა კვლავინდებურად მოიხსენიონ კათალიკოსი ანტონი, რომელმაც უარჰყო ერეტიკული ცდუნებანი.

ამ 1756 წ. კრების აქტმა ჩვენამდე არ მოაღწია. იგი მხოლოდ დაცულია 1756 წ. 4 აპრილის კრების დადგენილებაში, რომელსაც მოჰყავს მოკლედ მეორე კრების დადგენილება. ეს კრება მოხდა ანტონის მონანებისა გამო. შეიძლება ანტონმა სთხოვა კრებას კათალიკოსობის დაბრუნება, რადგან მოინანა. მაგრამ კრებამ არ შეიწყნარა მისი თხოვნა პირველი კრების განაჩენის გამო, რომელიც იქმნა დამტკიცებული ფიციით მეფისა და კრებისაგან: „არა დაუბრუნდეს მას მისი ხარისხი მის სიცოცხლეშიო“. ანტონის მოქცევა კრებას მაინც ძრიელ უხაროდა „რითაც მოიგო კვლავინდებუური სიყვარული და რწმენა მეფეთა და კრებისა“ როგორც მოგვითხრობს

¹⁾ Архив Св. Синода 1756 г. № 350.

კრება. ამისათვის სასტიკი განაჩენი პირველის კრებისა კრებამ შეამსუბუქა, თუმცა სრულიად კი არ განათავისუფლა იგი სასჯელისაგან, როგორც ივერიის ეკკლესიის წიწმიდის მოწინააღმდეგე და დაადგინა შემდეგი: «განაჩინეს (მეფემ და კრებამ) შენტვის კანონების მიხედვით უსისხლო მსხვერპლის შეწირვა აგეკრძალოს თვრამეტი თვის განმავლობაში, ვინაიდან ამდენი ხანი დარჩი შენ ათინთა უმეკრებაში». თუმცა ამისთანა უფლება მიანიჭა კრებამ ანტონს, მაგრამ წინანდელი დადგენილება შესახებ სამშობლოდან განტევებისა მაინც არ შეუცვლია, რადგან მისი აქ დარჩენა იქმნებოდა საშიში ეკლესიის მშვიდობიანობისათვის. კათალიკოსის მეფისადმი თხოვნაში ნაჩვენებია, რომ იგი იყო დარაჯის ქვეშე, ანუ მარტოდ-მარტო მაინც. მეფესთან მისვლა-მოსვლა, მიწერ-მოწერა მას შეეძლო სასახლის მოძღვრის ზაქარია გაბაშვილის მეოხებით, რომელიც იყო მოსისხარი მტერი კათალიკოსისა ²⁾).

როგორც დავინახეთ მეორე კრებას არ დაუკმაყოფილებია ანტონი. მან უკვე დააჯერა იგი, რომ საქართველოსთვის იგი დაკარგულია და პატრიარქის ტახტზედ მისი დაბრუნება შეუძლებელია. ამასთანავე მას ჰკლავდა მარტოობა, უსაქმობა, დარდი: აწმყო უმწყო ყოფნის მძიმე მოგონება, უსასოება ჰომავალზედ და მწარე მოგონება წარსულისა მის სულს ჰსჯიჯგნიდნენ და არ აძლევდნენ მას მოსვენებასა. დამცირებული და შეურაცხყოფილი იგი ჰხედავდა, რომ «ეს სევდა მოუღებდა მას ბოლოს» როგორც თვითონ სწერს. ამისთანა ფიქრებში მყოფმა კათალიკოსმა დაბოლოს ორის თვის შემდეგ გა-

²⁾ იგივე. იხ. წერილი თეიმურაზისა „წეობაჲ-სიტყვაჲსა“, გვ. VIII.

ნიზრახა სამშობლოს დატოვება და მყუდროების ძებნა რუსეთში იქ მცხოვრებ ნათესავეების მთარველობის ქვეშე (ვახტანგ VI მემკვიდრენი). შეიძლება მას ჰქონოდა მიწერ-მოწერა ამ ნათესავეებთან და მიეღო კიდევ მათგან კარგი პასუხი. როგორც უნდა ყოფილიყო ანტონმა გარდასწყვიტა თხოვა მეფისთვის რუსეთში წასვლის ნება; მაგრამ ანტონს კარგად ესმოდა, რომ მას, როგორც პატრიარქის ხარისხის ახდილს მართლ-მადიდებლობის ლათინათვის კარგას თვალთ არ მიიღებდნენ რუსეთის ერი და უწმიდესი სინოდი, შეიძლება ნათესავეებთან ცხოვრების ნება მიეცათ, მაგრამ სიცოცხლე მაინც მწარე ექნებოდა. ყველა ამავების თავიდან ასაცილებლად კათალიკოსს უნდა შეეძინა ამისთანა საბუთი სასულიერო მთავრობისა და მეფისაგან, რომელშიაც უნდა ყოფილიყო მოხსენებული, რომ იგი გამართლებულია თვის შეცდომაში და სასჯელისაგან. იმისთანავე საბუთი იყო საჭირო იმ პირთათვისაც, რომელნიც შეადგენდნენ ანტონის ამბავსა: ამისათვის კათალიკოსმა, განიზრახა რა რუსეთში წასვლა, მიართვა თხოვნა მეფესა ამის თაობაზედ. ეს თხოვნა ჩვენამდე არ მოსულა, მხოლოდ მეორე თხოვნიდან სჩანს, რომ მეფემ, მისცა რა ნება მას რუსეთში წასვლისა, არ დასთანხმდა მისი სურვილის ასრულებაში, რადგან ამაზედ მას ნება არ ჰქონდა და ესვე ეწინააღმდეგებოდა მეორე კრების გარდაწყვეტილებასა, რომელმაც მიუსაჯა ანტონს საეკლესიო სასჯელი ³⁾).

ამ უარის თქმამ მეფის მხრით აიძულა ანტონი ხელმეორედ მიეწერა მეფისათვის, რომ იგი კვლავ იმეორებს რომ შემცდარია ივერიის ეკლესიის წინაშე უნიის მი-

³⁾ ეს ხელნაწერი თხოვნა დაცულია „წ.-კითხვის საზოგადოების“ წიგნთ-საცავში №№ 13 და 427.

ლებით. იგი ჰფიცავდა ღმერთსა, რომ ახლა დაბრუნდა ქეშმარიტების და მართლ-მადიდებლობის გზასა. შემდეგ მდაბლად სთხოვს „იგი რათა განათავისუფლოს ყოველივე სასჯელისაგან, რადგან ამაზედ უარის თქმა მეფის სამართალს მრ შებფერის, უკეთუ მეფე გაუშვებს უსაბუთოდ, მას იქაც მოუხდება ძნელი ცხოვრება და თან გადაჰყვება ამ სევდასა“. ამისათვის იგი სთხოვს მეფეს, რომ „მან არ მისცეს მას მისთანა წერილი, რომ იქ მისვლისათანავე გახდეს მსხვერპლი სიკვდილისა. „უკეთუ იქ არ მიიღებენ მას, სადღა უნდა წავიდეს იგი“. „როგორც ამ კუთხისთვისაა იგი, ისე რუსეთისთვის იქნებაო“ და სხ. უკანასკნელ სთხოვდა იგი მეფეს, რომ როგორც რომელი შეეწყნარებია მეფეს თვისი „უმწეო ძმის წული“.

კათალიკოსმა გამოსთხოვა რა მეფეს ამისთანა საბუთი, თითონვე წარუდგინა ნიძულში როგორის შინაარსის უნდა ყოფილიყო ის. ის ემუდარებოდა მეფეს „შეეწყალებია იგი მისთვის ნამდვილი დედანი მის მიერ შედგენილი საბუთისა, არც მეტი და არც ნაკლებია“. იგი ჰპირდებოდა მეფეს უკეთუ მისგან მიიღებდა ამისთანა საბუთს უეჭველად წავიდოდა რუსეთში და თუ არა, ჰფიცავდა „ქრისტიანობაში ნაწილს აღარ მივიღებო“. უკეთუ არ აუსრულებდა ამას მეფე, იგი რუსეთში წასვლას არ აპირებდა და არც სხვა საბუთს მიიღებდა. უკანასკნელ, იგი სთხოვდა მეფეს „თუ ამას არ აუსრულებდა, იმერეთში წასვლის ნება მაინც მიეცა. და თუ ესეც მომეცა, მაშინ მხოლოდ ერთიღა დამრჩენია თავის მოკვლა და თუ ცოცხალი დარჩებოდა, მას მოელოდა ერთი მძიმე საქმეო (?)“. (შეიძლება ამ საიდუმლო სიტყვაში კათალიკოსისაში იმალებოდა მუქარი მისი, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში გაიქცეოდა რომში, ანუ სხვა რამე საქმეს ჩაიდენდა?). დაბოლოს ამბობს იგი, რომ ამის მეტად იგი მეფეს არაფერზედ შეაწუხებდა.

ეს მოხსენება და დედანი მიაართვა მეფეს მისმა მოძღვარმა ზაქაია გაბაშვილმა ⁴⁾ 1756 წ. მარტის დამლევს, ანუ აპრილის დამდეგსა. ჩვენ არ ვიცით, რა შინაარსის იყო ეს წერილები, მაგრამ, როგორც დავინახეთ კრების განჩინებიდან, აგი სთხოვდა მეფეს სრულს გამართლებასა და ხელ-მეორედ ღეთის-მსახურების შესრულების ნებას, აგრეთვე სრულს გამართლებას იმ სასულიერო პირთა, რომელნიც ანტონთან ერთად დაისაჯნენ და შემდეგ მოინანეს.

თუმცა თეიმურაზს არ ჰქონდა ნება დაეკმაყოფილებინა ანტონის თხოვნა, რადგან ეს გამოვიდოდა კრების წინააღმდეგი. მაგრამ ის მაინც არ იზოგავდა, თავს ასე თუ ისე თვისის ძმისწულისთვის არაფერი დაეშურნა, რაც კი იყო იმაზედ დამოკიდებული. მან მოუწოდა კრებას და მიანდო მას განესაჯა ანტონის თხოვნა. კრება მოხდა თბილისში 4 აპრილს 1756 წელსა, პირადათ მეფის გავლენისა და თვითონ კათალიკოსის გულ-წრფელის მონაწილისა გამოკ. თვის განდგომილებაში მართლ-მადიდებლობიდან, კრების მამათ მიიღეს და მგონი შეასრულეს ყოველივე მისი თხოვნა: ა) ანტონს ეძლეოდა ნება რუსეთში გადასვლისა; ბ) კრებამ ახალა მისჯილი მასზედ წინანდელი კრებისაგან სასჯელი, რომლითაც მას აღკრძალული ჰქონდა 18 თვის განმავლობაში ღეთის-მსახურების აღსრულება, მხოლოდ იმ განზრახვით, რომ ქართლში ყოფნის, რუსეთში წასვლამდინ, ერთჯერ ეწირნა, მხოლოდ წასვლის წინა დღეს აღდგომასა, რომელიც მოდიოდა 14 აპრილს; გ) უკანასკნელ ნება ეძლეოდა აგრეთვე იმ სასულიერო პირთ, რომელნიც ანტონის თა-

⁴⁾ Arch. Sv. Synoda 1756 წ. № 350 „წყობილ-სიტყვაობა“ გვ. VIII.

ნაზიარნი იყვნენ მართლ-მადიდებლობის ღალატში, რადგან მოინანეს, ყოფილიყვნენ ანტონთან თანამწირველნი პასექის დღესა.

რომ უფრო ნათლად გაეითვალისწინოთ, მოვიყვანთ აქვე კრების დადგენილებასა. კრების დადგენილებაში პირველად მოყვანილია მოკლე აღწერა პირველის ორის კრებებისა და შემდეგ არის შესამე კრების დადგენილება შემდეგის სუთაურიდა: «სამის თვის შემდეგ შენ კვლავ (მეორე კრების შემდეგ) მოიქეცი და მიეცე მონანება და აღმოჩნდი სრულიად უმწიკლო ლათინების მწვალებლობასა და ჰაპას თაყვანისცემაში; უეჭველია, რომ აღმოსავლეთის სარწმუნოება გაკავია; ამის გამო იყო, რომ სულით და გულით გწადდა მართლ-მადიდებელს რუსეთში წასვლა, რის გამოც უფრო და უფრო განმტკიცდებოდა შენს გულში მართლ-მადიდებლობა. — ამისათვის ჩვენ, მეფემ და კრებამ შევამოკლეთ შენი სასჯელი, რომელიც მოგესაჯა შენ და განვაწესეთ; შესწირო უსისხლო მსხვერპლი ღმერთს აღდგომას, როდესაც აღსდგა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე. ამ გვარად მწყემსთ-მთავრის ღირსებით გგზავნი შენ; ამისათვის ყველამ უნდა მიგილოს შენ როგორც მართლ-მადიდებელი მღვდელ-მთავარი, სადაც კი მიხვიდე, ყველგან დაუშლელად შეგედლოს ღვთის-მსახურების შესრულება, რადგან ჩვენთანაც გაქვს შენ ნება ლიტურგიის შესრულებისა; ღმერთმა მშვიდობით გამგზავროს რუსეთში ასევე იმ სასულიერო პირთ, რომელნიც წინათ შენი თანამზრახველნი იყვნენ ლათინთა მწვალებლობის მიღებაში; ხოლო აწ თვისი შეცდომა უარ-ჰყვეს და შენთან ერთათ აღიარეს მართლ-მადიდებლობა, ნება ეძლევათ შენთან ერთათ სწირონ წმ. პასექის დღესა».

ამნაირად კრებამ ანტონს რაც კი შეიძლება ყველაფერი აუსრულა. ერთილად საჭირო, რომ გამოირკვეს

დაუბრუნდეს თუ არა ანტონს ასლი იმ აქტისა, რომელსაც იგი თხოულობდა? შეიძლება ვიფიქროთ, რომ კრებამ ეს თხოვნა უყურადღებოდ დასტოვა. ამის მაგიერ კრებამ გადასცა მას ის ქალაქი, რომელსაც ჩვენ აქნამდი ვეძახდით ნ. აპრილის 1756 წ. კრების განჩინებასა, რომლისაგანაც ჩვენ ვღებულობდით ცნობებს იმ კრებების შესახებ, რომელნიც იყვნენ ანტონის თაობაზედ. რომ ეს ქალაქი, კრების ქალაქად წოდებული, არ არის წინანდელი დედანი კრების განჩინებისა, არამედ მოგზაურისთვის საჭირო ნების ქალაქი, ეს სჩანს მისის გარეგანის სახიდანაც: მასში ანტონი პირის-პირ მიჰმართავს კრებას; ის ძლიერ მოკლეა და ალბად გამოკრებულია უფრო ვრცელი კრების განჩინებიდან; გარდა ამისა მასში არ არის მოყვანილი საეკლესიო კანონები, რომლებიდანაც ხელმძღვანელობდნენ ხოლმე კრების მაშები და მათზედ ამყარებდნენ თავიანთ დადგენილებათა, როგორც მოიქცნენ 1764 წ. კრებაზედ, როდესაც განაშიშელეს მღვდლობიდან მღვდელი ზაქარია. შემდეგ, მეფის თეიმურაზისაგან ბოძებულს ქალაქში, რომელიც შედგენილია კრების განჩინების საფუძველზედ, როგორც სჩანს შინაარსიდან, არის მისთანა წვრილმანი (მაგ. ანტონზედ ნება-რთვის მიცემა ქ. გორში წირვის შესრულებისა და ამავე ქალაქში გამოთხოვება იმ პირებთან, რომლებთანაც ჰსურს ანტონსა), რომლის თაობაზედ ხმას არ იღებს კრების აქტი; უკანასკნელ, თვით მისის შინაარსიდან სჩანს, რომ იგი ნამდვილად ნების ქალაქია კრების სახელით გადაცემული ანტონზედ რუსეთში წასვლამდე. ნამდვილი განჩინება კი 1765 წ. 4 აპრილის კრებისა ჩვენამდე არ მოღწეულა, როგორც ორი წინანდელი კრებების განჩინებებს არ მოუწევია ჩვენამდე; შესაძლებელია, რომ ანტონმა თვითონვე მოს-

პო ივინი რუსეთიდან დაბრუნებისა და ივერიის ეკკლესიის საკათალიკოსო კათედრის მიღების შემდეგ.

ერთი რამ უნდა შევნიშნოთ აქ; სახელდობრ ის, რომ ანტონმა არ წარმოუდგინა თვისი საბუთი რუსეთის მთავრობასა, რომელიც სთხოვდა მას ამისთანა ქალაქის მისი ვინაობის გასაგებად? უწმიდესი სინოდის არქივიდან არა სჩანს, რომ ანტონს ეს საბუთი წარედგინოს, როდესაც იქ დაკულია სხვადასხვა ეპარქიული პირებისაგან და თვით მეფისაგან სხვადასხვა სიგელები ანტონზედ. — ამას აღვიღად მივხედებით თუ დავუკვირდებით იმ სიგელის შინაარსსა, რომელსაც წინად გავეცანით. ეს სიგელი თუმცა ანთავისუფლებს ანტონსა და მისს თანამზრახველებს ყოველივე სასჯელისაგან და უბრუნებს თავიანთ ღირსებებს, მაგრამ მაინც ექვის თვალით უყურებს ანტონის მართლ-მადიდებლობასა როდესაც ამბობს: 1) რომ ანტონს აღარ დაუბრუნდება კათალიკოსობა რაც უნდა მოინანიოს თვისი შეცდომანიო; 2) როდესაც კრება ერთჯელ მეტად არ აძლევს ნებას მას წირვის შესრულებისას (ისიც აღდგომა დღეს მარტო); 3) იმ კრების მოწონებიდან რუსეთში წასვლის გამო სჩანს, რომ კრებასეს სასარგებლოდ მიიჩნდა, რადგან „უფრო ნამეტნავად განმტკიცდებოდა მისი გული მართლ-მადიდებლობაში“. აქედამ აშკარაა, რატომ არ წარუდგინა ანტონმა რუსეთის სინოდს ეს საბუთები; როდესაც სხვები ჰქონდა (რომლებზედაც გვექმნება საუბარი ქვემოთ), რომლებიდანაც არ გამოდიოდა ანტონის მიერ მართლ-მადიდებლობისადმი ლალატი და მწვალებლობის მიღება.

გარდა ზემოაღნიშნულის კრების აქტისა ანტონს ჰქონდა აგრეთვე მეფის მიერ ბოძებული სიგელი, შედგენილი იმ კრების დადგენილების შეთანხმებით, მხოლოდ განსხვავება იყო ზოგიერთს აღვიღას როგორც შემოთ მოვიხსენიეთ. აქვე მოვიყვანთ ამის რუსულს დედა-

ნსა, რომელიც ინახება უწმ. სინოდის არქივში:

„უფალს პატრიარქს ანტონის, დიდსა და უუწმიდესსა მწყემსთ-მთავარსა, ჩვენს ძმისწულს ბატონისშვილსა, ყოველსა შინა კეთილად სუფუფავ კეთილისა და უუსრულოესისა მოქცევისა უსაზღვრო მსურველი ბიძა მეფე თეიმურაზი, რომელიც ვამბობრება თქვენსა მარჯვენასა: — თქვენ მიერს გამოგზავნილის მღვდლის ზაქარია გაბაშვილთან ერთად ეპიტოლესა და იმარეესტრასა ზედა თქვენს საპასუხოდ გამოგიცხადებთ: ანება გეძლევათ თქვენ კრებულითურთ ქ. გორში⁵⁾ ქრისტეს აღდგომა დღესა სწირობით და შემდეგ, სურვილისამებრ თქვენისა, კეთილ ინებეთ გამგზავრება, ხოლო ვინაც ინებებენ თქვენთან გამოთხოვებასა მოვლენ გორში, სხვის შესახებ უბრძანებთ მღვდელს ზაქარიას სიტყვათადა: გარდმოგცეთ თქვენ. აპრილის 4 დღესა 1756 წ. ა)“.

5) დიკსს შესახებწავის: ის, რომ ანტონის ხება ეძლევა ლიტურგიის შესრულებისა არა საკათედრო ტაძარს ტფილისში, სადაც ის იყო და არა საკათალიკოსო მცხეთის ტაძარში, სადაც უფრო ადვილი იყო ეს, რადგან ქ. მცხეთა რუსეთში წასასვლელ გზაზედ არის, არამედ შორეულს ქართლის ქ. გორში (რომელიც დაცლებულია იმის გზასა, რადგან დარიალათ უნდა წასულიყო ის). ეს მოგვინა მით აიხსნება, რომ კრებას და შეუეს რადგან ეჭვი ჰქონდათ იმის მოქცევაში და ამისათვის ჰსურდათ აუცილებინათ თავიდან აქედამ წარმომდგარი ცდობა ერისა და ტფილისის სამღვდლოებისა. არის დარჩენილი გადმოცემა, რომ ანტონს შეესრულებია ლიტურგია ქ. გორში (ხოლო ზოგიერთების თქმულებით ანჩისხატის ეკლესიაში ტფილისში კათალიკოსის ეკლესიის წესისამებრ).

6) Arch. Sv. Synoda 1756 წ. № 350.

ამასაც რომ აღარ დასჯერდა, ანტონმა კომოვა კიდევ (ვინ იცის როგორ და რა გზით) წერილი პატრიარქის ტახტის მოადგილის ჩოსებისგან (28 იანვარს 1756 წ.), რომელიც იყო მიწერილი რუსთავის ეპარქიის კრებულზედ და რომელშიაც უკანასკნელი, როგორც ზემოთ მოვიხსენეთ, წინადაუდებს ამ კრებულსა: „ამ დროიდან (დაწერილია მეორე კრების შემდეგ, რომელშიც ანტონი იცნო მართლ-მადიდებელად) ჩვეულებისამებრ ეს პატრიარქი და ბატონისშვილი მოიხსენეთ; წინააღმდეგ შემთხვევაში დაჯარიმდებითო“ ⁷⁾.

ამ საბუთებს გარდა ანტონს ჰქონდა კიდევ წერილები ანტიოქიის პატრიარქისა (1749 წ. 6 ენკენისთვიდამ) და იერუსალიმის—პართენისაგან (1755 წ. 6 ენკენისთვიდამ), რომელშიაც იგი იხსენიება როგორც მართლ-მადიდებელი პატრიარქი ⁸⁾.

მოიგლო ხელში რა ეს საბუთები და ნება ლიტურგიის შესრულებისა ქ. გორში კათალიკოსი დიდის ამალით, რომელიც შესდგებოდა 21 კაცისაგან, გაემგზავრა გორიდამ ⁹⁾ რუსეთში 1756 წ. აპრილის თვეში ⁹⁾. ამ ამალაში გარდა ჩამოთვლილ პირთა, ერივნენ კიდევ შემრგვნი ერის კაცნიც: თავადი დავით ხერხეულიძე, თავადი როინ მელიქიშვილი, აზნაური პარმენ გედევანიშვილი, კათალიკოსის სახლთ-უხუცესი, აზნაური ბეჟან თავტელაშვილი, მესენაკე გიორგი ნანაზაშვილი და ხუთი

⁷⁾ იქვე.

⁸⁾ იქვე.

⁹⁾ შეცდომით მე-211 შეხიშნილამ ამ 17 გვერდზეა მოქცეული, რომელიც უნდა ეთუილიყო მე-18 გვერდზე.

მთარგმნელი.

⁹⁾ „ქართლის ცხოვრება“ II, გვ. 469—470.

მსახურთაგანი (პავლე, ზურაბ, გიორგი, ეფრემ და ივანე) ¹⁰). გარდა ამისა ანტონს ახლდა დიდის შეიარაღებულის ამალით, ჯიმშერ ერისთავი, საყვარელი სარდალი მეფე ირაკლისა, ანანურით და არაგვის ხეობით კათალიკოსი მშვიდობით შევიდა დარიალის ხეობაშს. ჩვენის ფიქრით კათალიკოსი უკანასკნელად გამოეთხოვა საქართველოსა და მის მახლობელს ქართველს თავადებსა. იქიდან დაბრუნების შემდეგ ჯიმშერ ერისთავი ლალატი იქმნა მოკლული ¹¹).

დასასრულ, ვიტყვით რამოდენიმე სიტყვას მეფის მოძღვრის ზაქარია გაბაშვილის სატირაზედ „ომი კატისა“, რომელშიაც კატად იგულისხმება ანტონი, ხოლო თავგებად სამღვდელთა, რომლებმაც ომი გამოუცხადეს კატასა. მიზანი სატირისა—ანტონისა და მთელის მისის მოქმედების განკიცხვა. სატირის ავტორს გმირად გამოუყვანია კატა, რომელსაც ამსგავსებს ცხოველების მეფეს—ლომსა, რადგან ანტონი მეფის შთამომავალი იყო. ¹²) კატამ მიაქცია ყურადღება თავგებსა, რომელნიც ბედნიერად სცხოვრობდნენ თავიანთ სოროებში (იგულისხმება, ვგონებ, ბერები, რომელნიც უანგარიშოთ ფლანგაღუნენ მონასტრებისა და ეკკლესიების ქონებასა). მძიმედ შეია-

¹⁰) Арх. Св. Синода 1756 г. № 350. მცხეთის ტაძრის გუჯარში მოხსენებულა კიდევ ვიღაც ჰეტრე გაბაშვილი, მოღარე ანტონ კათალიკოსისა, რომელსაც უკანასკნელმა საქართველოში დაბრუნების შემდეგ, აჩუქა მცირე სოფელი მეტეხში იმ სამსახურისათვის, რომელიც მან გაუწია მას განსაკუთრებით იმ დროს, როდესაც „ის იმყოფებოდა რუსეთში“, (საეკლესიო გუჯრები, გვ. 114).

¹¹) «ქართლის ცხოვრება» II, 470.

¹²) 1 და 9 ლექსი.

რადებული კატა ამპარტავნულად დაეცემა თავგების სო-
როსა და უმოწყალოდ დაუწყოს ელეტა მათ ¹³). პირვე-
ლის გამარჯვებით გატაცებულმა კატამ გარდასწყვიტა
ამოეწყვიტა მთლათ თავგები, შეგედო სორიებში ისინი
და ჩაეგლო ხელში მმართვა-გამგეობა მათი განძისა, ე. ი.
საეკლესიო სიმდიდრისა. კათალიკოსი, როგორც დავი-
ნახეთ ზემოთ, სამღვდლოების გაუმადლობისათვის ბო-
ლო მოელო, მერე რომ ნახა სამღვდლოებამ ჩვენი სა-
ქმე ცუდათ მიღისო (ყველა თავგები) შეურიგდებიან მას
და როდესაც გამწვავდა საქმე მოიხმარეს ვირთაგვები,
ციყვები, კვერნები და სხ. ასტყდა საშინელი ომი და
ომში სძლიეს კატასა. ნაცემ-ნატყვი კატა უკანასკნელ
სტოვებს თვისს ბეწვიან კუდსა, რომელიც მის სილამა-
ზეს შეადგენდა: თავგებმა მოსჭრეს ის (იგულისხმება ან-
ტონის კათედრიდამ გადაგდება); ტყუილად მოინდომეს
შველა მისი ფრანგთა. მერმე მათვე ურჩიეს გაქცევით
ეშველა თავისათვის; კატა ტყვედ ჩუვარდება თავგებსა,
რომელთაც დაუწყეს ლანძღვა-გინება ნაცემს კატასა: თავ-
გებს კიდევ უნდათ მისი „სავსე კუჭი მთლად დააცალი-
რონ“, მაგრად მოუჭერენ წელზედ თოკს და თან ეუ-
ბნებიან: „ციცუნიავ, წავიდა ის დრო, როდესაც შენ
სიმშოლით სულს გვაძრობდია ¹⁴); სჯიჯგნიან კბილებით
ორღანის ხმაზედ და ზედვე ამღერებენ: „გინდა გადაგვ-
ყლაპო წრუწუნებში! აბა დაადე პირი! ყველას კი სძუ-
ლდი შენა და! წამოანთხიე უკანვე, რაც აქნამღისინ შე-
თქელიფე... ხედავ შენი მშვენიერი ტყავი როგორ იხევა;
თუ შენ ჩაიგდებ მყფობასა კვლავ, მაშინ ხომ სულ გა-
დაგყლაპავ“ ¹⁵). ზოგიერთი „ქუდიანი“ თავგები (ე. ი.

¹³) ლექსები 2—8.

¹⁴) ლექსნი: 9, 12, 30 და სხ.

¹⁵) ლექ. 18, 23, 26.

თავად-აზნაურობა, კათალიკოსის თანამოზიარენი ანუ ქართველ-კათოლიკენი) ჟრჩევდნენ მას ჩერქეზეთში საჩქაროდ გაქცევასა ¹⁶⁾, ანუ მოსკოვში (რუსეთში) რადგან ღვთის-მლოცველი იყო ¹⁷⁾. კატის კიცხვა თავგებმა დაასრულეს მით, რომ გაკრიჭეს იგი ¹⁸⁾. პირველი ნახევარი სატირისა თავდება შემდეგის დაცინვითა: „ციცუნიაჲ, ფრანგულ ყაიდაზედ ომიანობაში გაწვრთნილო და თავგებისაგან კი დამარცხებულო!!“....

სატირის მეორე ნახევარში კატა სტირის თვისს დამკირებასა დაკარგულს კუდსა და ბოლოს ემშვილობება თვისს მსგავს ცხოველებსა: მელებსა, კვერნებსა და სხ. ყველა ისინი დავარდებიან კატის წინაშე და გამოათქმენ მწარე გულის შემატკივრობასა, რომ მხეცთა მეფემ დაპყარვა კუდი, მთელს „საფრანგეთად ღირებული“ ¹⁹⁾. აქაა დაცინვა კათოლიკეებზედ, რომელთაც „ფრანგებს“ ეძახდნენ ქარდველები. კატამ გარდასწყვიტა რა ქამაში (მოსკოვში) გაქცევა, გამოეთხოვა მათ შემდეგ მგრძობიარე შესხმის თქმისა, თვალ-ცრემლიანი და მოქვიითინე ²⁰⁾.

სატირიდამ სჩანს, რომ სამღვდლოებას არ მოსწონდა ანტონი სხვათა შორის მისთვის, რომ იგი სცდილობდა შეემცორებინა შემოსავალი ეპარქიის, მონასტრების და ეკლესიების უფროსებისათვის. მთავარ-ეპისკოპოსი ტიმოოე ჰმოწმობს აგრეთვე, რომ ანტონი სარწმუნოების განმტკიცებისათვის სცდილობდა რიგიანათ დაეყენე-

¹⁶⁾ ლექსი 25.

¹⁷⁾ ლექსი 28.

¹⁸⁾ ლექსი 34.

¹⁹⁾ ლექსი 44.

²⁰⁾ ლექსი 45 — 50.

ბია საქმე, თუმცა ამაზედ ბევრი მოწინააღმდეგე ჰყავდა მას.

IV.

1756 წ. აპრილის დამლევს ანტონმა დასტოვა საქართველოს სამზღვრები და შევიდა ამალითურთ თერგის ხეობაში, მაგრამ რუსეთამდი მაინც ვერ მიაწია. სამი თვე ნახევარი (აპრილიდან 15 აგვისტომდე) დაჰყო მან მთებში. არ ვიცით კი რა მიზეზი იყო კავკასიონის მთებში ამდენს ხანს მისი გაჩერება. ჩვენ ზელოთ არა გვაქვს რაიმე საბუთი, რომლითაც მტკიცდებოდეს, რომ ანტონს რაიმე უბედურება სწვევოდეს მთიულებისგან. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ანტონი ესტუმრა ამ დროს თვისს ნათესავებს, ჩერქეზის თავადებსა (ანტონის ბიძას, ვახტანგ VI ჰყავდა ცოლად, როგორც ზემოთაც მოვიხსენიეთ, ჩერქეზის თავადი, ქალი), რომლებთანაც იყო იგი ყმაწვილობაში დედითურთ, რადგან რუსეთში არ მიიღეს, ალბად ამაზედ უჩვენებს გაბაშვილის 25 ტაევი სატირისა: „ჩქარა წადი ჩერქეზეთშიო“. 15 აგვისტოს ანტონი მოვიდა ყიზლიარაში ციხეში „დანაშთენი მოხელეებითურთ“, ე. ი. ამალითურთ და წარუდგა ადგილობრივ სასულიერო მთავრობასა; იქ ანტონი დიდის ამბით მიიღეს. აქ მან მოიწადინა მღვდელ-მოქმედების შესასრულებლად ნება-რთვის აღება. ყიზლიარის მთავრობამ აცნობა ამაზედ ასტრახანის სასულიერო კონსისტორიასა, ხოლო ამ უკანასკნელმა მოახსენა (9 დეკემბერს 1756 წ. № 5817) უწმიდესს სინოდსა საქართველოდან ყიზლიარში «ქართველ პატრიარქის ანტონის ამალითურთ მობრძანება» და სთხოვა მას მიეცა ნება-რთვა მისთვის მღვდელ-მოქმედების ასრულებისა ასტრახანში. ერთის თვის შემდეგ მოვიდა ბრძანება სინოდისა შემდეგის შინაარსისა: „პატრიარქი მიიღონ დიდებითა და პატივითა; მოსთხოვონ მას მოწმობანი; მღვდელ-მოქმედობის შესრულება მას არ შე-

ედლო მანემდის, სანამ საბუთების გადათვალიერებეს შემდეგ ბრძანება არ გამოვაო ²¹).

ასტრახანში მოსვლის შემდეგ ის დარჩა იქ 1756 წლის ბოლომდე. რადგან ელოდებოდა სასახლიდან პეტერბურგში მისვლის ნება-რთვის მიღებასა. საჩქაროდ უწმიდესმა სინოდმა აცნობა უცხოეთის საქმეთა კოლეგიასა (21 დეკემბერს 1756 წ.) რათა არ დაეზრკოლებიათ პატრიარქი ანტონი პეტერბურგში წასასვლელად. დედოფლის ელისაბედის ბრძანებით სინოდმა წინადაუდვა ასტრახანის კონსისტორიასა, რომ ანტონისათვის მიეცათ ნება სატახტო ქალაქში მისვლისა.

1757 წ. 15 იანვარს ანტონი მოვიდა მოსკოვში და იქ განიზრახა მეფე ვახტანგ VI მემკვიდრეებთან რამოდენიმე ხანს დარჩენა. ამაზედ ანტონმა აცნობა (17 იანვარს) მოსკოვის სინოდის კანტორის ქართველს არქიმანდრიტს გრიგოლს და თარჯიმნის დიაკონი გაბრიელის პირით. მოსკოვში კათალიკოსი დარჩა მარტამდისინ. ამდენი ხნის ანტონის იქ შეცდას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მისთვის. ამ დროს მან შეჰკრიბა ცნობა, როგორ უნდა ემოქმედნა მას, რომ რიგიანად მოეწყო საქმე უწმიდესი სინოდის და დედოფლის წინაშე, ჩისტვისაც ის ამზადებდა საჭირო ქაღალდებსა.

კათალიკოსის რუსეთში განძევებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მეფე ვახტანგის მემკვიდრეებზედ, რომელნიც სკდილობდნენ ქართლის ტახტის დაკავებასა და ეს იყო მიზეზი ანტონის მათგან გულ-წრფელად მიღებისა.

მეფე ვახტანგი გარდაიცვალა რუსეთში (1757 წ.)

²¹) Арх. Св. Синода 1756 г. № 350. „ქართ. ცხ.“ II, გვ. 470.

და ვერ მიეცწრო ქართლის ტახტის დაბრუნებასა. ბატონიშვილი ბაქარიც ამაოდ სცდილობდა საქართველოში მოსვლასა და ერისთავისა და ამილახვრის შემწეობით ქართლის სამეფოს დაბრუნებასა, რომელიც უკვე დაიკავა მეფე თეიმურაზმა. ბაქარის ძე ალექსანდრე დღე დაღამე ჰფიქრობდა თვისის შთამომავლობის დიდების დაკარგვაზედ და ჰსურდა განეხორციელებია თვისი წადილი და თვის პაპის ტახტზედ მჯდარიყო. ამ მიზნის აღსასრულებლად იგი დაუახლოვდა მეფე პეტრე III, რომელიც მეგობარი იყო მისი.²²⁾ ამ მეფის სიკვდილის შემდეგ ალექსანდრე დაუახლოვდა დედოფალს ელისაბედს. ალექსანდრემ ჩქარა მოიპოვა გავლენა სასახლეში და გახდა მფარველი დი პატრონი ქართველთათვის, რომელნიც თავიანთ მეფესთან უკმაყოფილებისა გამო რუსეთში მოდიოდნენ, და სცდილობდა ყველას გული მოეგო. მოიგდო რა ისინი ხელში, ალექსანდრე სცდილობდა დაემცირებია რუსეთის დედოფლის თვალში მეფეთა თეიმურაზის და ირაკლის მმართველობა. იმას ეგონა სამხედრო ძალას მომცემს რუსის დედოფალიო. ამასთანავე მასთან იყვნენ თეიმურაზისაგან მოგზავნილი მოციქულები, რომელნიც გადიბარა და დაინარჩუნა თავისთან სამუდამოდ. ამისთანა პირების მეოხებით ალექსანდრე ავრცელებდა ცრუ ხმებს საქართველოს მეფეების შესახებ. თვისის გავლენით სასახლეში და უფრო სახელმწიფო კაცებთან ის ყოველთვის მეფეების მოციქულებს სხვაგვარ მიმართულებას აძლევდა²³⁾, მისის ზეგავლენით მაგალითად ყველამ ზუწყის რა ცუდათ ჩაიარა თეიმურაზის 1754 წ. მო-

²²⁾ Буткова. Матеріалы для новой исторіи Кавказа.

²³⁾ „ქართლის ცხოვრება“ II, 457 — 459.

ციქულობამ ²⁴). ამისთანა გავლენი ბატონიშვილისა საქართველოს პოლიტიკურ საქმეებზედ აიხსნება მით, რომ მას ყოველის მხრით იცავდა მოწინააღმდეგე დასი, რამელსაც არ ჰსურდა ქართველი მეფეების გაძლიერება. ამ დასს მიზნად ჰქონდა წინააღმდეგობა გაეწია მეფეთათვის და ამისათვის იყვნენ ყურ-მოქრილი ყმანი ბატონიშვილისა. შემდეგ, ამ დასის შემწეობით, როგორც ზემოთ მოვიხსენეთ, ალექსანდრე მიაღვა საქართველოს სამზღვრებს, მან მიიღო თავის მფარველობის ქვეშე ალექსანდრე ამილახვარი, ავტორი *Исторія Георгіанская о юношѣ Амилахваровѣ*-სა. ირაკლის აუჯანყა ალექსანდრემ კახეთის თავადები, იმერეთის მეფე, ახალციხისა და დაღესტნის ხანები, სპარსელები და მთიულეები. მხოლოდ ირაკლის მიერ რუსეთისგან მფარველობის მიღების შემდეგ 1783 წ. ტრაქტატით ალექსანდრე დაიჭირა რუსეთის მეფემ ტრაქტატის ძალით და გაგზავნა დასასჯელად თვისის მოქმედების გამო, რადგან მას ნებაართვა არ ჰქონდა მიღებული რუსეთის მთავრობისაგან, როგორც მისის ქვეშევრდომისაგან ²⁵).

საქართველოდან განტევებულის პატრიარქის მოსვლამ ძლიერ გაახარა ბატონიშვილი ალექსანდრე. გარდა ამისა ანტონი იყო მეფის შთამომავალი და ღაახლოვებული მისი ნათესავი—ღვიძლი მისი ბიძა. მისნი ოცნებანი აღმაფრენდნენ. მიიღო რა თავის მფარველობის ქვეშე ანტონი, მან მოინდომა რაც შეიძლება დიდი სარგებლობა მოეპოებინა მისგან, თვისი განზრახვა დაუახლოვა მის საქმესა. ანტონს უნდოდა ხელი შეეწყო მისი პოლიტიკური აზრებისათვის. მხოლოდ ამისთანა პირისაგან შე-

²⁴) იქვე.

²⁵) Буткова.

ედლო ანტონს გაეუზჯობესებინა თვისი მდგომარეობა რუსეთში. მართლაც შეედლო თუ არა ანტონს ეფიქრნა რომ ასეთის სათნო ყოფით მიიღებდნენ მას დედოფალი და უწმიდესი სინოდი, როდესაც მისი ღალატი მართლმადიდებლობისადმი და ფრანგების სარწმუნოების მიღება ყველასათვის აშკარა იყო? რუსეთის დედოფალი გამჭრიახათ აღევენებდა თვალს საქართველოს შინაურს და გარეგნულს ცხოვრების ავკარგიანობასა. დედოფალი იყო ღვთის-მოშიში და მართლმადიდებლობის დამცველი. უწმიდესს სინოდსაც, სასურველია, სასტიკი ყურადღება ჰქონდა ამზედ მიქცეული. რომის და ფრანგების სარწმუნოება ძრიელ ეზიზღებოდათ რუსეთის ეკლესიასა და თვით სახელმწიფო კაცებსა. რომის სჯულის მომხრეთ სასტრკად სდევნიდა სახორციელო და სასულიერო მთაფრობა. ამისათვის შეუძლებელი იყო სათნო ყოფით მიღება ანტონისა და რომელიმე ეპარქიის ჩაბარება რუსეთში; ეს იქმნებოდა შეურაცხყოფა ივერიის ეკლესიისა და მეფეებისა. ანტონის საბუთებსაც ვერაფერი ძალა ჰქონდათ. წარმოიდგინეს, როგორი მნიშვნელობა ექნებოდათ მათ რუსეთის მთაფრობისათვის, როდესაც ანტონის გადარჯულება ყველამ კარგად იცოდა? ამასთანავე, ვინ იცის, საკმაო იყო ეს საბუთები თუ არა?

ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ანტონს ჰქონდა საბუთის ქაღალდები კრებისა და მეფე თეიმურაზისგან მიცემული; წერილები პატრიარქის ტახტის მოადგილეს იოსებისაგან და პატრიარქთა ანტიოქიისა და იერუსალიმისათა. კრებისაგან ბოძებულს ქაღალდში ვრცლად იყო ნათქვამი ანტონის გადარჯულების თაობაზედ და ხელ-მეორედ მართლმადიდებლობის მიღებაზედ; მეფის გრამატა შეიცავდა საიდუმლო აზრს კრების დაუნდობლობაზედ; იგი ნებას აძლევდა მას „ლიტურდიის შესრულებისას ერთ-ჯელ შხალდ და ამასთანავე არა სატახტო ქალაქში და

საპატრიარქო მცხეთის ეკკლესიაში, არამედ შორეულს ქალაქს გორში; აგრეთვე ნება ჰქონდა მას მიეღო ქ. გორში ის პირნი, რომელნიც იმას გამოემშვიდობებოდნენ და სხ. რაც შეეხება პატრიარქების ქალაქსა, რადგან ის დაწერილი იყო მანამ, სანამ ანტონი საეკკლესიო სამართალში მიეცემოდა მწვალებლობის მიღებისთვის, იმას არ ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა ანტონის საქმისათვის; მასში იყო მოხსენებული მხოლოდ ტიტული კათალიკოსისა. არც იოსების მიერ მიცემულს წერილს ჰქონდა მნიშვნელობა ანტონის გასამართლებლად. იგი დაწერილია რუსთავის ეპარქიის სამწყსოსთვის. ამ ქალაქში იოსები სწერს რუსთავის ეპარქიის სამღვდლოებს, რომ ანტონი კათალიკოსი იხსენიებოდეს ეკკლესიებში, რადგან რაც მიზეზების გამო არ იხსენიებდნენ მას აქნამდისინ. ვინც არ აასრულებდა ამ მოწერილობას, ის მიეცემოდა სასჯელში ჯარიმის გარდახდევინებით, რომლითაც არავითარი გულ-შემატკივრობა არ მტკიცდებოდა რუსთავის ეპარქიისა ანტონისადმი. ანტონი ამისთანა საბუთებით ვერ მიიღებდა კეთილ-განწყობილებას რუსეთის მთავრობისაგან. საჭირო იყო მიენდო თვისი ბედი. ბატონიშვილის აღექსანდრესთვის, რომელსაც დიდი გავლენა ჰქონდა სასახლეში. და რადგან მისი გულის მოგება შეიძლებოდა მხოლოდ მაშინ, როდესაც ამოეფარებოდა იმის დროშას, ამისათვის ანტონი მისკენ გადასვლის შემდეგ იძულებული გახდა გაეკიცხა მეფეები. მას უნდა ემხილებია მეფე, რომელმაც ვითომ და უკანონოდ ჩაიგდო აღექსანდრეს მამა-პაპისეული ქართლის ტახტი. ერთის სიტყვით ანტონს უნდა მიეცა პოლიტიკურისაზე თვისის მოქმედებისათვის და ამისათვის უნდა გამხდარიყო აღექსანდრეს და მისი მხარეების ყველაფერში თანაზიარი. ამისთანა გზა აირჩია კათალიკოსმა მოსკოვში მისვლამდე; ტყუილად კი არ დარჩენილა ანტონი სამითვე ქართლში

მეორე კრების შემდეგ; ის მხოლოდ ელოდდა ალექსანდრესაგან ცნობებსა, თუ როგორ მოქცეულიყო. ამისთანავე მიზნით მან დაჰყო სამთვე ნახევარი კავკასიონის მთებში თვის ნათესავებთან, რომლებთანაც 18 წლის წინეთ იმოდენი მიღება არ ჰქონდა. შესაძლებელია ის მაშინ წავიდა რუსეთში, როდესაც ალექსანდრე ბატონიშვილისაგან მიიღო პასუხი. მისივე განკარგულებით და მოხსენებით კათალიკოსი დიდის პატივით მიიღეს რუსეთის სამზღვრებზე და აქედამ სახელმწიფო ხარჯით დედოფალმა მიიღო თვისს სასახლეში. ამისთანავე მიზანი ჰქონდა მის მოსკოვში სამი თვის დარჩენისა. ამ ხნის განმავლობაში შეჰკრიბა მან ყოველივე საჭირო ქალაქები, საბუთები იშოვა სატახტო ქალაქის მმართველობის გავლენიანი პირები, რომელნიც იცავდნენ ბატონიშვილს ალექსანდრეს და სხ.

მღვდელი კონსტანტინე ანთაძე.

(შემდეგი იქნება).

ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა

კლარჯეთ-მესხეთისა *).

ამ უბედურების შემდეგ, ევროპის ზოგთ ქრისტიან საშეფოებმა ოსმალეთს ომი დაუწყეს იერუსალიმის დასახსნელად. ამიტომ ქართველთაც გამოიყვანეს თავიანთი ლაშქარი და ათაბაგის სარდლობით ესენი მალე წავიდნენ ოსმალში და შეუერთდნენ იქ მოსულთ ევროპის ქრისტიანთ ჯარის კაცთა. აქ ამ დროს ევროპის მეომართა დიდი გმირობა აღმოიჩინეს, ნამეტურ ქართველთა, ქართველნი ისე ოსტატურად და მამაცურად იბრძოდნენ, რომ ამათგან ასი კაციც არ მომკვდარა, მთელი ევროპის ჯარი გაჰკვირდა ქართველთ მხნეობაზე და მამაცობაზე, ომის შემდეგ ქართველნი საქართველოში უვნებლათ დაბრუნდნენ და შინ თითქმის მშვიდობით მოვიდნენ. ქართველთ სცნეს კლარჯელთ და ათაბაგის მშვიდობით დაბრუნება. იმერთ ბატონიშვილს ბაგრატს ათაბაგთან უსიამოვნო კავშირი ჰქონდა და ამიტომ ამას დიდათ ეწყინა, რომ ათაბაგი თავის ქართველ ლაშქრით მშვიდობით დაბრუნდა. სწყინდა მით უფრო, რადგანაც ათაბაგი ქართლის მეფეს დაუახლოვდა. ამათში მეგობრობა ჩამოვარდა და ქართლის მეფემაც გააყოლა ათა-

*) იხ. „მოგზაური“ №№ 7 და 8 1902 წ.

ბაგს. ოსმალში თავის ლაშქარი. ბაგრატმა ათაბაგს შური აგო და ამათში წერილების მიწერ-მოწერა გაიმართა. იმერთ ბატონიშვილმა ძველი ხროვები მოიგონა, ათაბაგს გაახსენა მისი მამის ორგულება და იმერთზედ გალაშქრება. იმერთ ბატონმა სამეგრელოს და გურიის მთავრები მიიწვია თავისკენ და ათაბაგს ომი აუტეხეს სრულიად უმიზეზოთ თითქმის, სრულიად უკანონოთ და უზრდელოურათ. ქართველთა სწყვიტეს ქართველნი, იმერთ უნამუსო ბატონისა და მთავრების მეოხებით ქართველთა ელიტეს ერთმანერთი. ორსავე მხარეს მოსწყდა დიდი ძალი გლეხ-კაცობა. თვით ათაბაგიც მხნეთ იბრძოდა, მაგრამ მაინც ბოლოს იძლია. იმერთ ტყვეთ იპყრეს თვით ათაბაგიც და პატიმარ ჰყვეს გელათში, ამ პატიმრობაში მიიცვალა კიდევ 1537 წელს. ამის მიცვალების შემდეგ სამცხის ბატონათ იმერთ ბატონი ფემოცხადდა, რადგანაც სამცხეს დამორჩილებულათ სთვლიდნენ და იმერთთან შეერთებულს. ეს საქმეები ზოგთ დიდებულთ მოსწონდათ და ზოგს კი არა. ათაბაგის ძეს კი, ქაიხოსროს, ძრიელ ჯაფრი მოსდიოდა და მეცადინეობდა სამთავროს აღდგენას.

ათაბაგის ძე მალე სტამბოლში წავიდა დახმარების სათხოვნელათ. ოსმალთ შეისმინეს ამის თხოვნა და ამას ლაშქარი მისცეს დასახმარებლათ, რადგანაც ქართველთა ერთობა ამათ ძრიელ სძულდათ და უნდოდათ, რომ საქართველო თითო სამთავროთ ყოფილიყო და დაწილებული, რაის მეოხებითაც უფრო ისარგებლებდნენ და დარღვეულ ერთობის მექონ ერს და ქვეყანას უფრო აღვილათ დაიჭერდნენ. ათაბაგი მალე მოვიდა კლარჯეთში, თან მოიყვანა ოსმალთ ლაშქარი და ბაგრატს შეება, მაგრამ ბრძოლაში ვერას გახდა, ბაგრატმა გაიმარჯვა, ოსმალთ ლაშქარი განდევნა და თვით ათაბაგის ძესაც დაჭერას უპირებდა. ქაიხოსრომ თავს უშველა და აქა იქ ჩუმათ

დახტოდა და საქმეს იმზადებდა, მაგრამ ამას აღვილოთ ვერ ახერხებდა. ბაგრატი სამცხეს გარდამიუხტა ჯანეთს, ოსმალნი განაძევა და თვითონ დაიჭირა. მაგრამ სიშორის გამო ბაგრატი ჯანეთის პატრონობა არ ინდომა და ეს მხარე მან გურიელს ჩააბარა. ამათ პირობაც ასე ჰქონიყოთ დადებული, რომ თუ ათაბაგი ვძლიეთ და საათაბაგო შევიერთეთ, მაშინ ჯანეთი გურიელს ჩაბარდესო. სამცხის მებატონეთა დიდთ იუკადრისეს ამ ერთობისთვის, ესენი მოუსაზრებელის ოცნებებით აღიბარგნენ და სწუხდნენ მასზე, რომ სამცხე ბაგრატი რათ შეიერთა, ჩვენ რათ დაგვიმორჩილაო. ამით განიძრახეს ბაგრატის ლალატი და ახლად შეერთებული კავშირის დარღვევა. ესენი ფხიზლად მეცადინეობდნენ ბაგრატის საენოთ და ქვეყნის დასალუპათ. ერთი ამ მტერ გამცემ პირთაგანი, გვარად შალიკაშვილი, უფრო მეტის ლალათით და მტერობით აღმოჩნდა. ამან მიიკედლა ათაბეგი თვისკენ და მალე სტამბოლში წავიდა, თან წაიყვანა ათაბეგი, წარსდგა სულთნის წინაშე და დიდის მტერობით და ბოროტის ამბებით დააბეზლა იმერთ ბატონი ბაგრატი. მოახსენა შალიკაშვილმა, რომ ბაგრატი ყოველივე ეს უბედურება თქვენის ერთგულების გამო მიაყენა ათაბაგსაო. ომში ათაბეგი ტყვეთ იპყრა, პატიმარ ჰყო, პატიმრობაში მოჰკლა და მას შემდეგ საათაბაგო მან დაიჩემაო. ბევრი კიდევ სხვა სალალატო საქმეები ასმინა ამ ქვეყნის და ერის მოლალატე გვამმა. ასეთის მტერ-მოლალატე გვამებით მაშინ სავსე იყო მთელი საქართველო.

შალიკაშვილის დაბეზლებით სულთანს სასტიკათ აღელდა, ამან საჩქაროთ ჩამოავლინა უკანვე და თან გამოაყოლა ოსმალს ლაშქარი, 1541 წ. ესენი მობნელდნენ საქართველოში და ბაგრატს გაუმართეს ომი, ორსავ მხარეს მოსწყდა დიდი ძალი ქართველობა. ამ ომში დიდი გმირობა გამოიჩინეს აქარლებმა და მარადიდელე-

ბმა. ამათ მედგრათ შემართეს ხელი და მტერი მალე დასცეს, მთლათ უკუ აქციეს, საზღვარს გადარეკეს და საქართველოს მტრებიც სასტიკათ შეარცხინეს. დამარცხების ამბავი სულთანმა მალე შეიტყო და მას ეს ძრიელ ეწყინა, ამან დაიწყო საქართველოზე აღბორგება, მალე ამათ ქართველებში მოლალატე გამცემლებს დაუწყეს ძებნა და ასეთი პირები ბევრიც იპოვნეს. შალიკაშვილმა და სხვათა გამცემთა ყველაფერი საქმეები აცნობეს. სულთანი დაიმედდა, ამან შეკრიბა დიდი ძალი ლაშქარი, ბევრი ფაშები და ყველა ესენი მალე გამოისტუმრა საქართველოში, მტერს წინ შალიკაშვილი მოუძღვოდა და სხვა ქართველი მოლალატე თავადისშვილები. უპირველესი ადგილი გამცემლობაში შალიკაშვილს ეკავა. ნეტა რამ გადაამტერა ეს ბოროტი საქართველოზე ასე, რამ გააუნამუსოვა და დალუბა! წყეულ-შეჩვენებულ იყოს მისი სახელი და ხსენება ჩვენს თავში.

ოსმალოდან მომავალს თათრის ჯარს გზაში შეემატნენ დიარბეჯირის და არზრუმის ჯარებიც თავიანთის ფაშებით. ესენი მალე მოადგნენ საქართველოს. ლუარსაბ მეფე და ბაგრატ ბატონიშვილი ერთათ შეითქვენ და 1545 წ. ომიც დაიწყეს. ლუარსაბი და ბაგრატი ბასიანსა და სოხასტაზე ორს ფაშას შეებნენ, სხვანი კიდევ სხვა მხრით ეომებოდნენ ქართველთ, ქართველნი ფიცხელ ომობდნენ, მაგრამ ვერა გააწყეს-რა, იძლიებენ უწყალოთ და მოისრნენ მთლათ. ოსმალთ დაიჭირეს სამცხე და ფეხი გაიმაგრეს. მტერმა მიტომ უფრო გაიმარჯვა, რომ ამ გასაჭირს დროში შინაურებში ძრიელ ბევრნი აღმოჩნდნენ მოლალატეები, რომელნიც ათაბაგის მომხრენი იყვნენ და ამიტომ ლალატობდნენ ქართველთ, რომ ამით ეხელმძღვანლათ და შემდეგ ათაბაგი დამეჯდარიყო მთავრათ ოსმალთა მეოხებით. ამათ აღუსრულდათ გულის წადილი, მტერმა გაიმარჯვა და გამარ-

ჯვების და დამორჩილების შემდეგ ათაბაგათ ქაახოსრო გამოაცხადეს. ჯავახეთს, აჭარას და სხვა ადგილებს წინეთ ბევრი ომები და შეწუხება გამოეცლო, მაგრამ ასეთი თავზარდასაცემი მოვლენანი კი არას დროს. ქაიხოსრომ ოსმალთა სრული მონება აღიარა, ოსმალნი მალე წავიდნენ უკანვე. სამცხის ბატონათ ქაიხოსრო იქმნა, ეს ხან სამცხეში სცხოვრობდა და ხან აჭარაში.

ლუარსაბი და ბაგრატი ძრიელ მღვლვარებდნენ იმ გაჭირვებისა და შეწუხების გამო, რაც კი საქართველოს მოადგა კარს ათაბაგის, შალიკაშვილისა და სხვათა გამცემლების მეოხებით. ბაგრატიმ განიზრახა ათაბაგის დამარცხება და საათაბაგოს სამუდამოთ დაპყრობა. 1546 წ. ბაგრატი მეორეთ დაეცა სამცხეს, ომი გამართა, მაგრამ ველარაფერი გააწყეს, ოსმალთ ყველაფერი მოედრიკათ და დაემონებინათ. ამ დროს ხელახლა აღაოხრეს ეკკლესიები და ნამეტურ აწყურის ტაძარი, აწყურის ღვთისმშობლის ხატი ციხის ჯვარს წაასვენეს. ასევე სხვადასხვა ეკკლესიებიდამ, თორემ ოსმალთაგან ცარცვა-გლეჯა ერთობ წინ იყო წასული. შალიკაშვილი აქ შავდებოდა. ამას ძრიელ ეშინოდა იმერთ ბატონის და ქართლის მეფის. ეშინოდა მიტომ უფრო, რომ ლალატი შემიტყესო. ჰადესმე თუ ესენი გაძლიერდნენ, მე კაი დღეს არ დამაყენებენო. ეს ხელახლა გაიქცა სტამბოლში, მალე წადგა სულთნის წინაშე და მოახსენა ბევრი რამ სალალატო ქორები იმერთა ბატონის შესახებ, მაგრამ სულთანნი მაინც ვერ დასძრა. ოსმალთ ამისთვის არ სცალოდათ. შალიკაშვილი შერცხვენილი და კუდ ამოძუებული დარჩა. სამცხეში დროებით სისხლის ღვრა და ომები შეჩერდა. სოფლის მცხოვრებთ იწყეს სახლ-კარის გაშენება, ფეხის გამაგრება, მეურნეობის მართვა და ცხოვრების აყვავება. საცა დაქცეული ეკკლესიები იყო მათაც გამაგრება და აღშენება დაუწყეს. ხალხს დიდათ

უხაროდა, პატარა ხანს მოისვენეს ამათ სისხლის ღვრი-
საგან და ამის მეოხებით ხალხით აბიბინდა სამცხე და
სხვა ადგილები, გაივსო ყოველი ხეობა და დაბა მცხოვ-
რებთა რიცხვით და გამრავლება იწყეს პირუტყვთა, ფრი-
ნველთა და სხვათა სახმართა საჭირო სურსათთა. მაგრამ
ასეთი ბედნიერება კლარჯელთათვის დიდი ხნის სტუმარი
არ იყო. შინაურ მტერთ ვერ მომრევთ ქართლის ბატონ-
ნიშვილები ლუარსაბ და ლევან მესხთა დაიმეგობრეს და
1549 წ. ამათ სპარსთა სამზღვრებზე სპარსებს იწყეს
რბევა. ამ რბევამ და თავ-დასხმამ ძრიელ ააღელვა სპარ-
სთა მფლობელი. ნეტა ქართველთ მეფეთ რა საქმე ჰქო-
ნდათ, რომ მესხთა მეოხებით სპარსთა საზღვრებს ეცნენ
დასარბევათ, რათ ჩაიღინეს ასეთი მოუსაზრებლობა და
რატომ აპყენენ ათაბაგის რჩევას, რათ მოტყუდნენ? ეს
იყო ოსმალთ მომხრე ქართველთ მოღალატეთა პოლი-
ტიკა. მიტომ, რომ ქართველთ ასეთი მოუფიქრებელი ამ-
ხედრება იათათ არ დაუჯდებოდათ.

რამდენიმე ხნის შემდეგ სპარსეთში გაძლიერდა კა-
ტთა უბრალოთ მმუსვრელი შაჰ-თამაზი. ეს შეუბრა-
ლებლად ხალხის მწყვეტი და ოსმალნი ერთმანერთს გა-
დაეკიდნენ. სპარსთა მეტათ იწყეს განდიდება და ოსმალთ
დასუსტება. 1549 წ. შაჰ-თამაზი საქართველოზე დაიძ-
რა და წამოვიდა დიდის ჯარით. მალე ყარაბაღს მოვი-
და, აქ მას მიეგება ლეონ მეფე და მორიგება ჩამოაგდეს.
შაჰ-თამაზი უკან დაბრუნდა, თან გაჰყვა ლეონ მეფეც.
შირვანისკენ ამათ ომი მოუხდათ და გულისტანი დაიჭი-
რეს. შირვანის შემდეგ ისევ ქართლზე წამოვიდა, თბი-
ლისს მოვიდა და დაიჭირა. აქედამ ათაბაგს ეძრახა, ქა-
ლი ცოლათ გამოართო და წარვიდა. ამ წელს იმერთ
ბატონი ბაგრატი მიიცვალა. ამის ალაგას დაჯდა ძე ამი-
სი გიორგი. ბაგრატს კლარჯელნი კარგათ იცნობდნენ.
ოსმალთ ყოველივე ამბები სცნეს ქართლის, საათაბაგოს

და სპარსეთის, ესენი მალე მოვიდნენ კლარჯეთში, ტაო მთლათ დაიჭირეს, ლივანაში გადმოვიდნენ ლაზისტანი-დამ, არდანუჯისვენ ყარსილამ, ქართველთ დაუწყეს სასტიკათ დევნა, ამ დროს მიეცა აოხრებას დიდებული ტბეთი, სხალტა, ოპიზა და სხვანი. ზოგიერთი ხეობანი კი დაშთნენ თავისუფლად და იქ ოსმალთ ფეხი ვერ შედგეს. ოსმალთ ფიცხელ იწყეს აქ გამაგრება და მოშენება. 1552 წ. არტანუჯილამ არსიანამდე დაიმონეს, ფანავრი აღაშენეს, აქარაში კი ვერ გადავიდნენ. ოსმალთ აქ თავიანთ მომხრეებიც აღმოუჩნდნენ და ათაბაგის შესახებ ბევრ რამეს ასმენდნენ მათ. ოსმალთ შემოსევის ამბავი შაჰ-თამაზმა მალე სცნა, 1553 წელს ეს წამოვიდა საქართველოში, ქართლი მოვლო, გზაში ათაბაგი მიეგება. თმოგვი, ვანის ქვაბნი, აწყვერი, ასპინძა და სამცხე დაიჭირა - ქაიხოსროს აწყვერი მისცა. ოსმალთა განდევნის შემდეგ შაჰ-თამაზი სამხრეთ (არმენია) საქართველოსკენ გაემართა. ამ დროის ქართველებში მოღალატეთ აღმოჩნდნენ თავადნი შერმაზან და ვახუშტი დიასამიძენი. ესენი წავიდნენ ხონთქართან ათაბაგის და სხვების ყოველივე საიღუმლოება ასმინეს, ოსმალნი აღამხედრეს და სამცხეში მოიყვანეს. ამ დროს სპარსთა ძალაც იყო სამცხეში, ოსმალნი შეებნენ სპარსთ და სპარსელნი დაამარცხეს. სპარსელთ ქართლის იმედი ჰქონდათ, მაგრამ ქართლელნი არ მიეშველნენ, ძლეულნი სპარსნი გაჯავრებულნი ქართლზე დაბრუნდნენ და ქართველთ გაუმართეს ოი, ქართლი მთლათ აიკლეს. ატენის ციხილამ ლუარსაბის დედა გამოიყვანეს და ტყვეთ წაიყვანეს. ამ უბედურების მეოხება იყო, რომ 1558 წ. ლუარსაბ მეფე სპარსთა მოკლეს, რომლის შემდეგაც გამეფდა სახელოვანი სვიმონი.

ოსმალთ თუმც განდევნეს სპარსნი სამცხილამ, მაგრამ არც თვითო დარჩნენ დიდხანს აქ, რადგანაც შუაგულ

ოსმალეთში და სტამბოლს იქით სხვადასხვა ქრისტიანები ებრძოდნენ და ამით ოსმალთ საქმეც დიდათ გაუჭირვეს, ოსმალი კინალამ დასცეს, ისე დაამდაბლეს და აიკლეს ბევრი რამ ოსმალებისა. ოსმალთა უძლურების ამბები ათაბაგის ყურამდისაც მალე მოვიდა. ათაბაგი ძრიელ შეშინდა, ეს ჩავარდა ფიქრებში, ამან მალე იხმო ზოგიერთი დიდებულები და მათთან რჩევა-თათბირი დაიწყო, თუ ოსმალეთი დაეცა, მერე ჩვენ რაღა ვქნათო, ვაი თუ ჩვენ ქართველთ, ან იმერთ დაგვიქარონო. ამათ გარდასწყვიტეს სპარსეთთან დამეგობრება, კაცების გაგზავნა და მფარველობის თხოვნა. მოციქულნი მალე წავიდნენ სპარსეთში, ესენი წარსდგნენ შაჰ-თამაზის წინაშე და მოახსენეს:—ზრადგანაც თქვენ ძრიელი მეფე ბრძანდებით და მოწყალე ყოველთა, ამიტომ წამოზრძანდით ჩვენსკენ, დახმარება მოგვეცით, ჩვენ თქვენის დახმარებით ოსმალთ განვდევნით და მერე მთელს საქართველოს თქვენ დაგიმორჩილებთ. შაჰ-თამაზს ეს ამბავი ძრიელ ესიამოვნა. ეს მალე გამოემართა საქართველოსკენ, ვიდრე შაჰ-თამაზი საქართველოში მოვიდოდა, მინამდევ ქართველთ გამცემთაგან ყოველივე შეიტყო. ამას ჯავრი მოუვიდა, ქართველნი გადამიდგნენო. მალე ამხედრდა და დიდის ლაშქრით სამცხეში წამოვიდა. ქართველთა ეს ამხედრება მალე შეიტყეს, შაჰ-თამაზი ჯერ მოსული არ იყო საქართველოში. სამცხეს დიდებული კრება მოახდინეს და მალე შაჰ-თამაზს კაცები გაუგზავნეს და შეუთვალეს: დღეს თუ ხვალ ხონთქრის ლაშქარი მოვა აქა და ჩვენ აგვიკლებს, ამიტომ გვევდრებით, რომ დახმარება მალე აღმოგვიჩინო და დაგვიხსნათ უბედურებისაიან. მოციქულები მალე ჩავიდნენ სპარსეთში და შაჰ-თამაზს ყოველივე მოახსენეს, ამან საჩქაროთ მხედრობა მოამზადა, სარდლათ თავისი შვილი შაჰ-ისმაილი დაუნიშნა და ესენი

ერთობ მალე გამოგზავნა სამცხეში ქართველთ დასახმარათ.

სპარსეთის ჯარი სამცხეში მოვიდა, ამ დროს მთელი სამცხე ოსმალებით იყო სავსე. ყოველი დაბა და სოფელი დიდს მორჩილების ქვეშ ჰყვანდათ. ათაბაგი ობლათ იყო და აღარაფერი ეკითხებოდა, ეს მიეკედლა შაჰ-ისმაილს და ამის მეოხებით ჰფიქრობდა მთავრობის აღდგენას, მაგრამ ვერც მიკვლევას ახერხებდა ადგილათ. ამას ერთი მტრისაც ეშინოდა და მეორისაც. რამდენიმე დღის შემდეგ კი ამას ერთმაც დაუწყო წვეა და შეორემაც. ყველა იმას ეუბნებოდა, რომ მე მომემხარ, მას არ მიემხრო, თორემ მე გავიმარჯვებ და ზოლოს შენც შეგანანებო. ათაბაგი ჩავარდა ორნაირს ცეცხლში და აღარ იცოდა რა ექმნა. ქართველობაც სასტიკათ დაეცა ამდენის უბედურებისა და ხოცვა-ჟლეტისაგან. 1558 წ. ოსმალ-სპარსთ გაჰმართეს ომი და ამ ომის მეოხებით პირქვე დაამხეს საქართველო. ერთნიცა და მეორეებიც სწვამდნენ სამცხის სოფლებს, დაბებს, ციხეებს და კოშკებს, აქცევდნენ ყველა მაგარ საომარ ციხეებს და ადგილებს. ამ დროს შეიმუხრნენ ყველა ეკკლესიები სამცხისა. არსად აღარაფერი დაშთა შეუმუხრაფი და დაურღვეველი. ბევრ ალაგას მთლათ დააქციეს ეკკლესიები, ბევრ ალაგას ბერებიც ხოცეს და ყმაწვილებიც იტაცეს ერთმანერთის გაჯავრებით. ბევრის ვაი-ვაგლახების შემდეგ სპარსთა სძლიეს ოსმალნი და განდევნეს, კლარჯეთი გაანთავისუფლეს და ათაბაგს მისცეს გამგეობა. საათაბაგომ შაჰ-ისმაილის წინ თავი მოიდრიკა, ქვეშევრდომობა და ერთგულება განუცხადა. შაჰ-ისმაილი მალე სპარსეთში დაბრუნდა, ამან თან წაიყვანა დიდი ძალი ქართველთ ღამაზი ქალ-ვაჟნი და იქ ესენი სპარსეთის უმაღლეს პირებს საჩუქრათ დაურიგეს. კლარჯეთის საქმე პატარა დაწყნარდა, ერმა იწყო მოშენება და აყვავება. აქა-იქ სიცოც-

ხლის ნიშნები და მხიარულება მოიფინა. 1560 წლებში ათაბაგმა დაქცეულ ეკკლესიების აღდგენა იწყო და აქაიქ შეწირულებაც დაუწყო. 1562 წ. ათაბაგმა აწყურში მიასვენა ღვთის-მშობლის ხატი. ქართველთ გაძალუანება და გამაგრება ოსმალთ არ ასვენებდა. ამათ ქართველების ჯავრიც სჭირდათ, რომ ჩვენ გადაგვიდგნენ და სპარსელთ მიემხრნენო და ამიტომ ამათ მალე განიზრახეს ქართველებზე ამხედრება, ჯავრის ამოყრა და მთელი სამცხის ფერფლათ ქცევა, მთელი საქართველოს დამორჩილება და მერე ამათი გათათრება. ვიდრე ჩვენ მათ არ გავათათრებთ ისევე, როგორც ყარსი, ტაოსკარი, ოლთისი და სხვანიო; მინამდისინ ქართველნი ჩვენს წინააღმდეგ არ დასწყნარდებიან და ყოველთვის ასეთი ომი და ოდიგრები ექმნებათო. ამ ჰაზრებით გამსჭვალულნი ოსმალნი სამცხეს მალე მოადგნენ, ომი დაიწყეს, ხალხს დაუწყეს უწყალოთ ჟლეტა-წყვეტა და ანიაგება. ამ დროს ხალხმა დიდი მწუხარება გამოიარა, დიდი განსაცდელი და დიდი უბედურება.

ახ, საბრალო საქართველოვ და ქართველებო, მაცხოვრის მსგავსად წამებულო და დატანჯულო თვით მაცხოვრის სწავლის მფარველობის მცობებით! რომელი ერთი ამბავი ამოიკითხოს კაცმა შენის ისტორიიდან, რომ იმას გულ-ღვიძლები ცეცხლით არ დაეწოს და ცხარე ცრემლი არ დაღვაროს. დღე და ღამე ქრისტიანობისთვის სისხლს ღვრიდი, მის მცნებას უბრალოთ არავის უთმობდი, მართლმადიდებლობით გატაცებული თვით ქრისტიან კათოლიკეთა და სომხებსაც კი ეკამათებოდი, იცავდი და ინახავდი ყველაფერს სუფთათ, წმიდათ და ფაქიზათ, მაგრამ როცა შენს სამშობლო ქვეყანას მტერი ევლინებოდა და იმორჩილებდა, როცა შენს საუკეთესო ტაძრებს ესენი ანგრევ-აქცევდნენ და სპობდნენ თვის წერაქ ქვეშ, მაშინ კი შენს საშველ დასახმარათ და ამ

მართლ-მადიდებელთ ძეგლ-შთენთ დასაფარათ არაფერი საშველი ღონის-ძიება არ ჩნდებოდა და შენ არავინ გიფარავდა. აქ არც ქრისტე ჩამოდიოდა, რომლის მოძღვრებისთვისაც შენ შენს შვილებს უწყალოთ ხოცავდი და სწირავდი, არც სხვა წმიდანები მოდიოდნენ, შენს შტრებს არავინ რას ერჩოდნენ და ესენი ყველა ჩვენს წმიდა ნაშთებს თავისუფლათ იღებდნენ და იმორჩილებდნენ. მაშინ აღარც მართლმადიდებლობა გშველოდა, არც მაცხოვრის სწავლა და ყველაფერი გაუქმებას ეძლეოდა...

ოსმალთა სამცხე დიდათ შებოჭეს, მალე ამათ აქაიქ ქართველობას გაათატრებაც დაუწყეს. მაგრამ ნება-ყოფლობით, ძალას არავის ატანდნენ. ესენი ბევრს ფულით შეისყიდინდნენ ხოლმე და ისე ათატრებდნენ, ამათ დიდს პატივსაც ანიჭებდნენ, სამღვდელოებას შემცირება დაუწყეს და პატივის აყრაც. ათაბაგი ამავების გამო ძლიერ შეშინდა. ეს ნაყოფი გამოიღო ქართველთა უკუღმართმა ხვნა და თესვამ, ეს საჩუქარი და ბედი მოვევლინა კლარჯეთს ქართველთა დიდებულთა მგობებით, ამათის აქაიქ ხეტიალით, გამცემლობით, ქვეყნის დღლატით და ორგულობით. ასეთი მოღალატე პირები ჩვენ ზემოთ დავასახელებთ. კლარჯეთი სასტიკათ შეაწუხეს ოსმალთა, ათაბაგსაც გაუჭირვეს საქმე. ათაბაგი და მთელი იქაური დიდებულები დიდს ფიქრსა და დარდში ჩავარდნენ. ამათ გარდასწყვიტეს სპარსეთში წასვლა წინაშე შაჰ-ისმაილისა და დახმარების თხოვნა, თორემ ოსმალნი მთლათ მოგვსპობენო. სპარსეთში თვით ათაბაგი წავიდა, ნახა შაჰ-ისმაილი, მიართვა ფეშქაშათ წაყვანილი გოგო-ბიჭები და თან დიდი დახმარებაც სთხოვა. შაჰ-ისმაილმა პირობა მისცა, ათაბაგი მალე გამოისტუმრა საქართველოში და მეც მალე წამოვალო. ათაბეგს მგზავრობა ყაზმინისკენ მოუ-

ხდა, ეს აქ ჩამოხტა, მგზავრობისაგან ავით გახდა და ამავე ქალაქში მიიცივალა 1573 წ.

ათაბაგს ღარჩა სამი ძე: ყვარყვარე, მანუჩარი და ბექა. ათაბაგათ ყვარყვარე იქმნა. ჩვენის ისტორიის თქმით ყვარყვარე იყო „ამაყი, გლისპი. მრისხანე და გაუშინჯავი, თუმცაღა ათაბაგობდა ყვარყვარე, არამედ დედა მისი დედის იმედი და ვარაზაოთარს შალიკაშვილის ძე იყვნენ გამგებელ და მომქმედ ყოვლისავე საქმისა მუნებურისა“. ყვარყვარე ათაბაგი სხვადასხვა ფიქრებში ჩავარდა, ამან არ იცოდა რა ექმნა და საქმე როგორ დაექირა და მოეგვარებინა. სპარსეთის დიდი შორიდება ჰქონდა, რადგანაც ამის მამა მათ მფარველობას ეძებდა და ამისთვის სათხოვნელთაჲ წავიდა იგი გზაში გარდაიცვალა, ოსმალების შიშიც ჰქონდა და არ იცოდა რა გზას დამდგარიყო. ამან მალე ისევ ოსმალთ წინაშე მოიხარათავი და ერთგულება შეჰფიცა, ოსმალთაჲ ეს უნდოდათ. ამათ უთხრეს, შენ ოღონდ ჩვენი ერთგული იყავი და ომის და აკლების ფიქრი და შიში ნუ გაქვს. სპარსეთს ნებას არ მივსცემთ, რომ შენ რამე გავნოს. ყვარყვარე დაემორჩილა მათს ბრძანებას და ერთგულებას დაადგა. ოსმალთ აქა-იქ იწყეს მაჰმადიანობის აშკარათ გავრცელება და ქართველების გადაბირება თვისკენ. ოსმალების ასეთ საქციელს მრავალნი მწუხარებით უმზერდნენ, მაგრამ რას გააწყობდნენ. ველარაფერს. ოსმალთ ისე შებოქვს ქართველნი და შებოქვს უფრო შინაურ ქართველთა მოღალატეთა მეოხებით. მაჰმადის სარწმუნოების გავრცელება აშკარად იწყეს, ამისთვის ქართული ენის მცოდნე მქადაგებლები გამოგზავნეს და ესენი ქადაგობდნენ ხალხში მაჰმადიანობის პატივისცემას და მნიშვნელობას.

ქაიხოსრო ათაბაგის ყაზმინში გარდაცვალება რომ მაჰ-თამაზმა შეიტყო, ამან გალაშქრებას თავი გაანება და

სამცხეზე წამოსვლა იქით გადასდო, რადგანაც მას კახეთიდან მოუვიდნენ ქართველთ მოღალატე გამცემნი და აუწყეს, რომ კახეთის მეფე ალექსანდრე გლალატობს შენაო. შაჰ-თამაზისთვის კახეთი შეიქმნა სამტროთ, დასამხობათ და არა სამცხე. ყვინი მალე გამოემართა განჯის დასამორჩილებლად, განჯიდან კახეთს უნდა დასცემიყო და მთელი მხარე უნდა აეკლო, თვისი რისხვა უნდა მიეყენებინა მათთვის. მეფის ალექსანდრეს დროს სცხოვრობდა ამის თანამედროვე პირი ოთარ ჩოლოყაშვილი, რომელიც იმ დროს დიდათ სახელოვანი იყო და რჩეულ. ამან მოიგონა ერთნაირი არა მოსაწონარი ხერხი, რაის მეოხებითაც იმედოვნებდა, რომ იქნება ამით კახეთს თავის განსაცდელი ასცდესო. ამან სამცხის ათაბაგის მეუღლე, დედის იმედს, წერილი მისწერა და შეუთვალა საჩქაროთ ასე: შაჰ-თამაზი სამცხეში მოდის, ამასჰსურს, შენ და შენი შვილები სრულიად ამოგწყვიტოს და ათაბაგობა თავის ცოლის ძმას ვარაზ ოთარის ძე შალიკაშვილ მისცეს. ესწრაფე რომ ეს მოჰკლა, ვიდრე ყვინი მანდ მოვა, თორემ საქმე ცუდათ აღგისრულებოა.

ათაბაგის მეუღლემ წერილი მიიღო, ეს დიდათ განციფრდა ამაზე და აღარავის რა ჰკითხა. პირდაპირ შალიკაშვილის საქმეს შეუდგა. ეს მალეც მოაკვლევინა, ასე აღსრულდა სიცოცხლე იმ გამოჩენილის მოღალატე შალიკაშვილისა, რომელიც ერთ დროს საქათველოს მტერს წინ მოუძღვოდა და თავის სამშობლო ქვეყნის დაქცევა-დღუპვას ლაშობდა. საქმე ისე წარემართა, რომ შალიკაშვილის სიკვდილი მისმა სიძემ, შაჰ-თამაზმა, ერთობ მალე სცნა, ამან ამის გამო განჯის აღების შემდეგ კახეთზე გალაშქრებას და მოოხრებას თავი გაანება და განჯიდან თრიალეთის გზით პირდაპირ კლარჯეთისკენ წავიდა, მალე სამცხეში ჩავიდა და კახეთზე განმზადებული რისხვა სამცხეს მიაყენა. «მოაოხრა მთლათ სამცხე და ტყვე ჰყვნა, გარნა უმეტეს ოცხე». აიკლო მრავალი დაბანი, დაქცია ეკლესიები, ზარზმა გააუქმა, რამდენიმე ბერი დაირჩო, ასეთივე შავი დღე მიაყენა საფარას, ვარძიას, სხალტას და მრავალთაც სხვადასხვა ტაძრების და მონასტრების მფარველ მღვდელთა და მონაზონთა. ათა-

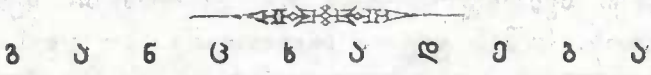
ბაგის მეუღლე შვილებითურთ აქარაში გადავიდა და ზენდიდის ციხეში შეიფარა თავი. ზენდიდის ციხე მაშინ მთლათ იდგა, აქარაში დიდათ განთქმული იყო, კედლები მისი მეტათ სქელი და ყოვლათ უშიშარნი. ესენი ჰფიქრობდნენ, სპარსნი თუ გაძლიერდნენ და აქარაში გადმოვიდნენ, მაშინ ჩვენ აქედამ გაფუმართავთ ბრძოლასაო. აქ დედის იმედ — და ყვარყვარეს დიდი დახმარება მისცეს ზენდიდის მებატონე თავადთა პირფარეშის ძეგბმა, რომელთაც ეჭირათ ამ მხრის გამგეობა, მთლათ ციხე და ომის საქმეებიც. პირფარეშის ძენი XII საუკ. აღორძინდნენ აქ, თამარ მეფისაგან დაჯილდოვებულ იქმნენ გვარიშვილობით და ნიშნათ ერთგულობისა ამათ ჩაჰბარდათ აქარა და ზენდიდის ციხე. რომელნიმე ამათგანი ძველათ დიასამიძეთ იწოდებოდნენ, პირფარეშის ძეობა კი თამარ მეფისაგან მიიღეს ამათ. პირფარეშის ძენი მხნეთ მოქმედებდნენ, ამათ შეკრიბეს მთელი აქარის ვაჟკაცობა, ნამეტურ სახალხო გმირები და სხვადასხვა მებატონენი და რჩევა ქმნეს ზენდიდში, რომ თუ შაჰ-თამაზი შემოვიდეს და გვეომოს, მაშინ ყველა ჩვენთაგანი მოკვდეს საქართველოსთვისაო. ყველამ ფიცი მისცეს, ვინც საქართველოს უღალატოს ის შერცხვენილ იქმნეს და შეჩვენებულიო. ეს შემთხვევები 1575—1576 წლებში მოხდა.

სპარსთა აიღეს მთელი მხარე, უკანასკნელ აქარაშიაც გადვიდნენ, აქ დიდი ომი გამართეს, ამ ომში მოსწყდა საუკეთესო ვაჟკაცობა აქარელთა, მოსწყდნენ რამდენიმე ძმანი დიასამიძე-პირფარეშის ძეთა. სპარსთ სძლიეს, მაგრამ არც ამათ დაადგათ კაი დღე. ათაბაგმა და მისმა დედამ ომის დაწყების წინეთ სულთანს შიკრიკები გაუგზავნეს, სპარსთა შემოსევა აუწყეს და ამასთანვე დახმარებაც სთხოვეს, ოსმალნი მალე მოვიდნენ კლარჯეთში, ამათ ყველაფერი სპარსთაგან დამორჩილებული და გაოხრებული დახვდათ. ამათ ომი აღარ ინდომეს, საქმე მორიგებით გაათავეს. სპარსთა კლარჯეთი ოსმალთ და უთმეს, ყოველივე ჩააბარეს და თვითონ კი სპარსეთისაკენ განიზრახეს წასელა. ამათ თან წაიყვანეს დიდი ძალი ქართველთ ლამაზი ქალ ვაჟნი, რომელნიც შემდეგ დროებში სპარსთა დიდკაცის სახლებში დარიგებულ და და-

ყიდულ იქმნენ კარგ ფასზე. ოთარ ჩოლოყაშვილის საქციელმა და მოუსახრებელმა მოხერხებამ კახეთს მაინც ვერ ააცილა თვისი უბედური განსაცდელი, მტერმა ჯერეთ ერთი მხარე აიკლო, ანიავა და როცა აქ გაძლა ქართველთ უღეტა-წყვეტით, მერე მეორეს მიადგა, ე. ი. კახეთს და ამასაც მიაყენა თავის რისხვა და უბედურება. ეს ნაყოფი გამოიღო იმ დროის განცალკევებულ ქართველთა ბრძოლა-მეცადინეობაში. სამცხე და კახეთი რომ ერთათ შეერთებულნიყვნენ და მტერს ისე დახვედრიყვნენ, ექვი არ უნდა, რომ მაშინ მტერი ვერას გააწყობდა, მაგრამ ქართველთ დიდებულებს ასეთ ერთობის ნატვრა სულ არ ჰქონდათ, ესენი თვითოეული ცალ ცალკე იბრძოდნენ თვის დასაცველათ და ამის მეოხებით მტრის წინაშე ვერას აწყობდნენ, რადგანაც მტერი ყოველთვის ერთობით ეცემოდა ხოლმე მათა და ანიავებდა.

ზ. ჭიჭინაძე.

(შემდეგი იქნება).

ამხანაგობა

„გეორგია“

გახსნა კანტორა ბათუმში დაღებულობს უოველიივე საკომერციო საქმეებს: ადგილობრივ და საზღვარს გარეთიდანაც გამოუწერს მსურველს უოველნიჩი ჩვენში ცნობილ საზღვარ-გარეთის საქონელს. დაწვრილებითი ჰირობებს ამხანაგობა მიწაწვდის მსურველთ მოთხოვნილებისამებრ ერთ 7 კაპიკიან მარკად. მოთავე ფირმა „გეორგია“-სი იასე რაჭველი — მეხუსლა.

ქ უ რ ნ ა ლ

„მოგზაურზე“

გარდა ჟურნალისა, რომელშიაც მოთავსებული იქნება საპედაგოგო, სამეურნეო, სამკურნალო, სამეცნიერო და საისტორიო-საეტიმოგრაფიო წერილები, 1904 წლის ხელის მოგზაურებს გაეგზავნება მუქთად შამდები ხუთი პრემიას:

1) დიდი სურათი ნიკოლოზ ბრათაშვილისა, საქარია ჭიჭინაძესთან დაცულ ძველი სურათიდან ფოტოტიპით გადმოღებული;

2) „მსოფლიო სურათები“,

რომელშიაც დასურათებულნი იქნებიან ჩვენი და უცხო ქვეყნების შესანიშნავი კაცნი, ციხე-ქალაქნი, ეკლესია-მონასტერნი, სატნი, ძეგლნი, ბუნების მოვლენანი, ფრინველცხოველნი და სხვა, რომ ამ გზით შევქმნათ საუკეთესო ალბომი ქართულს ენაზედ; ეს სურათები (თექვსმეტ-თექვსმეტი) დაურიგდება ხელის-მომწერლებს ჟურნალის ყოველ წიგნთან და იქნება საუკეთესო სახელ-მძღვანელო მოხარდი თაობის და ხალხის თვით-განვითარებისათვის;

3) „სრულიად საქართველოს

2802
1903

ბატონიშვილის ვახუშტისა, «მოგზაურის»
ახლად გამოცემული;

4) „სამეურნეო-საოჯახო ნარკვევი“,

რომელშიც მოთავსებული იქნება მრავალი ახალი და ძვე-
ლი ცნობა და მთელი თხუთმეუბანიც ამ საგნების შესა-
ხებ და

5) „სამეურნეო და საჭიგეო ნარკვევი“,

რომელშიც მოთავსებული იქნება ყოველგვარი ცნობა
ავათმყოფობათა და მათ წამლობათა შესახებ.

ესი ეურნალის ეგულა პრემიებით ნ მანეთია და ბარათაშვილის
დიდი სურათის გაგზავნისათვის 20 კაპიკი, სულ 5 მანეთი და 20 კა-
პიკი. პირველი და მეორე პრემიები, ე. ი. ბარათაშვილის დიდი სურ-
ათი და „მსოფლიო სურათებში“ გაგზავნება მარტო იმათ, ვინც
მოხსენებულს ხუთს მანეთს და ერთს აბაზს სრულიად შემოიტანს
1904 წლის პირველ იანვრამდის ამ ადრესით:

Въ Тифлисъ, Редакциі „Могзаури“.

ქალაქ თბილისში მცხოვრებლებს შეუძლიანთ მოაწერონ ხელი ან
თითონ „მოგზაურის“ რედაქციაში (მამა დავითისაკენ, მეყეგია ქუჩაზედ,
სახლი დაშკევიჩისა, № 72, შესავალი ეზოდაშ აქვს, მარჯვნივ, კიბით)
და ან ადგილობრივ წიგნის მაღაზიებში; ქუთაისში—ქუთათურ გამო-
ცემელ ამხანაგობის კაისკში და ბათუმში „გეორგია“ ამხანაგობის კან-
ტორაში იასე რაჭველთან და ფოსტის კანტორაში ტროფიმი ინასარი-
ძესთან. ხელის-მოწერას მიმღებთ ეთმობათ ნ პროცენტი მოხსენებულ
ფასიდაშ.

ბატონიშვილის ვახუშტის გეოგრაფია ხელის-მოწერლებს დაურიგ-
დებათ მაისში, ხოლო დანარჩენები—პირველ იანვრიდაშ.